

Informe del mercat social 2015

Xarxa d'Economia Solidària

Àrea de Mercat Social
Barcelona, octubre de 2016

Coordinació i redacció: Ruben Suriñach

Han col·laborat: Adrià Martín-Mayor, Amanda Ortega, Àngel Teixidó ,
Anna Fernández, Carles Masià, David Fernández, Montse Framis, Raquel
Alquézar, Sandra Erill, Susana Pasqual, totes les organitzacions que van
fer el Balanç Social i estaven al mapa Pam a Pam per l'exercici 2015, i
totes les xarxes locals i sectorials de la XES.

Correcció, disseny i maquetació: L'Apòstrof, SCCL

Amb el suport de:

Economia
Cooperativa,
Social i Solidària
i Consum

Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

ÍNDEX DE CONTINGUTS

RESUM EXECUTIU	8
1. INTRODUCCIÓ	34
2. DEFININT ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA I MERCAT SOCIAL	38
3. EL MERCAT SOCIAL CATALÀ: QUÈ S'ESTÀ FENT I COM	44
3.1. L'ecosistema català de mercat social	45
3.2. Les eines de construcció de mercat social	49
3.3. Els processos d'articulació sectorials	53
3.4. Els processos d'articulació territorial.....	57
4. APROXIMACIONS QUANTITATIVES AL MERCAT SOCIAL	62
4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social	63
4.2. Les organitzacions que fan balanç social	66
4.3. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del balanç social.....	69
4.4. Les organitzacions presents al Pam a Pam.....	70
5. COM SÓN LES ORGANITZACIONS DEL MERCAT SOCIAL?	74
5.1. Apunts metodològics	75
5.2. La democràcia a les organitzacions	76
5.3. La igualtat a les organitzacions.....	83
5.4. El compromís ambiental de les organitzacions.....	91
5.5. El compromís social de les organitzacions.....	98
5.6. Qualitat laboral.....	105
5.7. Qualitat professional i acompliment econòmic	114
6. CONCLUSIONS	120

Arrelar, enxarxar, transformar

Pròleg per David Fernández, cooperativista de Coop57

«Hem lliurat la infància a Walt Disney, la salut a la casa Bayer, l'alimentació a Monsanto, la universitat al Banco de Santander, la felicitat a Ford, l'amor a Sony i després volem que els nostres fills siguin raonables, solidaris, tolerants, "ciudadans" responsables i no "súbdits" purament biològics. El mercat capitalista ens tracta com a pedres, ratolins i carbasses i després demanem a mestres i professors que ens converteixin en humans "civilitzats". No té res d'estrany que cada cop menys gent cregui en els discursos i cada cop més gent cregui en Déu. Si acceptem el capitalisme, si no cometem una veritable transformació que assegurï que a l'escola arriben ciudadans i no súbdits, el futur –fins i tot electoralment– és dels fanàtics, dels fonamentalistes i dels feixistes. Com ja s'està veient»

Santiago Alba Rico, *El naufragio del hombre*, 2010

Abans del després, de l'abans de la crisi i amb la memòria com a antídoto per a no oblidar mai, ja hi havia les *stock options*, el tsunami immobiliari-especulatiu desbocat i el capitalisme dels amiguets fent de les seves. I les bombolles financeres a punt de punxar, l'onada privatitzadora de moda i la mercantilització de gairebé tot plegat. Sí: abans del 2008, ja hi havia atur cronificat, un país en venda, la fràgil precarietat com a *modus vivendi* imposat i desigualtats a dojo. Però també hi havia, per sort, economia social, solidària i cooperativa: un sector que ja intuïa les derives que arribarien, que ja veia venir que caurien maldades i que –pura prevenció– s'esmerçava a bastir altres models, generar comunitat i construir noves institucions autònomes del comú: una nova esfera pública que no depenia ni dels rigors del mercat ni de les vicissituds de l'estat.

Després de l'abans de la crisi, del després de la crisi i és prou sabut, va venir el sotrac de la doctrina del xoc: i, amb ell, el vergonyant rescat bancari amb recursos públics, l'agudització de les desigualtats i el creixement extensiu i intensiu de noves i velles formes d'exclusió social, que afecten ara mateix un milió i mig de ciudadans i ciudadanes. En un context agreujat i en declivi, on la sobirania dels estats i la sobirania dels mercats –especialment al sud d'Europa– ja no tenen res a veure ni amb la llibertat dels pobles ni amb la justícia social ni amb la democràcia econòmica. Per necessitat, també per sort, l'economia social, solidària i cooperativa va esdevenir referent i referència, es va obrir com a un punt de retrobada i va resistir encara més, construint nodes de solidaritat, xarxes de suport mutu, refugis de reciprocitat entre iguals i transformacions quotidianes. Perquè el més inútil és fer sempre el mateix i esperar resultats diferents.

Mai com abans, es tracta de posar el fre d'emergència –com diria Walter Benjamin– i d'evitar, entre totes i tots, la deriva incerta i inquietant del capitalisme senil, aquesta estranya màquina de guerra que trinxar tots els límits –ètics, laborals, ecològics, de gènere– amb la seva *hybris* depredadora: robar més, matar millor, mentir més alt. Les brutals desigualtats socials creixents, les tensions ecològiques amb punts de no-retorn i la cultura de la cobdícia i l'avarícia de les elits globals la fan insostenible, anunciaven presagis complexos i ens ho recorden cada dia. Que hi ha un paradigma oficial vampíric que cal desnonar, una voracitat carronyaire que cal aturar i una lògica crematística que cal desobeir.

Tasca sense preu i plena de valors, aquesta és precisament la tasca –autodefensa, autotutela, autorganització, transformació– que ha desplegat, desplega i desplegarà l'economia social i solidària, amb el seu intrínsec potencial democràtic, democratitzant i democratitzador. La potència comuna que ha reconstruït el que més es va carregar –primera durant la bombolla, després durant la crisi– el neoliberalisme: el vincle social comunitari.

Una pràctica econòmica que neix alhora d'una profunda consciència crítica, de la necessitat de capgirar el model i d'una pràctica alternativa que ho habilita. Entre la paret del lliure mercat i l'espasa d'un estat neoliberal, allà al mig, amb fòrceps i a plena dedicació, han crescut les alternatives gràcies a un esforç col·lectiu, comunitari i mancomunat. Fets i no consignes; paraules que no s'emporta el vent; fer com la millor forma de dir. Per això cada nou informe és un pas més endavant del llarg camí per recórrer: noves eines, noves xarxes, nous desplegaments enmig de la feinada ingent que queda per fer. Per poder transitar i avançar cap a models econòmics postcapitalistes. Des d'unes pràctiques –mapes i brúixola– que, en se i per se, ja transformen, ja ens impliquen, ja ens comprometen, ja fan diferent el futur perquè fan diferent el present. I perquè aprenen del passat: la dictadura franquista també va voler anegar i anihilar una memòria cooperativa que xiula –bagatge, neurona i recer– que ens n'hem sortit al llarg de la història quan hem cooperat, hem construït plegats i hem desbrossat el camí a tornallom. Perquè només juntes és quan encara podem.

Que hi hagi alternatives cada cop més sòlides i arrelades en els temps que corren, davant el bombardeig de males notícies quotidianes que no s'aturen, no cal dir que és la millor notícia que podríem tenir. Balanç i avaluació permanent i autocrítica i crítica: conscients de tot el que s'ha fet, conscients de tot el que queda encara per fer i del que cal aprofundir des de l'economia de les cures, la radicalitat democràtica, la justícia global, la implicació ecologista o el desenvolupament comunitari en xarxa. En qualsevol cas, ja no es tracta ja d'un demà imaginat que ha d'arribar, sinó d'un avui que ja compartim. No és només la teoria d'una proposta futurible –quan el paper tot ho aguanta–, sinó la pràctica arrelada diària d'una alternativa que ja és. Temps concret de cooperació i espai real d'emancipació, quan l'ara i l'aquí és l'únic territori alliberat del que realment disposen per demostrar (per demostrar-nos) que una altra economia és possible. Principi inacabat de coherència, sòl ètic, agenda de futur i pedagogia de la quotidianitat, l'economia social, solidària i cooperativa creix perquè nia en l'escala humana i situa al centre les necessitats de les persones.

Escrivia Chesterton que «el capitalisme és un monstre que creix en el desert». I contra aquell erm que pretenien, enmig del descampat on ens volien engabiats, davant el paisatge devastat que ha deixat la crisi, molts van seguir llaurant llavors alternatives. Des d'allà, hem resistit l'escomesa i hem refet –reteixit, reconstruït, recuperat, reforçat– les possibilitats reals d'un futur compartit. Com recorda el filòsof Josep Maria Esquirol, sempre es resisteix reconstruint des de les cendres, des de les runes, des dels dubtes. És això –en les nostres contradiccions, en les nostres esperances– el que ha fet, fa i farà l'economia social i solidària a casa nostra. Aquest nou informe, coincidint amb la vitalitat de la Fira de l'Economia Solidària de Catalunya, no deixa de ser-ne –només– una prova més d'una simfonia col·lectiva d'allò que creix en xarxa i de forma horitzontal, que dinamitza barris i genera comunitat, que transforma les nostres vides en comú des de l'autonomia social. Mirall quebequès –com apunten en les conclusions– des del retrovisor de la nostra pròpia història: la fèril, llarga i arrelada tradició cooperativa que ens empara.

I a més, enmig de la degradació democràtica, i quan tan important és el què com el com, les bones notícies suren. L'economia social –que arrela també en reclam imprescriptible de la plena

democràcia social i econòmica– no delega, responsabilitza; no imposa, democratitza i humanitza; no aïlla, vincula; no jerarquitzava, treballa en xarxa; no genera espectadors-consumidors-electors sinó persones lliures, coresponsables i actives. Per això hi som, suant la samarreta en l'agricultura de la utopia possible: regant amb cura, abonant amb solidaritat i solcant amb estris comuns el futur d'un país que, si no és compartit, difícilment serà. En una conjuntura on també cal afegir quelcom cabdal: no hi ha economia més sobirana –i sobiranista– que l'economia social i solidària: retorna el país a la seva gent, decideix decidir cada dia i s'autodetermina cada matí. En nou paraules: obre per baix el que volen impedir per dalt.

Acabant per sempre tornar a començar, i atès que la pregunta ja no és si un altre món és possible –sinó com recarai és possible aquest– benaurada sigui, doncs, l'economia social i solidària catalana que, amb les llums llargues posades, un peu a terra i l'altre a l'horitzó, anuncia el país que encara podem ser si ens hi esmercem. Des de la gratitud i l'agraïment a totes i tots els que feu possible que això sigui així, que cada dia ja sigui diferent: gràcies per tot i gràcies per tant.

Per aquest temps de vida, ja, fora del capitalisme.

RESUM EXECUTIU

---

1. Introducció

Aquesta és la segona edició de l'informe de l'estat del mercat social català. La idea rere l'informe és aturar-nos, un cop a l'any, a sistematitzar l'abast i criteris de funcionament del mercat social, així com posar-lo a debat com a estratègia d'expansió de l'economia social i solidària. Tot plegat al mateix temps que consolidem una metodologia de recollida i sistematització de dades, i que donem visibilitat a l'economia social i solidària (ESS), especialment en el seu component territorial (estat de les xarxes locals) i sectorial (estat de les xarxes sectorials), així com en els impactes socials i ambientals positius de l'ESS en contraposició a l'economia convencional (pels diferents criteris d'avaluació en què es basa el Balanç Social i el Pam a Pam).

2. Definint economia social i solidària i mercat social

Què entenem per economia social i solidària?

L'**economia social i solidària** (ESS) és un concepte i una pràctica en construcció, i és difícil trobar una definició comunament acceptada pels diferents moviments socials, agents institucionals i àmbits acadèmics que hi treballen o la practiquen. En el que sí que sembla haver-hi un cert consens, com ens expliquen J. C. Pérez de Mendiguren i E. Etxezarreta¹, és en la multidimensionalitat del concepte, que recolliria **almenys tres dimensions complementàries**: (I) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (II) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i (III) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents de les de les empreses mercantils tradicionals.

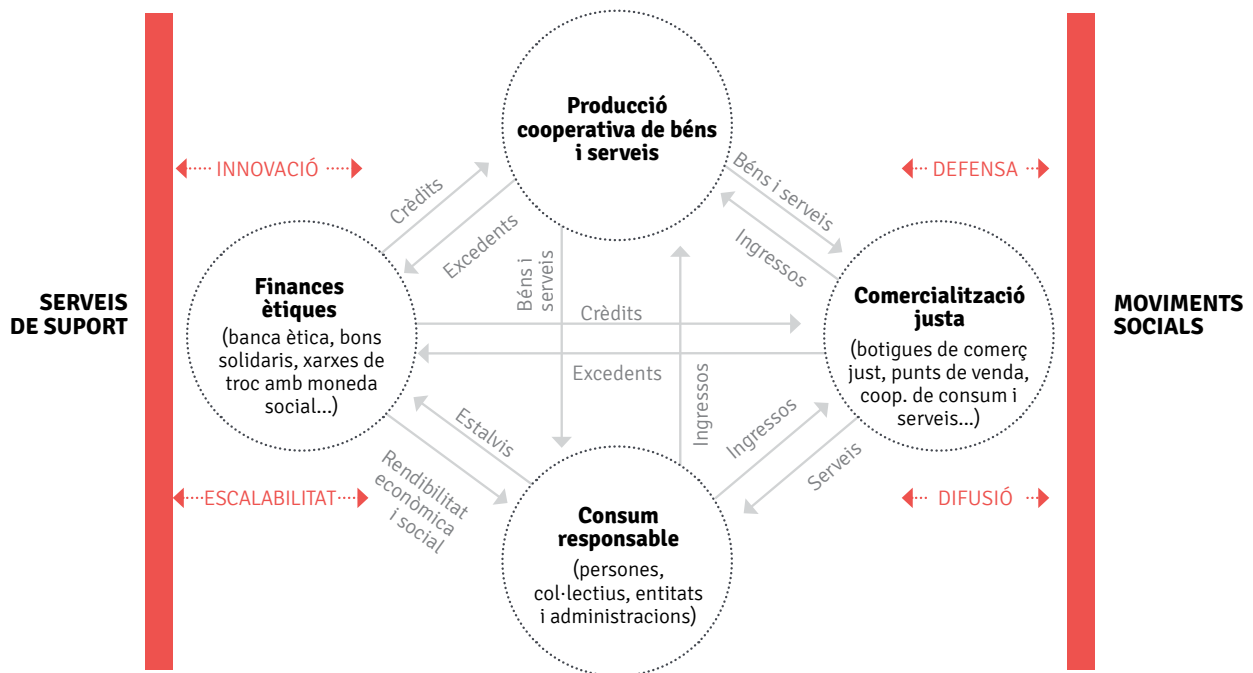
Què entenem per mercat social?

El **mercat social** (MS) és la plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària. Així doncs, és al MS on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS. La **figura 1** il·lustra aquesta conceptualització, i dibuixa un circuit on les quatre esferes del cicle econòmic (**producció, distribució, estalvi/inversió i consum**) estan adjectivades des dels principis ètics de l'ESS. La construcció del MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la **potenciació endògena dels intercanvis i fluxos** econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones que hi treballen, les consumidores i les estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

---

1 - Pérez de Mendiguren, J. C., Etxezarreta, E. (2015). «Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria». Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información, núm. 42. Disponible: boletin.hegoa.ehu.es/mail/36

Figura 1.
Esquema de mercat social amb nodes i flux

Jordi Garcia (2002).

Intercooperació com a hipòtesi d'escalabilitat

Un dels principals reptes que desperta la construcció de mercat social, tant des de la pràctica com des de la concepció teòrica, és imaginar-se quines **estructures organitzatives de gran abast** som capaços de concebre. Des de la perspectiva de l'ESS i sota la lògica del mercat social, la hipòtesi de creixement i escalabilitat al llarg i ample de les cadenes de valor és la **intercooperació econòmica**², en confrontació directa amb la lògica de la competència o de la planificació centralitzada. Aquesta intercooperació pot prendre diferents formes:

- *Intercooperació vertical*: per operacions al llarg de la cadena de valor. És a dir, en lloc de regatejar els preus de compra als proveïdors i fer-los competir entre ells per rebaixar-los, es tracta de fomentar les relacions de confiança i de construcció conjunta, i treballar amb els proveïdors per millorar la qualitat dels productes i serveis. El **cooperativisme de consum** ens pot aportar lliçons importants.
- *Intercooperació horitzontal*: per operacions a l'ample de la cadena, amb organitzacions que ofereixen els mateixos productes o serveis. Es tracta de treballar conjuntament per complementar-se i poder assumir projectes de més envergadura, en lloc de lluitar per guanyar quota de mercat i créixer individualment. La creació de **grups cooperatius** o fins i tot unions temporals d'empreses obren portes interessants per eixamplar la capacitat d'assumir projectes de gran abast.

2 - En l'àmbit de les aliances estratègiques per tenir una major incidència en l'esfera pública podríem parlar també d'intercooperació sociopolítica, però quan parlem de mercat social ens centrem en la intercooperació de caràcter socioeconòmic o empresarial.

- *Intercooperació modular o intersectorial*: basada en la construcció de projectes conjunts entre organitzacions que operen en sectors diferents. Aquí es tracta d'explorar les potencialitats que ofereix la suma i **complementarietat de capacitats** d'organitzacions que operen en sectors diferents.

Requadre 1

Mercat(s) social(s) com a procés de construcció de procomú

Per Ruben Suriñach Padilla

L'esquema de flux de la renda de mercat social té una diferència fonamental en comparació amb l'aproximació de l'economia neoclàssica: **el mercat social en si mateix té caràcter de comú**, ja que allò que regula l'accés i la capacitat d'actuar dins d'ell no ve definit pel poder adquisitiu ni per la capacitat de competir amb els altres actors, sinó que es basa en el reconeixement que li confereix la comunitat que conforma el mercat social. Com apunta Fernando Sabín³:

Aquest estrany comú que condiciona permanentment la nostra vida quotidiana (obtenció de renda i consum) i, més concretament, dóna accés a l'intercanvi de béns i serveis entre tots els agents que actuen dins seu, és el mercat. Aquesta institució/eina de construcció pràctica d'economia solidària, sostinguda per la comunitat que el gestiona de manera democràtica i participada, se l'ha anomenat mercat social.

3. El mercat social català: què s'està fent i com

Seguidament explorem l'evolució de la combinació d'eines i processos a Catalunya i en el marc de la Xarxa d'Economia Solidària (XES).

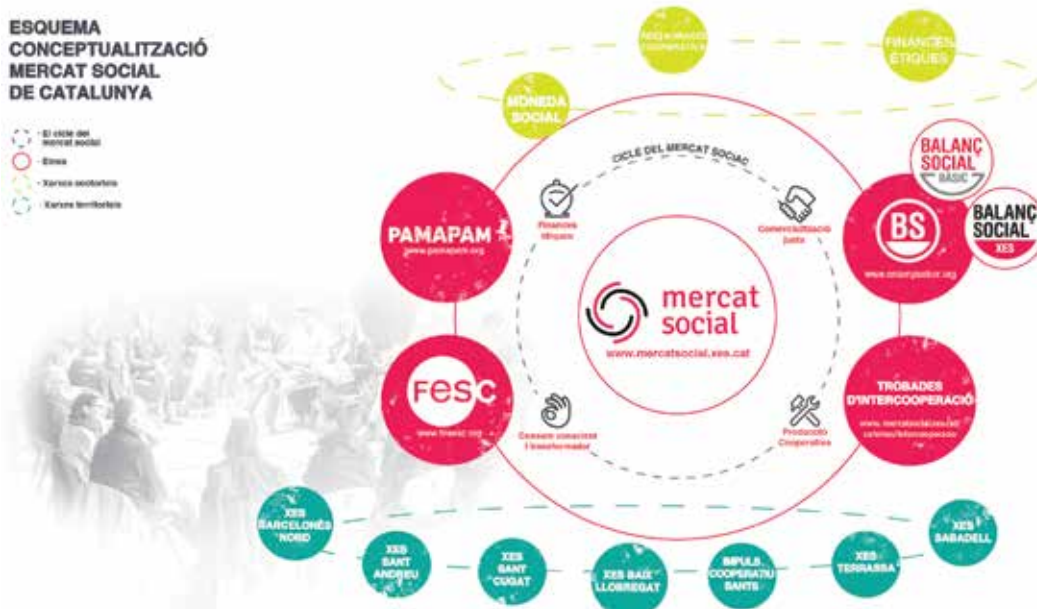
3.1. L'ecosistema català de mercat social

Els grans eixos des dels quals la XES treballa en la construcció de mercat social són aquests: la Fira d'Economia Solidària de Catalunya, el Balanç Social, el foment de la intercooperació i el Pam a Pam com a eines de dinamització del MS; i els processos d'articulació sectorial i la creació de xarxes locals d'ESS com a base sobre els quals desplegar les eines. Aquests són els fonaments sobre els quals anem enriquint i expandint l'ecosistema de mercat social. La **figura 2** és una representació d'aquest ecosistema.

3 - Sabín, F. (2015). «La economía solidaria, el movimiento cooperativista y los comunes». El procomún y los bienes comunes, Economistas Sin Fronteras, dossier núm. 16. Disponible: ecosfron.org/portfolio/el-procomun-y-los-bienes-comunes/

Figura 2.

L'ecosistema de mercat social de Catalunya

Fruit d'aquesta coordinació, en va sorgir l'«Informe de l'estat del mercat social català, 2014», i un itinerari de mercat social dins de les activitats de la quarta edició de la Fira d'Economia Solidària, així com el **desenvolupament d'una pàgina web pròpia del mercat social català: mercatsocial.xes.cat**. La idea que hi ha darrere del web és mostrar i difondre la diversitat d'agents i articulacions que es donen en tots els cicles del mercat social a Catalunya. Per a les empreses i entitats d'ESS, hi ha l'**opció d'entrar a formar part del mercat social** català i aparèixer, així, al catàleg del web. Per ser-hi, han de fer el Balanç Social, ja sigui en la versió reduïda o bàsica (BSb, una qüestió de mínims) o en la versió completa (BS, l'excel·lència en ESS). Per a organitzacions i persones que busquen fer un consum responsable, hi ha el mateix catàleg com a font de recursos de consum, i també enllaços a projectes com el Pam a Pam i la revista *Opcions*.

Convé dir, també, que tot i que hem avançat molt en la coordinació i potenciació del mercat social, l'ecosistema podria tenir més potencial de transformació si tant **l'Administració pública com l'àmbit universitari apostessin per l'ESS com a paradigma econòmic estratègic**. L'experiència del **sistema quebequès** d'innovació en economia social marca un camí interessant a explorar; l'expliquem al requadre 2.

Requadre 2**El sistema quebequès d'innovació en economia social**

Extracte de l'article d'E. Etxezarreta *et al.* (2015). «Innovación social, políticas públicas y economía social y solidaria», a *Papeles de Economía Solidaria*, núm. 5, REAS Euskadi.

Al Quebec va emergint un model propi de desenvolupament territorial, basat en la concertació entre agents diversos i plurals, i denominat *model de desenvolupament quebequès*⁴. Sobre aquest model de concertació publicosocial és com es desenvolupen i consoliden les experiències d'economia social al Quebec: impulsades i promogudes des de la societat civil organitzada però amb suport públic i en tres àmbits: (i) l'àmbit laboral; (ii) l'àmbit dels serveis de benestar social; i (iii) l'àmbit del desenvolupament comarcal.

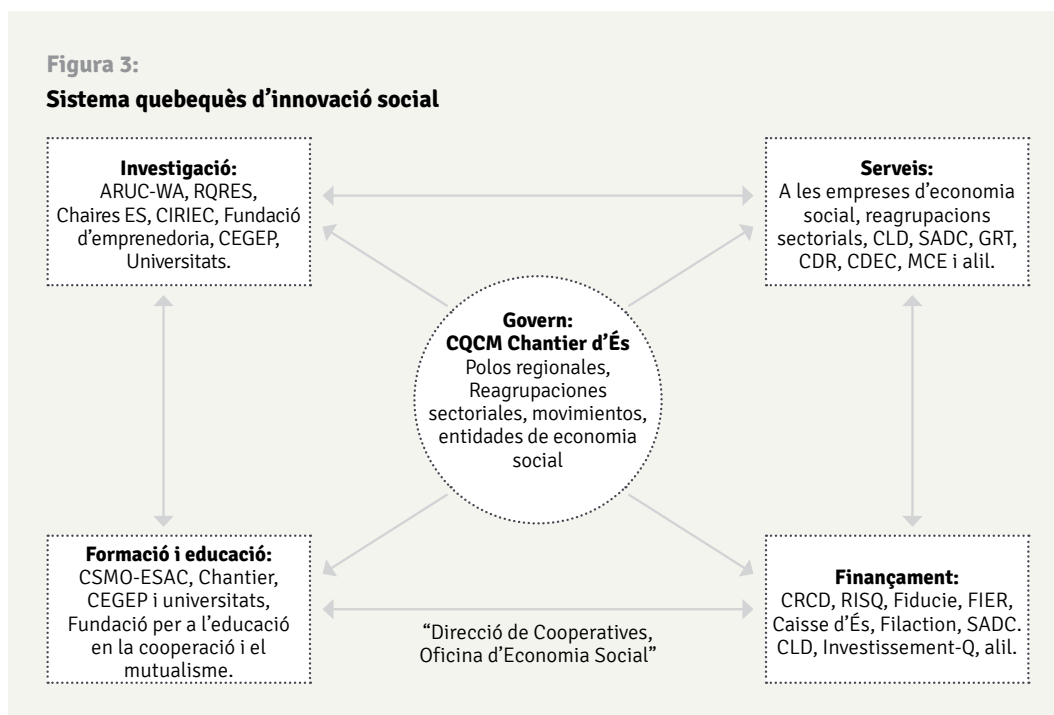
En el terreny pràctic, s'han anat impulsant tot tipus d'iniciatives en sectors vinculats amb el desenvolupament local, el desenvolupament rural i el desenvolupament sostenible. Pel que fa al suport públic a través d'ajudes i eines, va establir tres accions prioritàries: **l'enfortiment d'agències de promoció d'entitats d'economia social, la promoció de xarxes entre empreses i la formació tècnica.**

Levesque⁵ considera que el Quebec és realment un sistema d'innovació per a l'economia social (**figura 3**), en el sentit que existeix una àmplia estructura **publicoprivada de foment i d'anàlisi de l'economia social**. Aquest sistema d'innovació centrat en l'economia social es fonamenta en quatre pilars:

- La recerca i la formació són dos pilars fonamentals d'aquest sistema, amb una oferta amplíssima de programes de formació i especialització en economia social.
- Pel que fa al finançament, destaca la pluralitat de fonts de finançament. La major part d'aquestes infraestructures disposen de finançament públic (mitjançant ajuda directa o avantatges fiscals), però també d'un sistema d'autofinançament dels mateixos agents de l'economia social.
- Quant als serveis tècnics, són el *Chantier* i el *Conseil* les dues entitats que, a través de les seves seccions corresponents, focalitzen l'ajuda tècnica específica cap a les entitats d'economia social.

4 - Bouchard, M., Lévesque, B. (2010). «Économie sociale et innovation. L'approche de la régulation, au coeur de la construction québécoise de l'économie sociale», Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES), Collection Études théoriques, no ET1103. Disponible: https://crises.uqam.ca/upload/files/publications/etudes-theoriques/CRISES_ET1103.pdf

5 - Levesque, B. (2011). «Innovations sociales et pouvoirs publics: vers un système québécois d'innovation dédié à l'économie sociale et solidaire. Quelques éléments de problématique», Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES), Collection Études théoriques, no ET1106. Disponible: https://crises.uqam.ca/upload/files/publications/etudes-theoriques/CRISES_ET1106.pdf

3.2. Les eines de construcció de mercat social

La Fira

La Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC) és un aparador de tots els productes i serveis necessaris per cobrir les necessitats de la vida quotidiana de les persones: habitatge, alimentació, oci, coneixement, cooperativisme, comercialització justa, serveis a persones i empreses, finances i assegurances ètiques, inserció laboral, emprenedoria social, energies renovables, formació i educació, etc. És un esdeveniment anual amb projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'experiències i pràctiques de l'economia social i solidària del territori català. És, per tant, **la plasmació més gran i concreta del mercat social català**.

Els espais d'intercooperació

En el si de la XES, com dèiem més amunt, hi ha una comissió d'intercooperació que intenta **afavorir la cooperació empresarial sectorial i intersectorial entre els socis de la xarxa**. Durant el 2015 hi va haver dues fites especialment importants. La primera, la trobada Enxesca't, on es va dedicar un matí a generar dinàmiques d'intercooperació tant sectorials com intersectorials. Van participar-hi una cinquantena d'organitzacions i es va valorar molt positivament. La segona gran fita van ser els espais d'intercooperació de la Fira d'Economia Solidària, amb dinàmiques com la de «Pol·linització creuada», on van participar 63 persones de 50 empreses i entitats.

El Pam a Pam

Pam a Pam és el mapa col·laboratiu de l'economia solidària a Catalunya. Neix el 2012 com una prova pilot a la ciutat de Barcelona, el desembre del 2014 se'n fa el llançament a tot el territori català, i el 2015 se'n va estrenar l'app per al mòbil. El Pam a Pam ha esdevingut, a més d'una eina de visibilització de les iniciatives d'ESS a Catalunya, un procés de formació i activisme ciutadà, i una eina d'articulació i construcció de mercat social, ja que en el mateix procés de mapatge es detecta la densitat i varietat d'iniciatives en un territori i es promou l'articulació entre elles. Aquest fet l'ha convertit en una de les eines estratègiques en la constitució de xarxes locals d'ESS.

El Balanç Social

Es tracta d'una de les eines amb més recorregut dins de la XES, ja que es va iniciar el 2007. El Balanç Social (BS) és una **eina d'autodiagnòstic**, complementària al balanç comptable, amb què empreses i entitats elaboren un diagnòstic del seu funcionament en relació amb qüestions ambientals, socials i de bon govern, i emprenen processos per millorar en aquests aspectes. Fruit de la reflexió col·lectiva, al final del 2015 la comissió de Balanç Social va decidir crear **dues modalitats de balanç (la bàsica i la completa)**. El Balanç Social bàsic (BSb) és una bateria de 21 indicadors, els mínims imprescindibles per avaluar criteris d'ESS i per aparèixer al catàleg de mercat social del nou web. El Balanç Social en la seva versió completa és l'eina per a la millora contínua de les organitzacions i que acredita l'excel·lència en ESS.

Fruit de la reflexió estratègica es va decidir renovar el web on fer el Balanç Social. La nova plataforma tecnològica està allotjada a ensenyaelcor.org. Un dels grans avenços d'aquesta plataforma és la possibilitat d'introduir tants balanços com es vulgui, a més de les dues modalitats que hi ha ara. Per exemple, si una xarxa sectorial volgués fer una modalitat de Balanç Social amb indicadors i preguntes específiques, es podria crear amb facilitat un itinerari de BS adaptat a les especificitats d'aquest sector.

3.3. Els processos d'articulació sectorials

Pel que fa a les dinàmiques de **cooperació sectorial**, existeixen diferents modalitats de coordinació entre organitzacions del mateix sector. Des de la comissió d'intercooperació s'intenta afavorir i acompanyar aquests processos d'articulació, estiguin o no directament vinculats o identificats amb la XES.

Actualment hi ha tres xarxes sectorials conformades:

- **Xarxa de Restauració i Cultura Cooperativa – XAREC:** té com a objectiu enxarxar el màxim de projectes de restauració i cultura de base cooperativa del país en un espai de suport mutu, de col·laboració, i del qual es beneficiïn els projectes que hi participin, de manera que acabi repercutint també en proveïdors, productors o usuaris.
- **Espai de coordinació de monedes socials de Catalunya:** té l'objectiu d'avançar en la coordinació i la interrelació de les diferents xarxes, de manera que, a través d'uns protocols comuns, les usuàries puguin intercanviar productes i serveis més enllà de l'abast de la seva moneda local.
- **Finançament ètic i solidari – FETS:** té l'objectiu d'enfortir el sector de les finances ètiques mitjançant la intercooperació i el desenvolupament de projectes conjunts.

A més d'aquestes tres xarxes, hi ha altres sectors que estan fent les primeres passes per articular-se i intercooperar. Des de la comissió d'Intercooperació se segueix amb especial atenció l'articulació del **moviment agroecològic** català (requadre 3, pàgina 54) i dels **mitjans de comunicació de l'ESS** (requadre 4, pàgina 56).

3.4. Els processos d'articulació territorial

Aquestes xarxes han d'esdevenir el **referent local d'articulació i diagnòstic de l'ESS a cada territori**, essent els actors d'interlocució de la XES amb les administracions locals.

Actualment s'estan consolidant xarxes locals al **Barcelonès Nord, Terrassa, Sabadell, Sant Cugat i el Baix Llobregat i a diferents barris de la ciutat de Barcelona, i floreixen llavors al Maresme, Girona, les terres de ponent, Osona, l'Empordà i la Selva** (a la **taula 3.2** en detallem les que estan consolidant-se). Cada xarxa impulsa línies de treball pròpies, que es complementen amb la resta, de manera que creen un coneixement col·lectiu que enforteix el territori. A més, són un molt bon exemple de treball conjunt entre iniciatives cooperatives més socioempresarials, iniciatives populars comunitàries, mitjans de comunicació locals i alternatius, grups locals d'organitzacions transversals com Som Energia, Fiare o Coop57 i moviments socials i veïnals com la PAH, les associacions de veïnes, el moviment agroecològic o l'economia pel bé comú.

A la pàgina 58 detallem qui conforma cada xarxa local i quines són les accions més destacades (fetes i previstes).

4. Aproximacions quantitatives al mercat social

4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social

Un dels principals reptes que ens trobem al sector de l'economia social i solidària és el de definir què és i què no és aquest tipus d'economia; **què hi entra i què no hi entra**, i què forma part, per tant, del que hem definit com a **mercat social**. Si bé l'any passat apuntàvem la tensió entre l'efecte «gueto activista» (criteris massa estrictes i no oberts a processos de millora) i l'efecte «rentat d'imatge» (criteris massa oberts que poden atraure oportunitats), aquest any ens hem centrat en una altra cara del debat: mesurar l'ESS a partir de les formes jurídiques o fer-ho a partir dels criteris de funcionament.

L'aposta de la XES és la de mesurar a partir dels criteris de funcionament, ja que, malgrat ser una fórmula més complexa i d'abast més limitat, garanteix que les formes de funcionament responen als valors de l'ESS, cosa que amb les formes jurídiques, *per se*, no està garantida. De totes les vies de recollida d'informació, les dues amb més qualitat de la informació i que són pròpies de la XES són **el Balanç Social i el Pam a Pam**. És partint de les dades recollides mitjançant aquestes dues eines que elaborem aquest informe i l'aproximació quantitativa a l'abast del mercat social català.

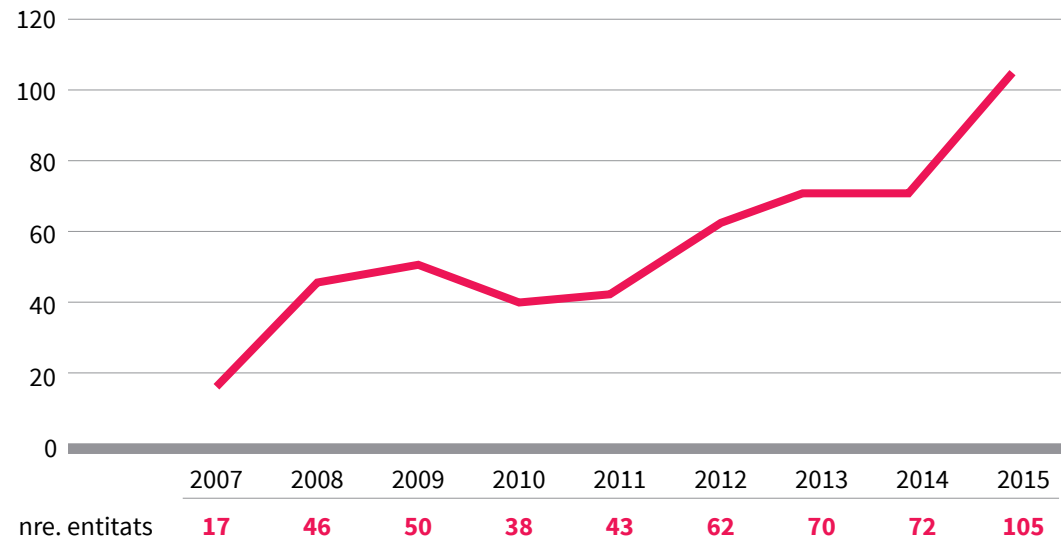

4.2. Les organitzacions que fan Balanç Social

A l'última edició del Balanç Social (BS) l'han completat **105 organitzacions: 72 n'han fet la modalitat completa i 33 n'han fet la modalitat bàsica**. Això suposa un increment de gairebé el 50% respecte de les que el van fer l'any passat, i un canvi de tendència important respecte als últims anys (es pot apreciar a la **gràfica 4.1**).

Gràfica 4.1.

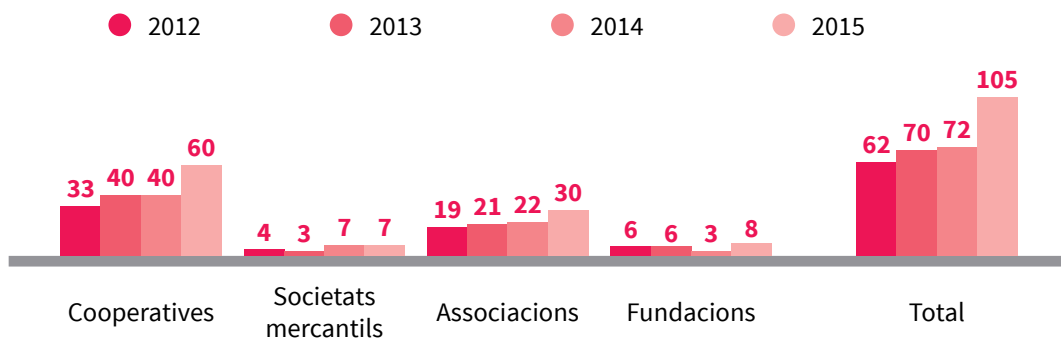
Nre. d'organitzacions que han fet BS, 2007-15

Si ens mirem les formes jurídiques de les 105 organitzacions que han fet balanç, veiem que, com mostra la **gràfica 4.2**, són **les cooperatives i les associacions** les que en conformen el gruix. Les cooperatives de treball, específicament, representen el 47% del total.

Gràfica 4.2.

Nre. d'organitzacions que han fet BS, segons forma jurídica, 2015

Pel que fa als sectors, veiem que no n'hi ha un de predominant, i els més representats són **educació, comunicació i tecnologia i habitatge**.

Per àmbits de pertinença, veiem que el 76% de les organitzacions que fan BS són sòcies de la XES. Si ens mirem el percentatge que representa respecte del total d'organitzacions sòcies, en el cas de la XES, s'ha passat del 31% al 46% de tota la base social, és a dir, gairebé **la meitat de les organitzacions sòcies de la XES han fet el BS**.

4.3. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del Balanç Social

Per poder fer-nos una idea de les magnituds del sector —en termes de base social, facturació i ocupació— agafem les dades de les 105 organitzacions que han fet el balanç: aquestes organitzacions implicaven unes 253.000 persones, donaven feina a 2.052 i facturaven uns 153 milions d'euros.

A partir de les mitjanes obtingudes de la sèrie històrica dels últims quatre anys, obtenim que **una organització de l'ESS té, de mitjana, 21 persones treballadores i una facturació d'uns 950.000 euros (taula 4.3)**. Quant a base social, la mitjana és de 1.200 per organització, però hi ha una diferència molt gran per formes jurídiques: tenen molta més base social les associacions i fundacions (grup 3) —unes 3.000 persones per entitat— que les cooperatives de treball i societats laborals i mercantils (grup 1) —unes 30 persones per empresa—.

Taula 4.3
Perfil mitjà de les organitzacions per grups, 2015

	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Perfil mitjà
Base social (nombre de persones) de les organitzacions	30,1	2.078,0	3.072,8	1.232,7
Persones treballadores de les organitzacions	19,5	6,7	32,6	21,2
Ingressos de les organitzacions	896.411,8 €	918.189,4 €	1.213.671,7 €	948.136,8 €

Aquest perfil mitjà ens permet fer extrapolacions per aproximar-nos a l'abast de diferents àmbits d'ESS. Si fem aquest exercici amb les organitzacions sòcies de la XES, obtenim que, entre totes, **impliquen prop de 215.000 persones, donen feina a 3.663 persones i generen 164 milions d'euros d'ingressos**.

4.4. Les organitzacions presents al Pam a Pam

En aquest informe **analitzem les dades de les 209 iniciatives que apareixien al mapa Pam a Pam al final del 2015**. Per formes jurídiques observem que entre **les associacions i les cooperatives abasten el 68%** del total (un 36% i un 32% del total, respectivament). Aquí trobem una coincidència important amb les dades de balanç social, on la suma d'associacions i cooperatives són el 85%.

Per sectors d'activitat, el sector de l'alimentació va seguir sent el focus principal del mapatge del Pam a Pam el 2015: gairebé un 35% de les iniciatives pujades. De totes maneres, es fa palesa

l'ampliació del mapa a la resta sectors, i en destaca la comunicació i la tecnologia, l'educació, l'oci, les cures, la cultura i l'assessorament.

Amb l'objectiu de poder obtenir una imatge clara de les fortaleces i dels punts febles de les iniciatives incloses al Pam a Pam el 2015, i abans d'entrar en l'anàlisi detallada per blocs de criteris, hem fet una mitjana del compliment de cada criteri per a totes les iniciatives.

La mitjana de compliment dels criteris de totes les iniciatives és de **2,68 sobre 5**. Els criteris que més es compleixen són el de la forquilla salarial, el d'aprofundiment democràtic, i els de transparència i gestió dels residus. Els criteris més mal valorats són el de gestió econòmica, el d'inserció social, el de l'ús de llicències no privatives i de programari lliure i el d'eficiència energètica.

5. Com són les organitzacions del mercat social?

5.1. Apunts metodològics

Estructura del resum executiu

En aquest resum mostrem les dades de l'anàlisi sempre en tres blocs d'informació: l'anàlisi qualitativa de balanç social, l'anàlisi quantitativa del mateix balanç i, finalment, l'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam. Al primer bloc només hi ha aportacions de les 72 organitzacions que han fet la modalitat completa del balanç social. Al segon bloc s'hi mostren indicadors agregats obtinguts amb les dades de balanç social, tant en la modalitat completa com en la bàsica. Per tant, algunes agregacions tenen una mostra de 72 organitzacions i d'altres, una de 105 (la suma de les que han fet el bàsic i el complet). A l'últim bloc la mostra és de 209 organitzacions que han estat pujades al Pam a Pam durant el 2015.

Grups d'anàlisi d'indicadors quantitius de BS

Per a l'anàlisi d'indicadors quantitius associats al balanç social, hem agrupat els resultats en tres grans blocs d'organitzacions: grup 1: cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils; grup 2: associacions i cooperatives de segon grau, així com cooperatives de consum i serveis; i grup 3: associacions i fundacions. Quan la diferència de resultats ha estat rellevant, hem mostrat les dades d'una subunitat del grup 1 que només inclou cooperatives de treball i societats laborals, el grup 1A.

L'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam

Els 15 indicadors del qüestionari de criteris del mapa són de caràcter qualitatiu i es defineixen d'acord amb la percepció subjectiva de la persona entrevistadora. Els resultats de cada indicador poden anar de 0 (no compliment) a 5 (excel·lència). Per a què una organització puntuï, per exemple, un 4, cal que compleixi els criteris definits a les preguntes de la 1 a la 4.

5.2. La democràcia a les organitzacions

Aquests són els aspectes més destacats:

- Amb l'anàlisi qualitativa de balanç social veiem que allò amb què es relaciona més directament la democràcia té a veure amb **els canals de participació** que es posen a disposició de la base social. Un segon valor destacat en parlar de democràcia és **la transparència**; 10 organitzacions hi fan menció. Aquesta transparència es relaciona amb facilitar informació de qualitat i mantenir la base social informada dels processos interns. Un tercer element important, a més de la transparència i els canals de participació, és la forma que adopta la presa de decisions i com s'interpreta **la distribució del poder**. Són respostes que s'articulen al voltant de conceptes com *horitzontalitat, descentralització, rotació de càrrecs, consens i democràcia directa*. En aquesta línia, destaca també l'afirmació que el treball en la democràcia interna és un repte continu.
- Dels indicadors quantitius de balanç social traiem que:
  - Al grup format per cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils és on trobem els percentatges més alts de participació respecte al total de base social (**una de cada quatre persones** implicades van participar en l'aprovació de pressupostos i plans de gestió).
  - Les associacions i cooperatives de segon grau i de consum tenen **transparència total**, mentre les que ho són menys són les associacions i fundacions (una de cada quatre no fa públics els salaris).
- La puntuació mitjana del bloc de democràcia del Pam a Pam (que contempla els criteris de democràcia i participació i de transparència) és d'un 3,57, una puntuació significativament superior a la mitjana (2,68). El criteri de democràcia interna és el segon més ben valorat de tots els criteris del Pam a Pam, amb un 3,91 sobre 5. Quant a transparència, la puntuació mitjana se situa en 3,22, posicionant-la com a tercer millor indicador.

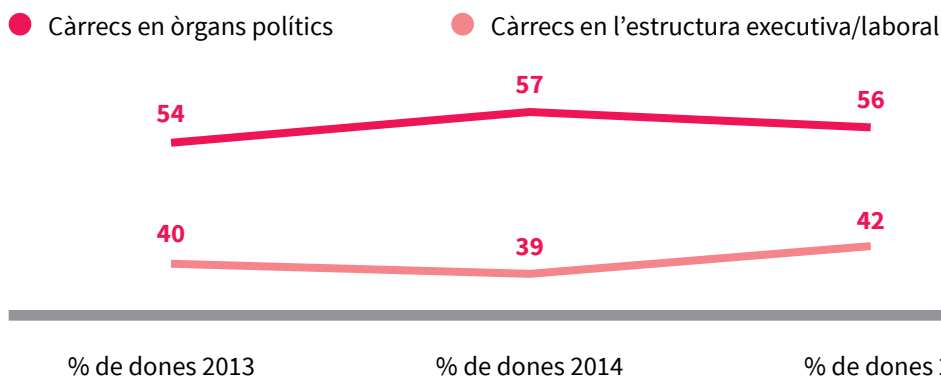
5.3. La igualtat a les organitzacions

Aquests són els aspectes més destacats:

- Pel que fa a les aportacions escrites de les entitats en qüestions d'igualtat, el 43% hi ha contribuït. El 74% de les aportacions feien referència a qüestions de gènere, mentre que el 48% feien referència a l'exclusió social i només un 16%, a qüestions d'igualtat econòmica en el si de l'organització. Quant a **la igualtat de gènere**, veiem que podem establir **diferents capes de compromís**:
  - La primera capa (la més generalitzada) té a veure amb les polítiques de paritat (per tant, no tant de gènere com de sexe), tant en l'estructura laboral com en els càrrecs societaris.
  - Una segona capa de compromís té a veure amb les polítiques de conciliació en relació amb els compromisos polítics i d'atenció a les persones membres, així com també amb qüestions de visibilitat externa, com la utilització de llenguatge no sexista o quines persones fan les aparicions públiques.

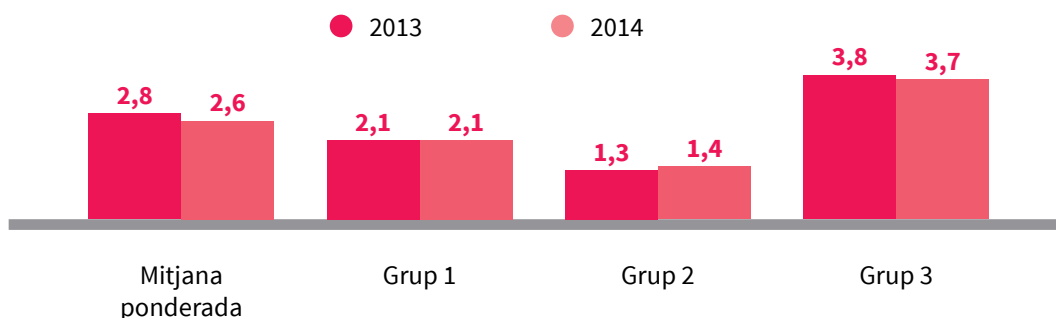
- La tercera capa és on s'associa la igualtat de gènere a elements menys evidents però profundament vinculats a la cultura organitzativa, i que fan un esforç per fer visible totes les tasques invisibles però bàsiques perquè l'organització funcioni correctament.
- Quant als indicadors quantitius de balanç social, veiem que:
- Les dades confirmen la tendència a la paritat: el **46% de dones** van participar a l'aprovació de plans de treball i pressupostos; el **42%** ocupaven càrrecs societaris o polítics i el **56%**, càrrecs en l'estructura laboral (**gràfica 5.5**).

Gràfica 5.5.

Percentatges de la paritat als càrrecs de responsabilitat, 2013-2015

- Quant a igualtat econòmica, veiem que, de mitjana, hi ha més **diferències salarials** entre les dones que entre els homes (2,8 contra 2,6), i que aquesta diferència es deu sobretot al col·lectiu format per associacions i fundacions, on trobem una diferència de 1 a 3,8 en la diferència salarial entre les dones (**gràfica 5.7**).

Gràfica 5.7.

Forquilla salarial per formes jurídiques i sexe, 2015. Mostra = 105

- De totes les persones ocupades per les 72 organitzacions que han fet el balanç social complet, un **15% provenen de situacions de risc d'exclusió** social. Són les cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils les que més persones en risc d'exclusió ocupen.

- Els criteris del bloc d'igualtat del Pam a Pam fan referència a la inserció social, la forquilla salarial i l'equitat de gènere. El criteri de forquilla salarial és el de més puntuació de tots els indicadors, amb un 4,42 sobre 5. Aquest resultat indica que la forquilla salarial és d'1 a 1 o, com a molt, de 2 a 1. El criteri d'equitat de gènere obté una puntuació mitjana de 2,38, lleugerament per sota de la mitjana. Respecte al criteri d'integració social, la puntuació mitjana és la més baixa de totes: 1,46 sobre 5. Aquesta puntuació indica que el nivell de compromís mitjà en relació amb la integració social és baix.

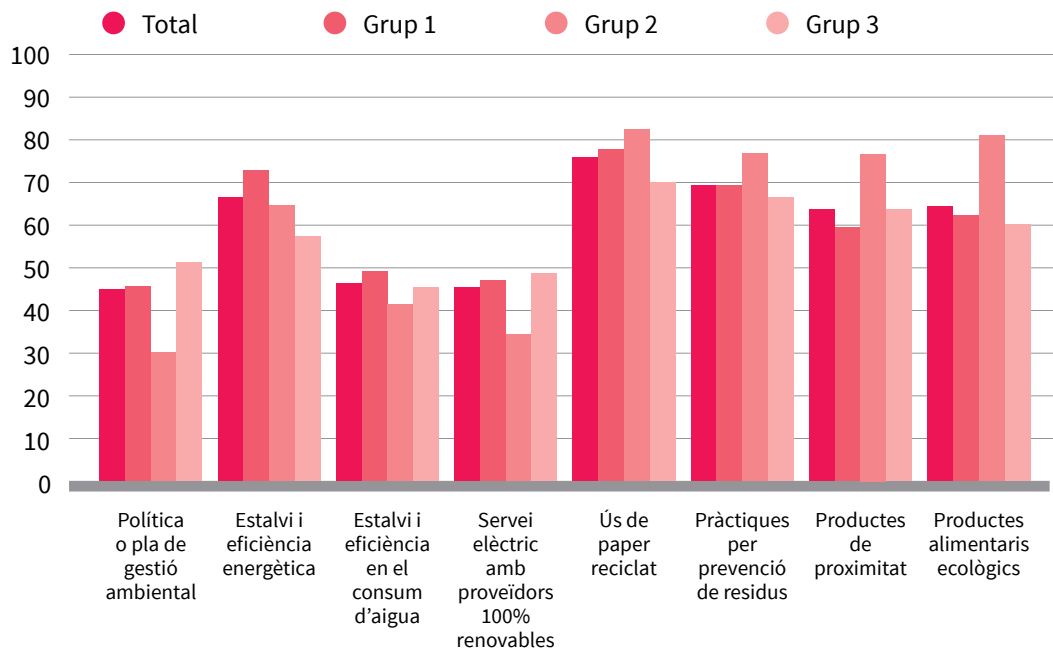
5.4. El compromís ambiental de les organitzacions

Aquests són els aspectes més destacats:

- Pel que fa a les aportacions escrites de les organitzacions que han fet balanç social, la diversitat de respostes quant a compromís en temes ambientals és molt gran:
  - En primer lloc, trobem les organitzacions que han desenvolupat algun tipus de pla de gestió ambiental, o s'han adherit a algun **compromís o certificació** (el 16% de les empreses i entitats hi fan referència).
  - La segona gran línia de respostes de compromís ambiental expressat per les organitzacions de l'ESS té a veure amb el treball en àmbits més específics. Així, el 26% diu que ha emprès mesures específiques en l'àmbit de l'energia i les emissions de CO².
  - Un altre gran àmbit de treball específic és el de la **prevenció i gestió de residus**: el 33% de les respostes hi fan referència.
  - Un tercer camp en què les organitzacions s'esforcen és en la provisió de productes diversos (sobretot alimentació i material d'oficina), perquè siguin ecològics i/o de proximitat (el 14% de les respostes hi fan esment).
  - Finalment, destaca un altre perfil de comportament proambiental, i que té a veure amb el fet que l'objectiu mateix de l'activitat està enfocat, precisament, a generar un benefici ambiental.
- De l'anàlisi dels indicadors quantitius del balanç social n'extraïem que:
  - Les pràctiques **més esteses són l'ús de paper reciclat i la prevenció de residus**, amb un 76% i 70%, respectivament (**gràfica 5.10**). Les pràctiques menys generalitzades són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental, l'estalvi i eficiència en el consum d'energia i la contractació d'electricitat provinent de fonts 100% renovables (45%, 47% i 46%, respectivament).

Gràfica 5.10.

Percentatge de compliment de criteris ambientals, per formes jurídiques, 2015. Mostra = 105

- Han augmentat les intensitats de consum d'electricitat i de paper respecte al 2014, però segueixen estant per sota dels valors del 2013. En canvi, han disminuït les intensitats en el consum de gas i aigua i en la generació de residus, essent en aquest últim on es donen les reduccions més importants. Aquests tres indicadors sembla que tenen una tendència descendent els últims tres anys.
- El bloc de medi ambient del Pam a Pam contempla els criteris d'ecologia i sostenibilitat, de gestió de residus i d'eficiència energètica. La puntuació mitjana d'aquest bloc és de 2,69, xifra pràcticament igual a la mitjana global. El criteri **més ben puntuat és el de la gestió de residus**, amb un 3,22 sobre 5, que mostra que les organitzacions separen i reciclen els residus i aposten per la reutilització dels materials. Aquesta dada es correspon d'una manera bastant clara amb les dades obtingudes en el balanç social. El criteri d'ecologia i sostenibilitat obté una puntuació de 2,97, lleugerament per sobre de la mitjana. Finalment, l'últim criteri —eficiència energètica— té una puntuació d'1,88, la tercera puntuació més baixa de totes. Això indica que l'esforç en aquest camp no és massa gran, i que es compleixen uns mínims.

5.5. El compromís social de les organitzacions

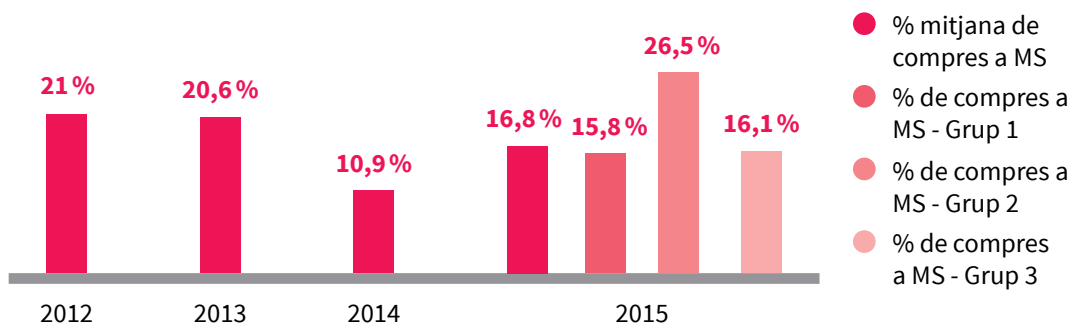
Aquests són els aspectes més destacats:

- Pel que fa a les aportacions escrites de les organitzacions en relació amb el seu compromís social, com amb medi ambient, en podem extreure una primera conclusió general: hi ha moltes maneres de desplegar la voluntat de compromís social:

- Un primer gran àmbit és el de la mateixa ESS, on, mitjançant les dinàmiques d'intercooperació i de **construcció de mercat social**, s'està generant múscul sociopolític des de les relacions comercials i econòmiques, i en sorgeixen relacions de solidaritat i reciprocitat.
  - Una segona manera d'entendre el compromís social la trobem en la vinculació amb **el teixit associatiu local**, amb l'arrelament i treball al territori.
  - Una tercera vessant del compromís social té a veure amb **la incidència sobre les institucions** i el marc regulador per generar canvis estructurals.
  - Finalment, hi hauria una quarta interpretació del compromís social de les organitzacions que es relaciona directament amb l'objecte de la seva activitat, és a dir, que **la finalitat de l'empresa** o l'entitat té, directament, una vocació social.
- De l'anàlisi dels indicadors quantitius del balanç social n'extraïem que:
- La quantitat de diners dipositats en entitats de **finances ètiques** ha estat de 4,1 milions d'euros. Aquesta xifra suposa gairebé 40.000 euros de saldo mitjà per organització, i representa l'**11% del total de diners dipositats** en entitats de finançament. D'altra banda, pràcticament el 70% del finançament obtingut provenia de les finances ètiques, la qual cosa ens mostra la gran capacitat de finançament que té el sector.
  - Pel que fa al volum de compres, veiem que es van fer compres per valor de 3 milions d'euros dins del circuit de **mercat social**, i que això representa uns 28.000 euros de mitjana per organització: el **16,8% del total de les compres** realitzades (**gràfica 5.13**).

Gràfica 5.13.

Percentatges de compres al MS, comparativa anual i per formes jurídiques, 2012-15

- De mitjana, cada organització participa o forma part de 7,5 xarxes, entitats, federacions, moviments socials, etc., i hi dedica l'1,8% del total d'hores remunerades.

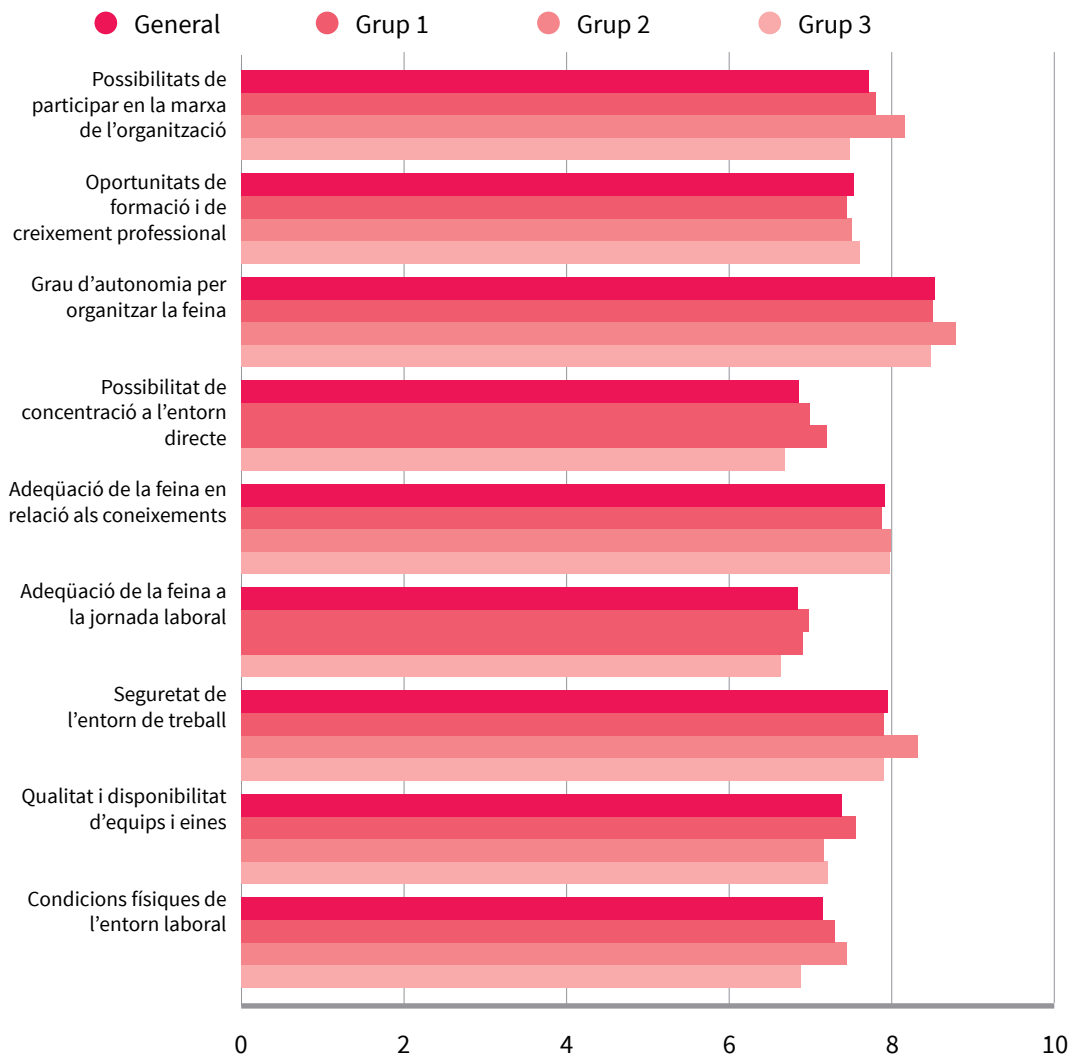
- Aquest bloc del Pam a Pam és el que conté el nombre d'indicadors més elevat, són 6: potenciació de l'economia local i/o circuits de proximitat; promoció i pràctica de la comercialització justa; promoció i pràctica de la intercooperació; participació en espais i xarxes; promoció i ús de les finances ètiques; i utilització de llicències no privatives i programari lliure. La puntuació mitjana d'aquest bloc és d'un 2,35, essent els indicadors **de participació en xarxes i de foment de l'economia local i els circuits de proximitat els més ben puntuats**, amb un 3,07 i 2,96, respectivament. A la banda mitjana —molt propers a la mitjana global de 2,68— trobem l'indicador de foment de la intercooperació i de la comercialització justa, cercant el diàleg i la dignificació del treball en la fase de producció. Finalment, a la banda baixa trobem els dos últims indicadors del bloc de compromís social, que mostren els reptes a treballar: el d'ús de llicències no privatives i programari lliure, amb un 1,64 sobre 5, i el de gestió econòmica amb finances ètiques, intercanvi o moneda social, amb un 1,37 sobre 5.

5.6. Qualitat laboral

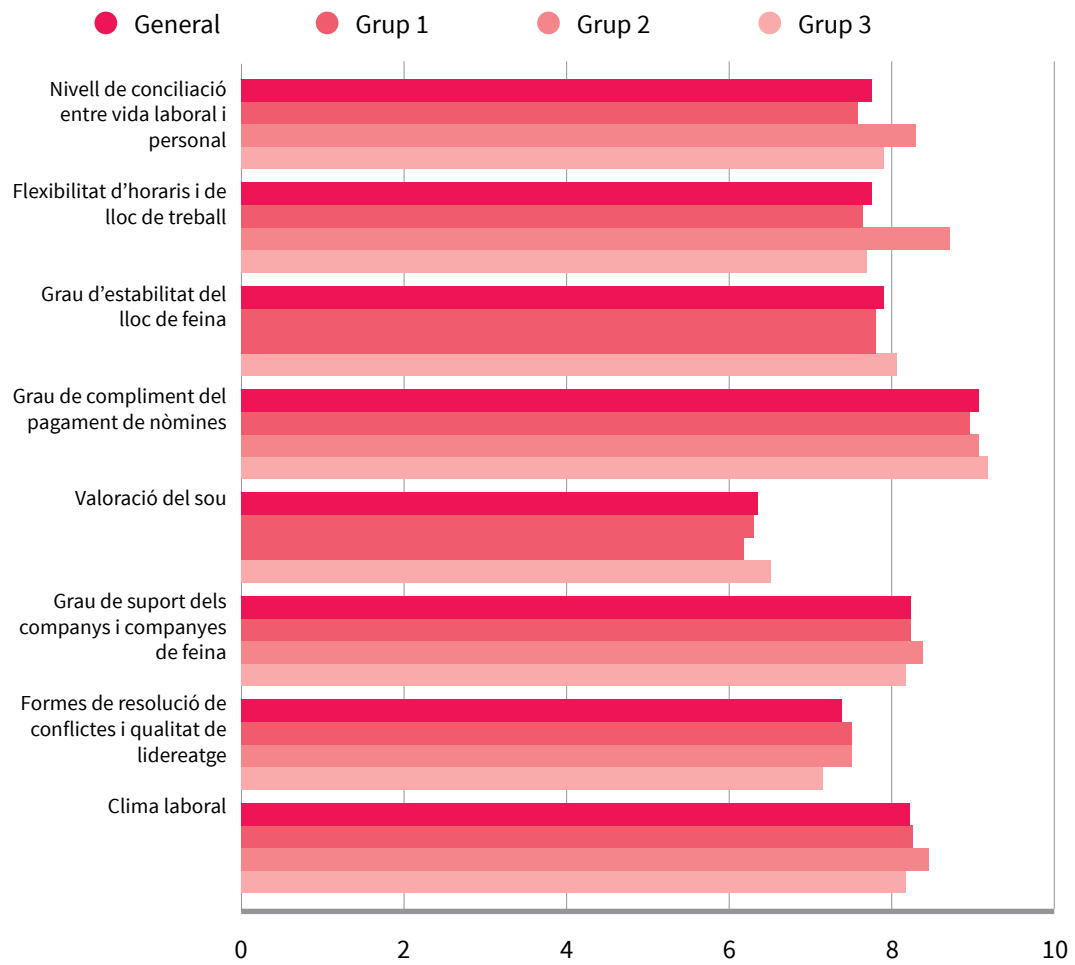
Aquests són els aspectes més destacats:

- Pel que fa a les aportacions escrites de les organitzacions en relació amb la qualitat laboral, hi ha una gran diversitat de respostes:
  - La més destacada de totes, repetida pel 55% de les organitzacions, té a veure amb les **mesures de conciliació de la vida personal i la laboral** i la flexibilitat d'horaris i a d'altres àmbits.
  - La segona resposta més estesa té a veure amb el foment de la **participació i l'apoderament** de les persones treballadores en el funcionament de l'organització, idea que ja venia expressada al punt 5.1 referent a la democràcia dins les organitzacions.
  - En tercer lloc, les organitzacions ens parlen de tot el que té a veure amb protocols i reglament que regulen les **relacions laborals** a nivell intern.
  - A part d'aquests tres grans temes amb els quals les organitzacions identifiquen el benestar laboral, trobem mencions a altres aspectes, com són la importància del clima laboral, la salut als entorns de treball i la formació per a les persones treballadores.
- De l'anàlisi dels indicadors quantitius del balanç social n'extraïem que:
  - Segons la informació aportada per les mateixes organitzacions, el 76% faciliten la conciliació entre el treball i les responsabilitats assistencials de la vida privada; dediquen, de mitjana, el 20% de les hores remunerades a formació de les persones treballadores; i el 70,8% tenen implantades mesures de prevenció de riscos laborals.
  - A les gràfiques 5.17, 5.18 i 5.19, es mostren els resultats de les enquestes de valoració de qualitat laboral de **818 persones que treballen en aquestes organitzacions (el 65% del total)**. Els aspectes **més puntuats** per les enquestes de valoració són el grau d'**autonomia** per organitzar-se la feina (8,53), el grau de **suport** de companys i companyes (8,24), el **clima laboral** (8,24) i la **satisfacció global** pel fet de ser membre de l'organització (8,19). Hi ha **aspectes per millorar**, sobretot el que té a veure amb els nivells salarials, la sobrecàrrega de feina i les condicions físiques i ambientals de l'entorn de treball (6,38, 6,84 i 6,89), però veiem que, tot i ser les puntuacions més baixes, tenen uns valors prou acceptables.

Gràfica 5.17.

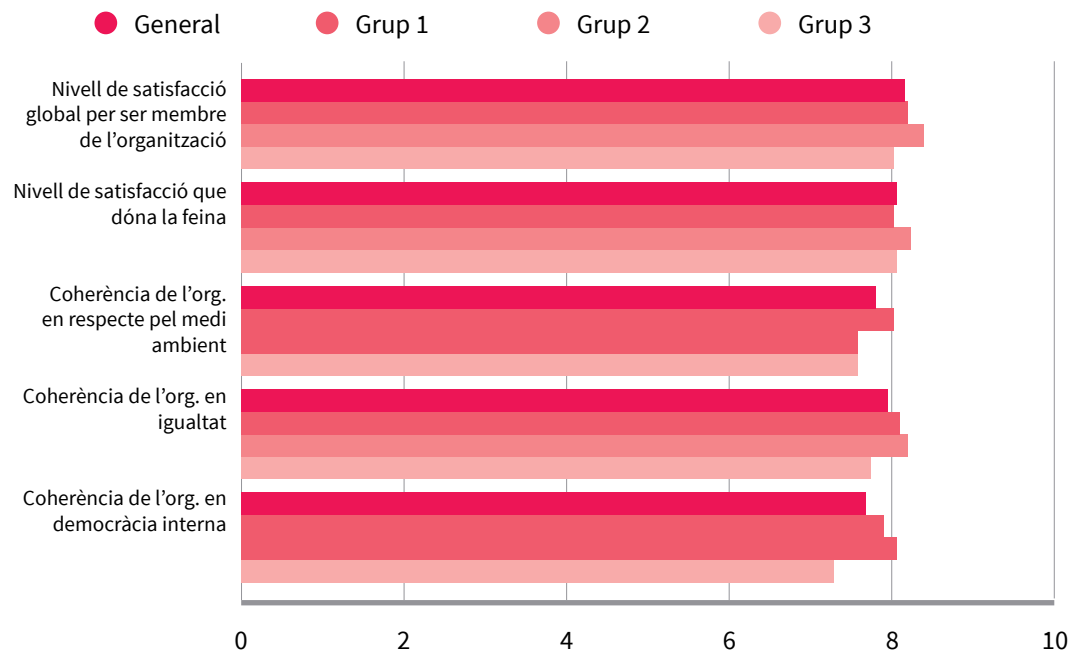
Bloc 1 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

Gràfica 5.18.

Bloc 2 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

Gràfica 5.19.

Bloc 3 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

- Per acabar, les 72 organitzacions que han fet el balanç social complet han contractat 1.367 persones durant el 2015, 106 més que al 2014, la qual cosa suposa un increment del 8,4% en les contractacions respecte al 2014. Aquesta dada s'enfila fins al 9,1% en el cas de les dones.
- El qüestionari del Pam a Pam concentra la informació d'aquest bloc en un sol indicador, el de desenvolupament personal i professional. Com veiem a la taula, aquest indicador se situa al voltant de la mitjana, amb un 2,64 sobre 5. Aquesta puntuació indica que, de mitjana, totes les organitzacions ofereixen formacions a les persones treballadores i faciliten la conciliació personal o familiar. En alguns casos, a més, també es contemplen mecanismes de resolució de conflictes. Aquesta gradació de prioritats té una correspondència bastant alta amb les dades obtingudes en el balanç social.

5.7. Qualitat professional i acompliment econòmic

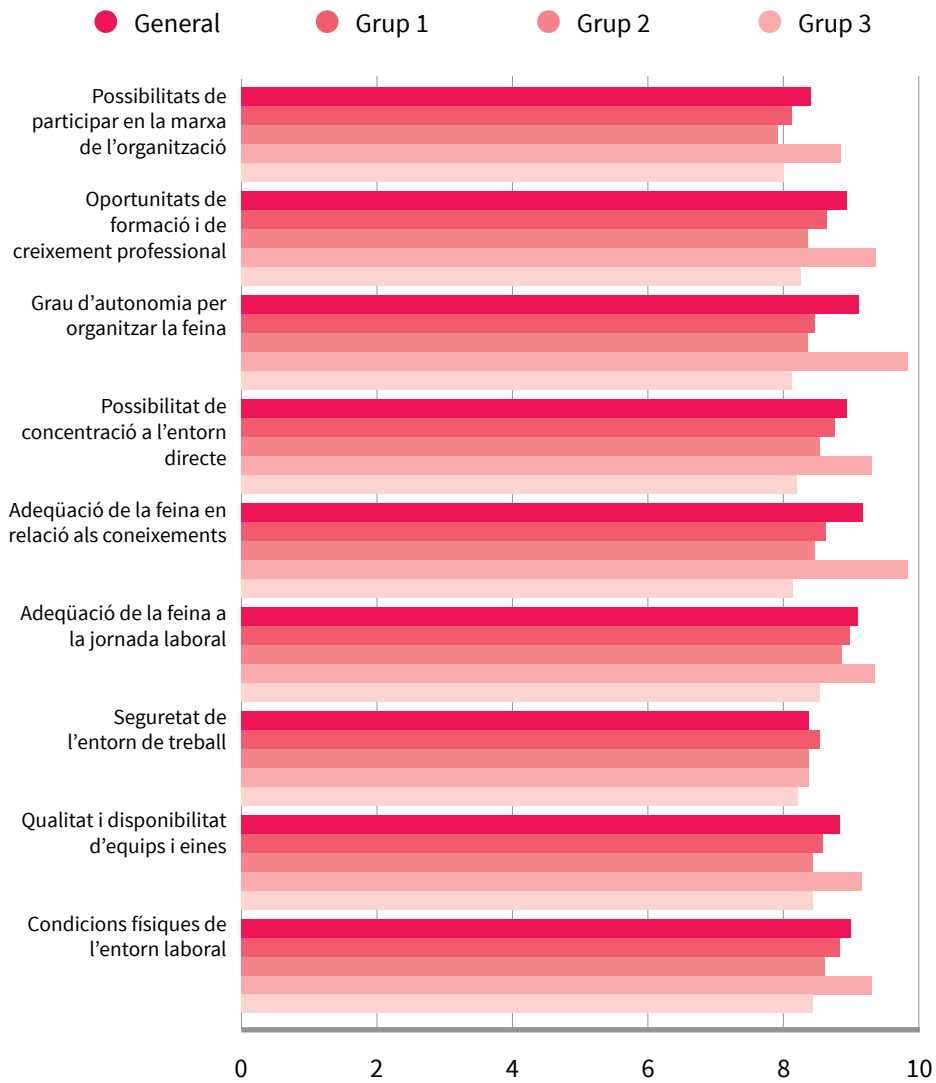
Aquests són els aspectes més destacats:

- Pel que fa a les aportacions escrites de les organitzacions en relació amb la qualitat professional i el funcionament socioempresarial, veiem que:
  - Les principals tendències expressades per les organitzacions tenen a veure amb la consolidació econòmica, ja sigui per l'inici de l'activitat, com per la **recuperació després d'un període de pèrdues**. Una bona quantitat d'organitzacions gaudeixen d'un creixement sostingut de l'activitat en diferents terrenys (facturació, nombre de clients, nombre de persones sòcies i/o treballadores, etc.), i inclús estan assumint inversions per expandir l'activitat.

- Quan parlem de **qualitat en la provisió de béns i serveis**, hi ha molta diversitat de respostes:
    - Moltes empreses i entitats coincideixen a destacar la millora de mecàniques econòmiques i organitzatives internes com a fites importants en l'activitat econòmica i la millora professional.
    - Una segona percepció de la qualitat del producte que s'ofereix té a veure amb els productes i empreses proveïdores.
    - Una tercera percepció de la qualitat té a veure amb l'obtenció de certificats i revisions externes que avalen la qualitat d'una part o del conjunt de l'activitat de l'empresa.
    - Hi ha una quarta idea vinculada a la qualitat que es refereix a la cerca i introducció d'innovacions en els procediments de l'organització.
  - Més enllà de la concepció que es té sobre la qualitat, destaca la utilització de **mecanismes per avaluar la qualitat** dels productes i serveis oferts, sobretot en forma d'enquestes d'avaluació.
- De l'anàlisi dels indicadors quantitius del balanç social n'extraïem que:
- Del total d'empreses i persones clientes declarades per les 54 organitzacions, n'han contestat 490, mentre que l'any passat van ser 545. El nombre mitjà de respostes per cada organització ha estat de 9.
  - Les 54 organitzacions avaluades en aquesta edició tenen, de mitjana, unes puntuacions més altes que les avaluades en totes les edicions anteriors: s'ha passat del 6,79 del 2013 i el 8,47 del 2014, al **8,88 sobre 10 a la present edició**. Per formes jurídiques destaca el 9,3 de puntuació mitjana del grup de cooperatives de consum i serveis i cooperatives i associacions de segon grau (**gràfica 5.20**).

Gràfica 5.20.

Satisfacció declarada per persones i empreses usuàries/clientes, 2015. Mostra=72

6. Conclusions

Aquestes són les conclusions principals a què hem arribat en el transcurs dels diferents punts de l'estudi:

C1: Seguir hibridant els relats de les economies transformadores

És de vital importància que els diferents corrents de pensament i propostes econòmiques transformadores vagin hibridant els discursos i fem coevolucionar el relat en paral·lel a la construcció pràctica d'alternatives.

C2: Aprofundir en la intercooperació com a hipòtesi d'escalabilitat

La intercooperació, en les seves diferents formes —vertical, horitzontal i modular— és un terreny clau on s'ha d'anar experimentant des de la pràctica, i des del qual s'ha d'anar generant coneixement per afavorir rèpliques a diferents punts del territori.

C3: Validació de l'enfocament estratègic de mercat social de la XES

Es valida l'enfocament estratègic fet per la XES des del començament del 2015: les eines de construcció de mercat social —la Fira, el Balanç Social, les trobades d'intercooperació i el Pam a Pam— s'han consolidat i ha augmentat la coordinació. Pel que fa als processos, estan aflorant pel territori xarxes locals d'ESS com a agents aglutinadors per incidir sobre el model econòmic local, així com també estan configurant-se xarxes i espais de coordinació sectorials des d'on articular processos d'intercooperació i incidència.

C4: Anar més enllà: l'horitzó quebequès per a Catalunya?

Si a les propostes impulsades des de la XES i els diferents processos d'articulació, hi suméssim una aposta estratègica de la Generalitat i les diferents administracions locals (com al Quebec), juntament amb el suport d'universitats i d'entitats de finances ètiques, es podrien configurar clústers sectorials i territorials d'innovació en ESS capaços d'encapçalar models de desenvolupament locals respectuosos i arrelats al territori.

C5: Mesurar l'ESS pels criteris de funcionament

En aquesta edició de l'informe hem plantejat el debat sobre les dues grans metodologies de mesura: per formes jurídiques o per criteris de funcionament. L'aposta de la XES, per la seva consistència a l'hora de vetllar perquè les organitzacions es comportin d'acord amb els valors de l'ESS, és mesurar per criteris de funcionament i no pas per formes jurídiques. El balanç social i el Pam a Pam són les principals eines de registre i mesura.

C6: Perfil de les organitzacions de l'ESS: facturació, ocupació i massa crítica

Hem analitzat 105 organitzacions que han fet balanç social i 209 que van ser pujades al Pam a Pam durant el 2015. A partir de les dades històriques, hem definit un perfil mitjà d'organització d'ESS: de mitjana, cada empresa o entitat ocupa 21 persones i factura 950.000 euros anuals; la majoria són cooperatives i associacions de diferents tipus; i, per sectors d'activitat, els més destacats són l'alimentació, l'educació, la comunicació i la tecnologia i l'habitatge. Amb aquestes dades extrapolem que el conjunt d'organitzacions associades a la XES genera 3.700 llocs de treball, factura 164 milions d'euros i té una base social de 215.000 persones. A més, les organitzacions que han fet el balanç social complet han generat 8,4% llocs de treball més respecte al 2014.

C7: Participació com a element diferencial de les organitzacions d'ESS

La participació de les persones treballadores i el foment d'una base activa associada al projecte són trets diferencials de l'ESS. Quantitativament, veiem que a les cooperatives de treball una de cada quatre persones treballadores participa en l'aprovació de plans de treball i pressupostos, i que, en la resta de formes jurídiques, de mitjana, hi participen unes 50 persones.

C8: Igualtat de gènere: anem bé, però cal aprofundir-hi

En general, hi ha una consciència de la necessitat d'estar atents a les desigualtats de gènere, tot i que és una consciència desigual: podem establir diferents capes de compromís. La primera capa —la més generalitzada— té a veure amb les polítiques de paritat, tant en l'estructura laboral com en els càrrecs societaris (les dades acrediten aquest compromís: el 46% de dones van participar en l'aprovació de plans de treball i pressupostos; el 42% ocupaven càrrecs societaris o polítics i el 56%, càrrecs en l'estructura laboral). Una segona capa de compromís té a veure amb les polítiques de conciliació en relació amb els compromisos polítics i de cura de les persones membres, així com també amb qüestions de visibilitat externa. Finalment, trobem les organitzacions que associen la igualtat de gènere a elements vinculats a la cultura organitzativa, i que fan un esforç per fer visible totes les tasques invisibles però bàsiques perquè l'organització funcioni correctament.

C9: Forquilles salarials a l'ESS

L'anàlisi de les forquilles salarials reforça la tendència a la igualtat, on la diferència mitjana és de 2,8 entre les dones i de 2,61 entre els homes, i les dones marquen salaris màxims i mínims superiors als homes. On més diferències hi ha és al subconjunt format per associacions i fundacions, on la diferència mitjana és de 3,77 en les dones i de 3,65 en els homes. Les organitzacions del Pam a Pam, en canvi, tenen mitjanes de 2 a 1.

C10: Medi ambient: bé, però amb assignatures pendents

Les pràctiques més esteses segons les dades de balanç social són l'ús de paper reciclat i la prevenció de residus, en un 76% i 70% de les organitzacions, respectivament. El criteri de gestió de residus és també el més ben puntuat al Pam a Pam, amb un 3,22 sobre 5. Les pràctiques menys generalitzades —segons el balanç social— són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental, l'estalvi i eficiència en el consum d'energia i la contractació d'electricitat provinent de fonts 100% renovables (45%, 47% i 46%, respectivament), i es reforcen els mals resultats amb el Pam a Pam (la tercera més baixa dels quinze criteris). Cal aprofundir en el compromís ambiental, especialment en àmbits com el proveïment d'aliments, de subministraments o d'electricitat on hi ha alternatives sostenibles a l'abast.

C11: Compromís social com a element diferencial de les organitzacions d'ESS

Una primera interpretació del compromís social es troba en relació amb la mateixa ESS, mitjançant les dinàmiques d'intercooperació i de construcció de mercat social. Una segona manera d'entendre el compromís social la trobem en la vinculació amb el teixit associatiu local, amb l'arrelament i treball al territori. Una tercera vessant de compromís té a veure amb la incidència sobre les institucions i el marc regulador. Finalment, hi ha una quarta interpretació del compromís social de les organitzacions que es relaciona directament amb la finalitat social de l'activitat mateixa. Totes aquestes dimensions tenen una presència important a les organitzacions d'ESS.

C12: Construcció de mercat social en volums creixents

Quant al compromís amb les finances ètiques, la quantitat de diners dipositats en entitats de finances ètiques ha estat de 4,1 milions d'euros; uns 40.000 euros de saldo mitjà per organització, i l'11% del total de diners dipositats en entitats de finançament. Quant a compres dins del

circuit de mercat social, en termes absoluts veiem que se n'havien realitzat per valor de 3 milions d'euros, uns 28.000 euros de mitjana per organització: el 16,76% del total de les compres realitzades. S'ha de reconèixer que són percentatges relativament baixos, i que s'ha de treballar per aconseguir augmentar-los.

C13: Qualitat laboral: conciliació, apoderament, salut, formació... i bon rotllo!

Les dades de qualitat laboral indiquen que: (i) el 76% de les organitzacions faciliten possibilitats de conciliació entre el treball i les responsabilitats assistencials de la vida privada; (ii) la mitjana d'hores dedicades a formació respecte al total d'hores remunerades és del 20%, una de cada cinc; (iii) el 70,8% de les organitzacions tenen implantades mesures de prevenció de riscos laborals. A més, els aspectes més puntuats per les enquestes de valoració són el grau d'autonomia per organitzar-se la feina (8,53), el grau de suport de companys i companyes (8,24), el clima laboral (8,24) i la satisfacció global per ser membre de l'organització (8,19). Hi ha aspectes que cal millorar, sobretot els que estan relacionats amb els nivells salarials, la sobrecàrrega de feina i les condicions físiques i ambientals de l'entorn de treball (6,38, 6,84 i 6,89, respectivament). És important remarcar que estem parlant d'una enquesta feta a 818 persones treballadores, que representen el 65% del total de treballadores de les organitzacions que han fet la modalitat completa de balanç social.

C14: Sortida de pèrdues i estabilització financera

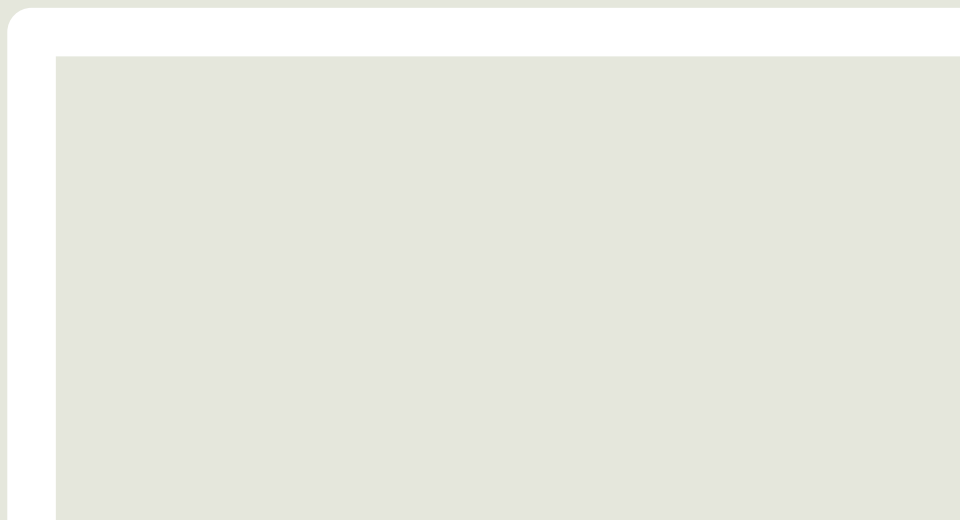
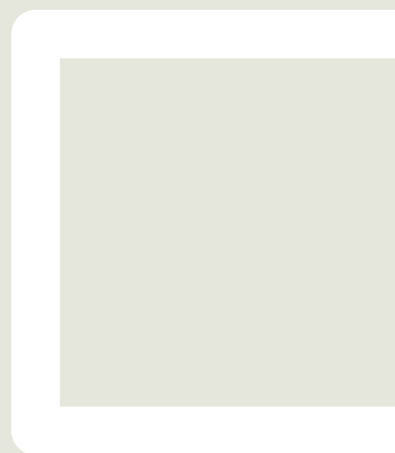
De les aportacions escrites de força organitzacions se'n desprenen dues dinàmiques diferents. Per un costat, el sanejament financer arran del repunt de l'activitat, de manera que s'està aconseguint cobrir les pèrdues d'anys anteriors, retornar deutes i tendir a la generació de fons propis per a l'autogestió financera. I per l'altre, les bones perspectives en el desenvolupament de l'activitat, que estan permetent a diverses organitzacions dur a terme inversions, salts d'escala i obertura de noves branques d'activitat.

C15: Qualitat dels béns i serveis a l'ESS: a partir de 8,5 sobre 10

La qualitat dels productes i serveis oferts per les organitzacions de l'ESS està valorada, per part de les 490 organitzacions i persones usuàries i consumidores enquestades, en 8,88 sobre 10. És a dir, a més a més de totes les dimensions transformadores de l'activitat, la qualitat de l'oferta és excel·lent. Això ens permet allunyar la idea que l'activitat de les organitzacions de l'ESS s'aguantava només per una qüestió de militància: els productes i serveis oferts per l'ESS tenen uns estàndards de qualitat molt alts, i això és el que fa viable la seva activitat socioempresarial.

1

Introducció

Aquesta és la segona edició de l'informe de l'estat del mercat social català. La idea rere l'informe és aturar-nos, un cop a l'any, a sistematitzar i debatre el mercat social com a estratègia d'expansió de l'economia social i solidària. A més, fer l'informe ens serveix com a fita per anar desenvolupant quatre grans línies de treball:

- La consolidació d'una metodologia de recollida i sistematització de dades sobre mercat social.
- La generació d'un espai de debat en relació amb els temes rellevants al voltant del concepte i la pràctica del mercat social i l'ESS.
- La recopilació i manteniment d'un sistema de registre i de comptabilitat agregada del sector de l'ESS.
- La generació d'una eina per donar visibilitat a l'ESS, especialment en el seu component territorial (estat de les xarxes locals) i sectorial (estat de les xarxes sectorials), així com als impactes socials i ambientals positius de l'ESS en contraposició a l'economia convencional (pels diferents criteris d'avaluació en què es basa el balanç social i el Pam a Pam).

Aquest any, acompanyen l'informe dues grans novetats. Per un costat, el passat mes de maig es va llançar la nova pàgina web de mercat social (mercatsocial.xes.cat), un web pensat per informar sobre les diferents activitats i processos que es donen a les diverses comissions de treball de l'àrea de mercat social de la XES. De fet, en certa manera, és la versió dinàmica d'aquest informe, ja que està organitzada sobre la base de les diferents eines i processos de construcció de mercat social, i alhora té un catàleg on apareixen totes les empreses i entitats que han fet el balanç social. Aquest informe mateix està penjat sencer al web en format PDF⁶, i l'anirem desgranant per parts al blog durant els propers mesos.

La segona gran novetat que acompanya aquest informe és el llançament, també al maig, de la plataforma Ensenya el Cor (ensenyaelcor.org). Aquí és on es poden fer les dues modalitats de balanç social —la bàsica i la completa— i és, per tant, l'eina principal de recollida d'informació sobre l'estat del mercat social. Un dels grans avenços d'aquesta plataforma és la possibilitat d'introduir tantes modalitats de balanç social com es vulgui, a més de les dues modalitats que hi ha ara. D'aquesta manera, per exemple, si un grup d'organitzacions del mateix sector volgués fer una modalitat de balanç amb indicadors i preguntes específiques del seu sector, es podria crear amb facilitat un itinerari de BS adaptat aquestes especificitats. La plataforma està concebuda com una infraestructura comuna de rendició de comptes i mesura d'impacte, al servei de l'univers ampli de l'economia social i solidària i de les economies transformadores.

6- mercatsocial.xes.cat/ca/pdf-estat-mercat/

Pel que fa a l'informe que esteu llegint, s'estructura en quatre grans blocs. Al primer (punt 2, pàgina 26), esmolem la revisió conceptual del mercat social, aprofundint aquesta vegada en la intercooperació com a eina d'escalabilitat i en la visió dels comuns. Al punt 3 (pàgina 31), posem al dia l'estat de les diferents eines i processos de construcció de mercat social impulsades per la XES, amb totes les novetats que hi ha hagut durant un any d'intensa activitat. Al punt 4 (pàgina 47), explorem el debat sobre com mesurar l'economia social i solidària, i fem aproximacions quantitatives a l'abast del mercat social català i la seva composició (en termes de facturació, ocupació, persones implicades, sectors i formes jurídiques principals) a partir de les dades recollides amb el balanç social i el Pam a Pam. Al punt 5 (pàgina 58), exposem els diferents indicadors agregats obtinguts durant l'exercici 2015, tant pel balanç social com pel Pam a Pam, i en relació amb els diferents blocs de valoració: democràcia, igualtat, medi ambient, compromís social, qualitat laboral i qualitat professional. Finalment, a les conclusions (pàgina 100) ressaltem els quinze aspectes més destacats de l'anàlisi desplegats a tots els punts de l'informe.

2

Definint economia social i solidària i mercat social

A l'edició anterior de l'«Informe de l'estat del mercat social català» vam abordar la definició d'*economia social i solidària* (ESS), així com també la de *mercat social* (MS). A més, a partir de la revisió teòrica del concepte de MS, vam fer algunes aportacions crítiques provinents de l'economia ecològica i l'economia feminista. En aquesta edició de l'informe, refresquem aquestes definicions i donem continuïtat al debat.

Què entenem per economia social i solidària?

L'**economia social i solidària** (ESS) és un concepte i una pràctica en construcció, i és difícil trobar una definició comunament acceptada pels diferents moviments socials, agents institucionals i àmbits acadèmics que hi treballen o la practiquen. En el que sí que sembla haver-hi un cert consens, com ens expliquen J. C. Pérez de Mendiguren i E. Etxezarreta⁷, és en la multidimensionalitat del concepte, que recull **almenys tres dimensions complementàries**: (i) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (ii) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i (iii) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents de les de les empreses mercantils tradicionals.

Què entenem per mercat social?

El **mercat social** és la plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària. Així doncs, és al MS on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS. Tal com expliquen B. Crespo i F. Sabín⁸, la primera vegada que es conceptualitza el terme *mercat social* a l'Estat espanyol és a l'any 2002, quan Jordi Garcia, en un article titulat «Objectiu: mercat social» publicat a la revista *Nexe*⁹, conceptualitza el mercat social com:

(...) Una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis (els fluxos), que funciona amb criteris democràtics, ecològics i solidaris en un territori determinat, i que està constituïda, tant per empreses socials com per consumidors individuals i col·lectius, com són ajuntaments, escoles, etc. (els nodes).

La **figura 1** il·lustra aquesta conceptualització, i dibuixa un circuit on les quatre esferes del cicle econòmic (**producció, distribució, estalvi/inversió i consum**) estan adjectivades des dels principis ètics de l'ESS. La construcció de MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la **potenciació endògena dels intercanvis i fluxos** econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones que hi treballen, les consumidores i les estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

7 - Pérez de Mendiguren, J. C., Etxezarreta, E. (2015). «Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria». Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información, núm. 42. Disponible: boletin.hegoa.ehu.es/mail/36

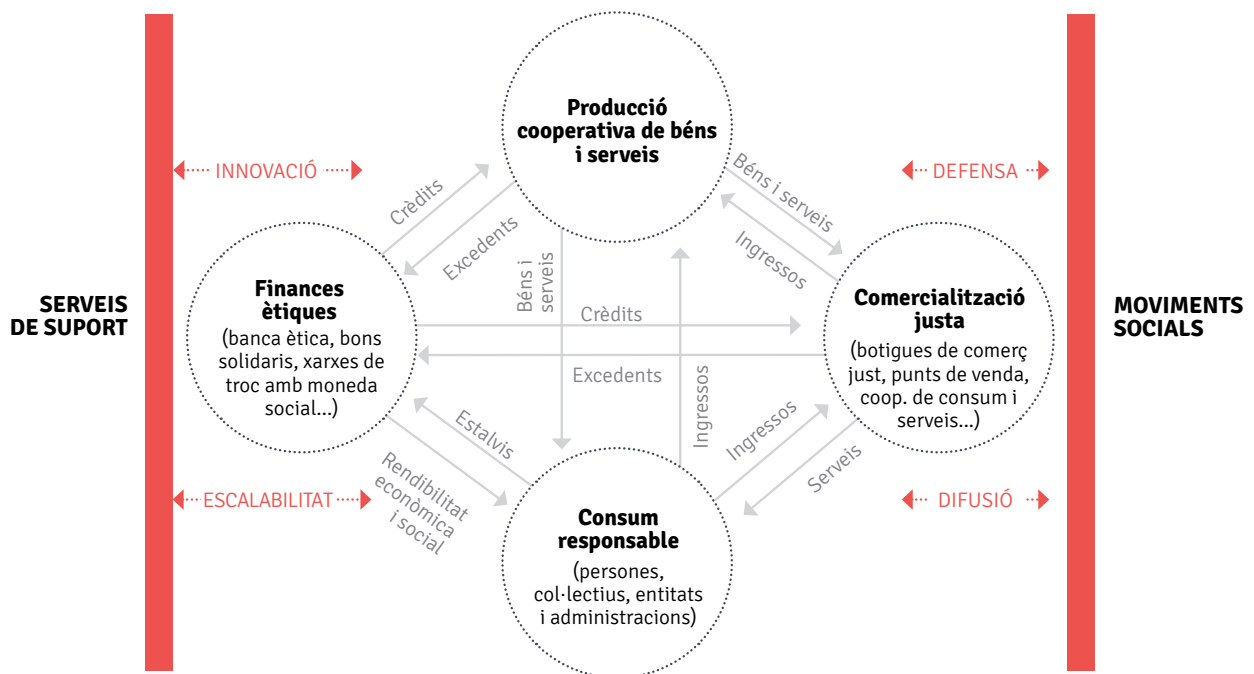
8 - Crespo, B., Sabín, F. (2014). «Los mercados sociales. La economía solidaria en acción transformadora». Documentación social., núm. 174, pàgines 95-116. Disponible: [economiasolidaria.org/files/Los mercados sociales.pdf](http://economiasolidaria.org/files/Los%20mercados%20sociales.pdf)

9 - Garcia, J. (2002). «Objectiu: mercat social». Nexe, núm. 9. Disponible: xes.cat/docpdf/xsa1013.pdf

En aquest procés trobem dos elements externs claus per a la difusió i defensa d'aquest MS: els serveis de suport associats a l'**àmbit institucional i universitari** (formació, recerca i desenvolupament...) i el paper de defensa i difusió dels **moviments socials**. Pel que fa als moviments socials, el seu paper a l'hora de generar massa crítica i un clima social favorable és clau, ja que és aquest clima social favorable el que canalitza noves persones consumidores conscienciades cap al MS, així com també el que genera bona receptivitat social per a intervencions institucionals favorables a l'ESS¹⁰. D'altra banda també és clau, per la seva capacitat de fer guanyar escala i solidesa a les pràctiques econòmiques d'ESS, el suport institucional que dedica recursos a la formació, l'emprenedoria i la recerca per generar pols d'innovació basats en l'ESS que reforcin els cercles virtuoses. Al **requadre 2** (pàgina 47) aprofundim en la importància de crear un ecosistema favorable al MS a partir del model **quebequès d'innovació social** en economia social.

Figura 1.

Esquema de mercat social amb nodes i flux

Jordi Garcia (2002).

10 - Per aprofundir en aquesta relació entre la construcció d'alternatives econòmiques, la generació de massa crítica, el paper dels moviments socials i el de les institucions públiques, recomanem llegir l'article d'Álvaro Porro titulat «El cambio tiene mucho "ing"» del blog Idearia del Periódico Diagonal: <https://diagonalperiodico.net/blogs/idearia/cambio-tiene-mucho-ing.html>

Intercooperació com a hipòtesi d'escalabilitat

Un dels principals reptes que desperta la construcció de mercat social, tant des de la pràctica com des de la concepció teòrica, és imaginar-se quines **estructures organitzatives de gran abast** som capaços de concebre. Els dos pols que històricament han centrat el debat sobre les possibilitats d'organització macroeconòmica —els mercats competitiu i la planificació centralitzada— han dificultat molt la reflexió sobre les opcions intersticials, sepultades per la Guerra Freda. L'emergència del moviment dels comuns com a tercera via ha permès qüestionar la dicotomia estat-mercat posant sobre la taula un marc útil i suggeridor en el camp de béns comuns urbans molt territorialitzats i vinculats a una comunitat, o per la producció en l'àmbit digital (al **requadre 1**, precisament, fem una **revisió del concepte mercat social des de la perspectiva dels comuns**). De tota manera, tampoc està essent capaç de donar respostes de gran envergadura, especialment quan parlem de l'economia productiva vinculada a la generació de llocs de treball i en l'ampli ventall de sectors econòmics. Aquí, segurament, l'ESS i la seva implantació a l'economia productiva té molt a dir-hi.

Així, des de la perspectiva de l'ESS i sota la lògica de mercat social, la **hipòtesi de creixement i escalabilitat** al llarg i ample de les cadenes de valor és la **intercooperació econòmica**¹¹, en confrontació directa amb la lògica de la competència o de la planificació centralitzada. Aquesta intercooperació pot prendre diferents formes:

- *Intercooperació vertical*: per operacions al llarg de la cadena de valor. És a dir, en lloc de regatejar els preus de compra als proveïdors i fer-los competir entre ells per rebaixar-los, es tracta de fomentar les relacions de confiança i de construcció conjunta, i treballar amb els proveïdors per millorar la qualitat dels productes i serveis. El **cooperativisme de consum**, tant en les seves experiències del començament del segle xx, com en l'efervescència viscuda al sector agroecològic, ens pot aportar lliçons importants. Posar el focus en la cadena de valor és clau per la capacitat tractora i de transformació que pot generar, com un efecte dòmino que permet anar tombant peces de la cadena de proveïment.
- *Intercooperació horitzontal*: per operacions a l'ample de la cadena, amb organitzacions que ofereixen els mateixos productes o serveis. Es tracta de treballar conjuntament per complementar-se i poder assumir projectes de més envergadura, en lloc de lluitar per guanyar quota de mercat i créixer individualment. Aquest punt és clau pel que fa a la concepció del «creixement», ja que directament ofereix una alternativa al tradicional *mantra* del creixement infinit al qual ha d'aspirar tota organització. Aquest canvi d'enfocament pot ser un dels punts vitals d'una transició veritablement transformadora. La creació de **grups cooperatius** o fins i tot unions temporals d'empreses obren portes interessants per eixamplar la capacitat d'assumir projectes de gran abast.
- *Intercooperació modular o intersectorial*: basada en la construcció de projectes conjunts entre organitzacions que operen en sectors diferents. Aquí es tracta d'explorar les potencialitats que ofereix la suma i **complementarietat de capacitats** d'organitzacions que operen en sectors diferents. La cooperativa administradora de finques Fem Escala n'és un bon exemple: està impulsada per cooperatives especialitzades en serveis diferents (neteja, assegurances, arquitectura, facilitació de grups, etc.) que, juntes, componen un *collage* ideal per a la gestió de finques.

---

11 - En l'àmbit de les aliances estratègiques per tenir una major incidència en l'esfera pública podríem parlar també d'intercooperació sociopolítica, però quan parlem de mercat social ens centrem en la intercooperació de caràcter socioeconòmic o empresarial.

Segurament, les experiències històriques del cooperativisme poden aportar molta llum (i també ombres) en relació amb els reptes que plantegen les diferents fórmules d'intercooperació. També ajudaria que l'àmbit universitari, i concretament les facultats d'economia i administració i direcció d'empresa, introduïssin línies de recerca i de formació per aprofundir en aquestes lògiques de treball. Des de la comissió d'intercooperació de la XES, en la mesura de les seves possibilitats, s'estan generant espais per explorar-ho, tant des de la pràctica com des de la formulació teòrica. Ho expliquem a la pàgina 50.

Requadre 1

Mercat(s) social(s) com a procés de construcció de procomú

Per Ruben Suriñach Padilla

A l'edició anterior de l'informe, vaig aportar una lectura crítica però constructiva sobre la concepció del mercat social com a marc estratègic i de treball. Ho feia des de dos corrents de pensament germans a l'ESS, **l'economia ecològica i les economies feministes**. Resumidament, parlava de la necessitat de no caure en el reduccionisme economia = mercat, i fer palès que, per garantir la reproducció social i la resolució de necessitats, a més (i abans) del mercat i l'economia monetària, hi intervenen de manera fonamental altres baules de la cadena: en primer lloc, la base material que permet a qualsevol sistema econòmic funcionar i proveir de béns i serveis la població, el fonament ecològic de l'economia. En segon lloc, el valor de l'esfera domèstica en la resolució de necessitats bàsiques, especialment en relació amb les tasques assistencials i d'autoproducció. En tercer lloc, reconeixem el paper de la gestió comunitària i dels comuns en la gestió de recursos socioeconòmics.

Per anar enriquint el concepte i anar-lo polint com a marc d'actuació, en aquesta edició —i enllaçant amb la tercera baula del punt anterior— faig una lectura del mercat social des de **la perspectiva dels comuns** o de la construcció de procomú.

Des d'un punt de vista teòric, el mercat social parteix, en gran mesura, de l'esquema clàssic de circulació de la renda, ja que defineix el cicle de circulació de valor sobre la base de la producció, la comercialització, el finançament i el consum. De totes maneres, aquest esquema de flux té una diferència fonamental en comparació amb l'aproximació de l'economia neoclàssica: **el mercat social en si mateix té caràcter de comú**, ja que allò que regula l'accés i la capacitat d'actuar dins d'ell no ve definit pel poder adquisitiu ni per la capacitat de competir amb els altres actors, sinó que es basa en el reconeixement que li confereix la comunitat que conforma el mercat social. Com apunta Fernando Sabín¹²:

12 - Sabín, F. (2015). «La economía solidaria, el movimiento cooperativista y los comunes». El procomún y los bienes comunes, Economistas Sin Fronteras, dossier núm. 16. Disponible: ecosfron.org/portfolio/el-procomun-y-los-bienes-comunes/

Aquest estrany comú que condiciona permanentment la nostra vida quotidiana (obtenció de renda i consum) i, més concretament, dóna accés a l'intercanvi de béns i serveis entre tots els agents que actuen dins seu, és el mercat. Aquesta institució/eina de construcció pràctica d'economia solidària, sostinguda per la comunitat que el gestiona de manera democràtica i participada, se l'ha anomenat mercat social.

Així, la capacitat d'accedir i actuar dins del mercat social es fa sobre la base del balanç social, una eina d'avaluació multicriteri construïda col·lectivament entre les organitzacions de l'ESS.

En definitiva, el mercat social compleix les tres característiques fonamentals de qualsevol comú: hi ha una comunitat que el regula i gestiona; hi ha unes normes de govern establertes per la mateixa comunitat; i la titularitat del recurs no és ni pública ni privada, sinó que està intrínsecament relacionada amb el conjunt d'organitzacions que el componen.

3

El mercat social català: què s'està fent i com

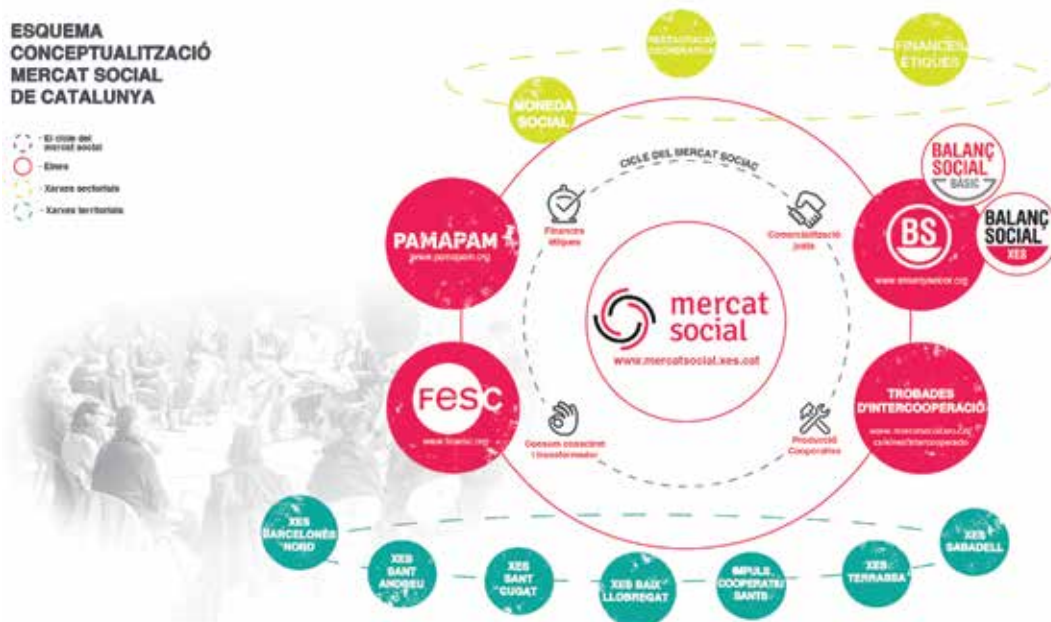

A l'anterior edició de l'informe vam posar sobre la taula les diferents estratègies i fórmules pràctiques existents a l'Estat en la construcció de mercat social. Això ens va permetre fer una distinció entre dos grans blocs: el primer, conformat per les eines o instruments per construir MS, i el segon, pels processos d'articulació o construcció. Pel que fa als processos, en distingim sobretot de dos tipus. Per un costat, l'articulació i intercooperació sectorial, i per l'altre, l'articulació i intercooperació territorial. Pel que fa a les eines, vèiem que a diferents territoris s'estaven implementant diferents eines: sistemes de certificació de l'oferta, celebració de fires anuals, catàlegs de béns i serveis, monedes socials, trobades d'intercooperació, etc. Seguidament explorem l'evolució de la combinació d'eines i processos a Catalunya i en el marc de la XES.

3.1. L'ecosistema català de mercat social

En clau XES i, per tant, en l'àmbit català, hem anat polint l'enfocament estratègic, i hem anat prioritzant una combinació d'eines i processos. Si fem una mica de memòria, del **pla estratègic de la XES**, desenvolupat durant el 2014 i aprovat a l'assemblea ordinària del 28 de febrer del 2015, se'n despenia que una de les grans prioritats estratègiques era la construcció de mercat social. En aquell moment en vam fer un diagnòstic col·lectiu, que va situar uns grans eixos sobre els quals treballar: la Fira, el balanç social, el foment de la intercooperació i el Pam a Pam com a eines de construcció de MS, i els processos d'articulació sectorial i la creació de xarxes locals d'ESS com a processos de base sobre els quals erigir el MS. Aquests havien de ser els fonaments sobre els quals anar enriquint i expandint l'ecosistema de mercat social; la **figura 2** és una representació d'aquest ecosistema.

Figura 2.
L'ecosistema de mercat social de Catalunya

Gerard Casadevall

A més, de fons es percebia la necessitat que el treball fet des de tots aquests àmbits estigués més coordinat. Fruit d'aquesta coordinació, en va sorgir l'«Informe de l'estat del mercat social català, 2014», i un itinerari de mercat social dins de les activitats de la quarta edició de la Fira d'Economia Solidària (que incloïa una trobada d'intercooperació, la presentació de l'informe, la trobada de diferents experiències de coordinació sectorial, entre d'altres).

Després de la Fira, i vist l'èxit de l'informe, apareix una oportunitat interessant de cara a anar més enllà en l'articulació de les diferents eines i processos: el desenvolupament d'una pàgina web pròpia del mercat social català: mercatsocial.xes.cat. La idea que hi ha darrere del web és mostrar i difondre la diversitat d'agents i articulacions que es donen en tots els cicles del mercat social a Catalunya. Per això, els dos primers blocs es van dedicar a mostrar tota la feina que s'està fent des de les diferents comissions de treball de la XES. Al primer, es mostren les eines existents: s'hi troba la informació de la Fira, el balanç social, el Pam a Pam i la comissió d'intercooperació. El segon, permet estar al dia de les estratègies organitzatives: s'hi mostren els processos d'articulació sectorial, les xarxes locals i els diferents informes anuals on se sistematitza periòdicament l'estat del mercat.

A més, hi ha itineraris per a dos tipus de públic: per a les organitzacions de l'economia social i solidària (ESS) que volen donar-se a conèixer, i per a les organitzacions i persones que volen consumir de manera responsable. Per a les empreses i entitats d'ESS, hi ha l'**opció d'entrar a formar part del mercat social** català i aparèixer, així, al catàleg del web. Per ser-hi, han de fer el Balanç Social, ja sigui en la versió reduïda o bàsica (BSb, una *qüestió de mínims*) o en la versió completa (BS, l'excel·lència en ESS). Per a organitzacions i persones que busquen fer un consum responsable, hi ha el mateix catàleg com a font de recursos de consum, i també enllaços a projectes com el Pam a Pam i la revista *Opcions*.

Aquesta actualització tecnològica ha permès donar més visibilitat a tot allò que s'està fent, al mateix temps que s'estableix una base i punt de trobada perquè cada vegada més organitzacions, persones i processos col·lectius es coordinin i intercooperin. No cal oblidar, però, que l'entorn tecnològic és només un suport, i que el mercat social es construeix trobant-se, enxarxant-se, intercooperant, construint moviment de baix a dalt. Convé dir, també, que tot i que hem avançat molt en la coordinació i potenciació del mercat social, l'ecosistema podria tenir més potencial de transformació si, tant **l'administració pública com l'àmbit universitari, apostessin per l'ESS com a paradigma econòmic estratègic**. L'experiència del **sistema quebequès** d'innovació en economia social marca un camí interessant a explorar; l'expliquem al **requadre 2**.

Requadre 2

El sistema quebequès d'innovació en economia social

Extracte de l'article d'E. Etxezarreta *et al* (2015). «Innovación social, políticas públicas y economía social y solidaria», a *Papeles de Economía Solidaria*, núm. 5, REAS Euskadi.

Al Quebec va emergint un model propi de desenvolupament territorial, basat en la concertació entre agents diversos i plurals i denominat *model de desenvolupament quebequès*¹³. Aquest model es caracteritza, en resum, per:

- Basar-se en un **ampli acord social** sobre la idoneïtat de l'economia social per generar ocupació i activitat en nous àmbits. Aquesta consideració positiva per part dels qui prenen les decisions públiques és conseqüència, al seu torn, d'un important esforç realitzat per part de diferents agents per consolidar aquest sector, l'economia social. Al llarg de la història recent del Quebec hi ha hagut diferents processos de convergència, tots duts a terme en contextos d'antagonismes i relacions tibants, que finalment han desembocat en una realitat que es concep com a **plural però que s'articula de forma unificada**. El reconeixement públic, per tant, és el resultat de processos convergents des del món de l'economia social.
- Una dinàmica *partenarial* de col·laboració públicsocial, ja que totes aquestes dinàmiques disposen de finançament públic però al mateix temps l'Estat entén que han de ser dinàmiques autònomes i autogestionades. Es duen a terme, per tant, dinàmiques de **coproducció i coconstrucció**¹⁴ que caracteritzen les innovacions socials. Aquesta coconstrucció (o construcció conjunta) es dona des de les fases inicials (disseny i planificació) fins a la implementació de les polítiques públiques. En aquest sentit, i més enllà de les polítiques més encaminades a enfortir les estructures del sector, la participació de l'economia social és un eix transversal que incideix en diverses àrees de la política social o de la promoció econòmica. A l'economia social, no se li atorga un paper prioritari només pel que fa a la prestació de serveis concrets, sinó que se li assigna una funció com a **agent social en el desenvolupament** de polítiques públiques de diversa índole.

Sobre aquest model de concertació és com es desenvolupen i consoliden les experiències d'economia social al Quebec: impulsades i promogudes des de la societat civil organitzada però amb suport públic i en tres àmbits: (i) l'àmbit laboral; (ii) l'àmbit dels serveis de benestar social; i (iii) l'àmbit del desenvolupament comarcal.

13 - Bouchard, M., Lévesque, B. (2010). «Économie sociale et innovation. L'approche de la régulation, au coeur de la construction québécoise de l'économie sociale», Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES), Collection Études théoriques, no ET1103. Disponible: https://crises.uqam.ca/upload/files/publications/etudes-theoriques/CRISES_ET1103.pdf

14 - Vaillancourt, Y. (2012): «Le tiers secteur dans la co-construction des politiques publiques canadiennes». Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES), Collection Études théoriques, no ET1203. Disponible: https://crises.uqam.ca/upload/files/publications/etudes-theoriques/CRISES_ET1203.pdf

En el terreny pràctic, s'han anat impulsant tot tipus d'iniciatives en sectors vinculats amb el desenvolupament local, el desenvolupament rural i el desenvolupament sostenible. Per posar alguns exemples: es van crear 100 empreses que prestaven serveis d'assistència domiciliària (5.000 ocupacions i 80.000 usuaris), els centres de dia van passar de 600 a 1.000 (i es va passar de 10.000 empleats a 40.000), l'àmbit dels habitatges comunitaris va tenir un suport important (es va passar de 45.000 unitats de convivencials a 65.000), i es van crear experiències interessants com centres de reciclatge, reutilització i gestió de residus o empreses d'inserció. Pel que fa al suport públic a través d'ajudes i eines, va establir tres accions prioritàries: **l'enfortiment d'agències de promoció d'entitats d'economia social, la promoció de xarxes entre empreses i la formació tècnica.**

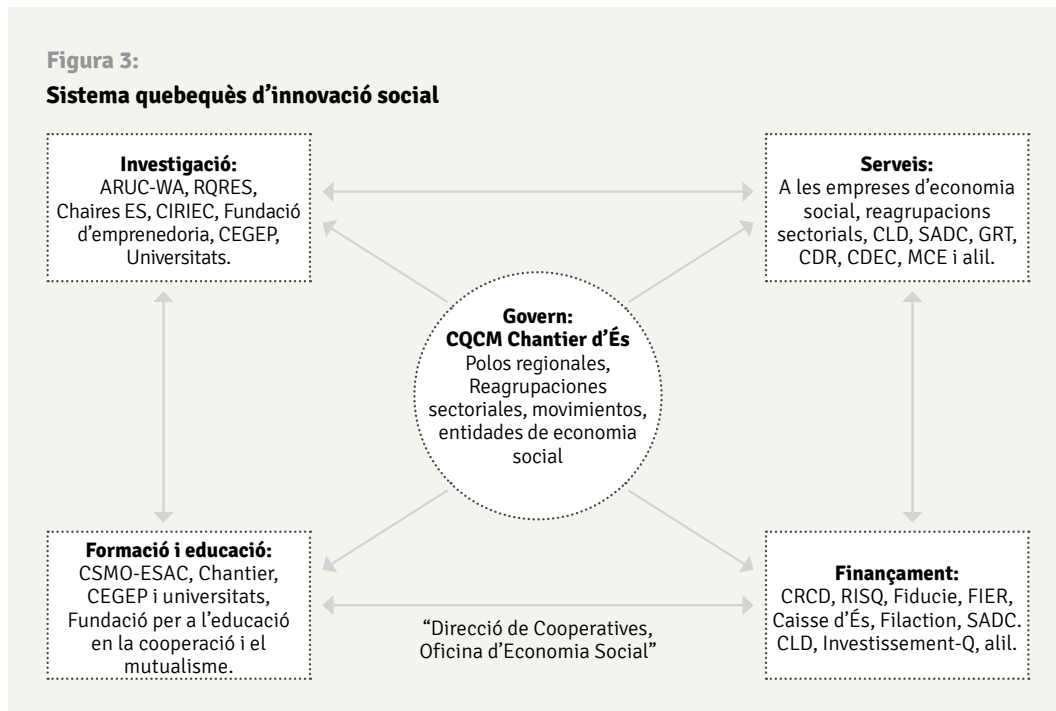
Levesque¹⁵ considera que el Quebec és realment un sistema d'innovació per a l'economia social, en el sentit que existeix una àmplia **estructura publicoprivada de foment i d'anàlisi de l'economia social**. Aquest sistema d'innovació centrat en l'economia social (es pot veure a la **figura 3**) és el resultat d'un esforç compartit, d'un procés de coconstrucció institucional entre l'Administració pública (principalment el Govern provincial del Quebec) i els agents de l'economia social, que són principalment dos: el *Chantier de l'économie sociale* i el *Conseil québécois de la coopération et de la mutualité*. Dins d'aquesta estructura hi trobem quatre pilars:

- La recerca i la formació són dos pilars fonamentals d'aquest sistema, amb una oferta amplíssima de programes de formació i especialització en economia social. En l'àmbit de la recerca, existeix una amplíssima xarxa de centres i grups de recerca sobre economia social. La «recerca-acció participativa» trenca amb l'esquema de subjecte investigador (universitat) i objecte investigat (economia social) per crear equips de recerca mixtos, amb representants d'entitats d'economia social i membres de la universitat, i generar dinàmiques de coconstrucció de coneixement.
- Pel que fa al finançament, destaca la pluralitat de fonts de finançament. La major part d'aquestes infraestructures disposen de finançament públic (mitjançant ajuda directa o avantatges fiscals), però també d'un sistema d'autofinançament dels mateixos agents de l'economia social.
- Quant als serveis tècnics, són el *Chantier* i el *Conseil* les dues entitats que, a través de les seves seccions corresponents, focalitzen l'ajuda tècnica específica cap a les entitats d'economia social.

15 - Levesque, B. (2011). «Innovations sociales et pouvoirs publics: vers un système québécois d'innovation dédié à l'économie sociale et solidaire. Quelques éléments de problématique». Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES), Collection Études théoriques, no ET1106. Disponible: https://crises.uqam.ca/upload/files/publications/etudes-theoriques/CRISSES_ET1106.pdf

Figura 3:
Sistema quebequès d'innovació social

3.2. Les eines de construcció de mercat social

La Fira

La Fira d'Economia Solidària de Catalunya (FESC) és un aparador de tots els productes i serveis necessaris per cobrir les necessitats de la vida quotidiana de les persones: habitatge, alimentació, oci, coneixement, cooperativisme, comercialització justa, serveis a persones i empreses, finances i assegurances ètiques, inserció laboral, emprenedoria social, energies renovables, formació i educació, etc. És un esdeveniment anual amb projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'experiències i pràctiques de l'economia social i solidària del territori català. És, per tant, **la plasmació més gran i concreta del mercat social català**.

Se n'han celebrat quatre edicions, i la cinquena tindrà lloc els dies 21, 22 i 23 d'octubre del 2016 al mateix lloc on s'han celebrat les anteriors: al complex fabril Fabra i Coats de Sant Andreu de Palomar, a Barcelona, espai que disposa de més de 15.000 m² de superfície. Com a novetat per aquesta edició s'ampliarà la superfície destinada a l'àrea d'exposició d'empreses, cooperatives i associacions i es destinarà més espai a les que es dediquen a la venda directa de productes agroecològics; també hi haurà espais dedicats al coneixement i la instal·lació de programari lliure. L'ampliació del recinte també ha de permetre potenciar **les activitats i zones d'intercooperació entre expositors, per tal d'afavorir la creació de xarxes sectorials i territorials** i el desenvolupament de projectes compartits.

El nombre d'expositors i visitants no ha parat de créixer des de la primera edició: s'ha passat de 5.000 visitants i 114 expositors al 2012, a 19.000 visites i 200 expositors al 2015. Tampoc podem oblidar les més de 100 persones voluntàries que van contribuir en l'organització de l'esdeveniment al 2015.

La Fira, a més de ser un gran aparador per a les organitzacions participants, és un espai de trobada, debat i intercooperació, ja que hi ha un programa d'activitats molt extens i la **gran confluència de col·lectius i persones** la converteix en una bona oportunitat per convocar reunions, trobades, assemblees, etc. Així, per posar uns exemples, per a l'edició del 2016 es preveu que hi hagi una trobada d'intercooperació entre expositors; la presentació de l'informe que esteu llegint; un espai de treball conjunt dels criteris del Pam a Pam i el balanç social; la presentació de la xarxa sectorial d'espais de gestió comunitària, etc.

Així doncs, la Fira pretén donar visibilitat a la notorietat que té l'ESS com a moviment capaç de donar resposta a les necessitats col·lectives, i és en si mateixa la màxima expressió del mercat social català. Alhora, la Fira és la plasmació pràctica del paper que juga la XES com a xarxa de pràctiques econòmiques alternatives, de manera que és un espai de consolidació de la mateixa xarxa com a referent sociopolític per promocionar l'ESS a Catalunya.

Els espais d'intercooperació

En el si de la XES, com dèiem més amunt, hi ha una comissió d'intercooperació que intenta **afavorir la cooperació empresarial sectorial i intersectorial entre els socis de la xarxa**. Durant el 2015 hi va haver dues fites especialment importants. La primera, la trobada Enxesca't, on es va dedicar un matí a generar dinàmiques d'intercooperació tant sectorials com intersectorials. Van participar-hi una cinquantena d'organitzacions i es va valorar molt positivament.

La segona gran fita van ser els espais d'intercooperació de la Fira d'Economia Solidària, amb dinàmiques com la de «Pol·linització creuada», on van participar 63 persones de 50 empreses i entitats, va permetre que en poc temps els membres de moltes organitzacions ens coneguéssim i va generar possibilitats d'intercooperació. Aquesta dinàmica es va treballar amb grups intersectorials. Cada grup havia d'escollir un projecte actual o futur d'una de les organitzacions i fer l'exercici de veure com cada una de les entitats de la taula podia contribuir al projecte, encara que fos un exercici fictici o imaginari. L'objectiu que s'assoleix és que, d'una manera pràctica i amena, cada organització pot presentar els seus punts forts a la resta. Les valoracions van ser molt positives.

Fora de la FESC també es realitzen altres accions, amb el mateix objectiu: poder generar coneixement mutu per cooperar en lloc de competir. L'acció recent més destacada és l'organització d'un blog de **l'escola d'estiu de la XES**, on es van convidar tres experiències pràctiques d'intercooperació, i es va desenvolupar un debat sobre els reptes d'aquest plantejament. La idea és anar **generant coneixement a partir de les experiències pràctiques**.

Durant el 2016, a més de la participació a l'escola, s'ha plantejat un pla de treball articulat al voltant de les accions següents:

- Organitzar dues trobades d'intercooperació com al 2015.
- Treballar les dinàmiques d'intercooperació en els diferents espais de la Fira: espai de trobada dels expositors el primer dia de la Fira, espai d'intercooperació permanent durant tota la Fira —on els expositors i visitants poden posar anuncis d'oferta i demanda— i l'espai del sopar.
- Fer un seguiment dels processos d'articulació sectorial per donar-hi suport i fer d'enllaç entre ells.

- Aconseguir una base de dades de totes les organitzacions de la XES i del mercat social, organitzada pels sectors del Pam a Pam per donar resposta ràpida a necessitats que puguin tenir les organitzacions de l'ESS.
- Alimentar la reflexió i el debat teòric sobre la intercooperació i el mercat social a través de xerrades, articles, debats, etc.

El Pam a Pam

El Pam a Pam és el mapa col·laboratiu de l'economia solidària a Catalunya. Neix el 2012 com una prova pilot a la ciutat de Barcelona, amb la proposta de fer, des de la ciutadania, una detecció col·laborativa d'alternatives de consum responsable en els sectors de l'alimentació, el tèxtil i la banca. Després d'un procés de formació col·lectiva d'un any sobre economia solidària i metodologies col·laboratives, s'estrena el primer web i es dissenya un primer qüestionari amb 15 criteris per valorar el grau d'economia solidària, que són el filtre d'entrada a les iniciatives al mapa. L'estrena és tot un èxit i es comença a treballar en l'ampliació de sectors i l'extensió territorial a tot el país. El desembre del 2014 es fa el llançament del mapa col·laboratiu que contempla 12 sectors d'activitat econòmica (habitatge, vestir, alimentació, cultura, educació, comunicació, cures, oci, finançament, assessorament, logística i xarxes) a tot el territori català. I el 2015 se'n va estrenar l'app per al mòbil.

El Pam a Pam neix com un mapa col·laboratiu per identificar col·lectivament iniciatives d'economia solidària però ha acabat esdevenint un procés més complet: activisme ciutadà, mapatge i diagnòstic de l'ESS. La metodologia per aparèixer al mapa del Pam a Pam és participativa: qualsevol persona pot formar part de la comunitat que identifica i puja punts al mapa («les xinxetes taronges»), rebre formació sobre economia solidària i entrevistar les organitzacions amb el qüestionari de criteris. El qüestionari consta de 15 criteris articulats al voltant de tres blocs: impacte social, impacte ambiental i organització i treball. Cada criteri pot tenir un compliment entre 0 (no es compleix) i 5 (excel·lència), i aquesta gradació dibuixa un recorregut de millora per a cadascun dels ítems que esdevé una referència per a les entitats durant l'entrevista. Cada iniciativa disposa d'una pàgina al web del Pam a Pam on es mostra el compliment de criteris com un exercici de transparència i per facilitar el coneixement de les pràctiques d'ESS a la ciutadania. A més, l'anàlisi dels resultats dels qüestionaris permet obtenir diagnòstics agregats, territorials o per sectors econòmics, com els que es comparteixen en el present informe.

El Pam a Pam ha esdevingut, a més d'una eina de visibilització de les iniciatives d'ESS a Catalunya —atès que facilita que la ciutadania hi accedeixi—, un procés de formació i activisme ciutadà, i una eina d'articulació i construcció de mercat social, ja que en el mateix procés de mapatge es detecta la densitat i varietat d'iniciatives en un territori i es promou l'articulació entre elles. Aquest fet l'ha convertit en una de les eines estratègiques en la constitució de xarxes locals d'ESS. A més, el Pam a Pam inclou tal diversitat d'iniciatives —de les més estrictament empresarials a les més comunitàries, passant per comerços de proximitat— que estimula un procés col·lectiu i dinàmic d'aprenentatge sobre el perímetre de l'ESS, i que es tradueix, al seu torn, en formacions i revisions del qüestionari de criteris per anar-lo polint i adaptant a la realitat de l'ESS catalana.

El Balanç Social

Es tracta d'una de les eines amb més recorregut dins de la XES, ja que es va iniciar el 2007; d'ençà d'aleshores, l'eina s'ha anat polint, fruit d'un procés col·laboratiu en què han participat desenes de persones expertes i un centenar d'organitzacions. El balanç social és una **eina d'autodiagnòstic**, complementària al balanç comptable, amb què empreses i entitats elaboren un diagnòstic **del seu funcionament en relació amb** qüestions ambientals, socials i de bon govern, **i emprenen processos per millorar en aquests aspectes**. El balanç social avalua de forma sistemàtica, objectiva i periòdica sis grans característiques de tota empresa o entitat que vulgui ser socialment responsable: la democràcia, la igualtat, el compromís ambiental, el compromís social, la qualitat laboral i la qualitat professional.

Fruit de la reflexió col·lectiva, al final del 2015 la comissió de balanç social va decidir crear **dues modalitats de balanç (la bàsica i la completa)**, per no intentar fer passar tothom pel mateix camí. En aquest sentit, el balanç social bàsic (BSb) és una bateria de 21 indicadors, els mínims imprescindibles per avaluar criteris d'ESS; és una eina «intermèdia» per promocionar la millora continuada, i per arribar a un major nombre d'organitzacions. Una adaptació «natural» de la mateixa eina derivada del context en què evoluciona. La idea és que, a mitjà termini, aquest BSb sigui obligatori no només **per aparèixer al catàleg**, sinó per ser organització associada a la XES i expositora a la Fira.

El balanç social, en la seva **versió completa**, és l'eina per a la millora continuada de les organitzacions i que acredita l'excel·lència en ESS. Pel que fa a la millora continuada, el BS permet tenir un diagnòstic complet de l'organització, i integrar els resultats periòdics en la presa de decisions estratègiques i de gestió. D'altra banda, fer el BS **permet obtenir el segell**, després d'accedir a un acompanyament per part de la comissió de BS quant als compromisos de millora i la seva visibilitat.

És important destacar el paper del balanç social (BS) com a peça fonamental en la construcció de mercat social, ja que és l'eina que ens permet comprovar que, efectivament, les organitzacions proveïdores o amb les que es vol intercooperar, actuen sota criteris d'ESS. És per això que totes les organitzacions que fan el BS (en qualsevol de les seves modalitats) apareixen al catàleg de mercat social del nou web¹⁶. A més a més, amb tota la informació recollida mitjançant el BS es pot obtenir una **comptabilitat socioambiental agregada**, per mostrar a la societat quins són els estàndards de l'ESS català en aquest mateix informe.

Fruit de la reflexió estratègica es va decidir renovar el web on fer el balanç social. La nova plataforma tecnològica està allotjada a ensenyaelcor.org. Gràcies a l'experiència acumulada amb l'anterior plataforma, s'ha intentat millorar la usabilitat i la navegació, i s'han introduït funcionalitats noves. Un dels grans avenços d'aquesta plataforma és la possibilitat d'introduir tants balanços com es vulgui, a més de les dues modalitats que hi ha ara. D'aquesta manera, per exemple, si una xarxa sectorial volgués fer una modalitat de balanç social amb indicadors i preguntes específiques, es podria crear amb facilitat un itinerari de BS adaptat a les especificitats d'aquest sector. La plataforma està concebuda com una infraestructura comuna de rendició de comptes i mesura d'impacte, al servei de l'univers ampli de l'economia social i solidària i de les economies transformadores en general.

16 - mercatsocial.xes.cat/ca/catalog-dorganitzacions/

3.3. Els processos d'articulació sectorials

Pel que fa a les dinàmiques de **cooperació sectorial**, existeixen diferents modalitats de coordinació entre organitzacions del mateix sector.

Des de la comissió d'intercooperació s'intenta afavorir i acompanyar aquests processos d'articulació, estiguin o no directament vinculats o identificats amb la XES. És a dir, la lògica subjacent al treball de la comissió és que allò important és que la gent s'organitzi i treballi conjuntament per enfortir el múscul social de l'ESS, i la XES com a tal és un espai facilitador i multiplicador de l'impacte d'aquests processos. Si algun d'aquests espais de coordinació sectorial es veu en condicions de ser la xarxa representativa d'un sector dins de l'ESS, i considera la XES com a paraigua on ubicar-se, pot passar a ser una xarxa sectorial de la XES. Per fer-ho, tal com passa amb les xarxes locals, la sectorial ha d'adherir-se al **protocol de constitució de xarxes sectorials**.

A la taula següent desglossem la composició i els plans de treball de les diferents xarxes sectorials constituïdes en el marc de la XES.

Taula 3.1

Estat i composició de les xarxes sectorials d'ESS

Xarxa de Restauració i Cultura Cooperativa – XAREC

Membres:

Altermercat (Mollet del Vallès); El Cafè del Centre (Caldes de Montbui); La Fonda del Saumell (Vallbona d'Anoia); La Mà Negra (Vilafranca del Penedès); Kop de mà (Barcelona, Sants); Els Caus de Mura (Mura); La Sargantana Badalonina (Badalona); Can Ramon (Lleida); La Barraqueta (Barcelona, Gràcia).

Contacte:

xarec.coop/

Objectiu marc:

Enxarxar el màxim de projectes de restauració i cultura de base cooperativa del país com a espai de suport mutu, de col·laboració, de manera que se'n beneficiïn els projectes que hi participin però que també acabi repercutint en proveïdors, productors o usuaris.

Pla de treball:

Treballen la intercooperació en els àmbits següents:

- Productes i proveïdors: coneixement col·lectiu, borsa compartida de proveïdors, negociacions conjuntes, atenció específica als proveïdors petits, que consideren que s'han de defensar.
- Comunicació: creació d'una referència que permeti fer visible els projectes de forma conjunta.
- Formació: socialització de l'experiència i expertesa acumulada. S'ha vist la necessitat de formació en gestió.
- Acollida i relacions cooperatives: per acollir noves organitzacions i expandir la xarxa.
- Cures: per vetllar per les bones relacions i la prevenció dels conflictes dins de la xarxa.

Espai de coordinació de monedes socials de Catalunya

Membres:

Turuta de Vilanova; Ecoxarxa del Bages; Ecoxarxa de Tarragona; Cooperativa Integral Catalana; Ecosol de la XES.

Contacte:

monedasocial.cat/

Objectiu marc:

Avançar en la coordinació i la interrelació de les diferents xarxes, de manera que, a través d'uns protocols comuns, les persones usuàries puguin intercanviar productes i serveis més enllà de l'abast de la seva moneda local.

Pla de treball:

Fer que, a la FESC, els usuaris de diferents xarxes de moneda social existents a diversos indrets de Catalunya puguin comprar-hi directament amb la seva moneda.

Taula 3.1 Estat i composició de les xarxes sectorials d'ESS

Finançament Ètic i Solidari – FETS

Membres:

Coop57; Fiare Banca Ètica; Arç Cooperativa; Goteo; CAF; Oiko-credit, etc.

Contacte:

fets.org/

Objectiu marc:

Enfortir el sector de les finances ètiques mitjançant la intercooperació i el desenvolupament de projectes conjunts.

Pla de treball:

Des de FETS s'està començant un nou projecte de 3 anys de durada conjuntament amb Lafede.cat dirigit a millorar el finançament de les entitats de cooperació catalanes.

Aquest projecte inclourà també diverses reunions i tallers amb tots els actors de les finances ètiques, i pretenem que serveixi com a espai de treball i dinamització de la sectorial.

A més de les dinàmiques descrites a la taula, hi ha altres sectors que estan fent les primeres passes per articular-se i intercooperar. Des de la comissió d'intercooperació se segueix amb especial atenció l'articulació del **moviment agroecològic** català (**requadre 3**) i dels **mitjans de comunicació de l'ESS** (**requadre 4**).

També pot passar que, de la coordinació entre algunes organitzacions d'un mateix sector, en surti una iniciativa de caràcter socioempresarial, sense vocació de ser espai representatiu del sector. Totes les experiències d'intercooperació amb ànim de transformació i d'incidència sobre les estructures i dinàmiques socioeconòmiques són interessants.

Requadre 3

Economia social i solidària i moviment agroecològic

Per Adrià Martín-Mayor, de L'Aresta Cooperativa (cooperativa agroecològica)

Els darrers anys hi ha hagut un increment molt important d'iniciatives agroecològiques a Catalunya. Moltes d'aquestes experiències tenen com a objectiu la resolució de necessitats bàsiques, com és l'alimentació, i el desenvolupament d'experiències pràctiques que permetin **anar teixint sistemes agroalimentaris més sostenibles** tant en l'àmbit ecològic com en el social, econòmic, cultural o assistencial.

En aquest intens recorregut, el moviment agroecològic ha estat capaç de crear **multitud de projectes i experiències concretes**, que han creat mercat social i que clarament es podrien considerar part de l'ESS. Clars exemples d'això poden ser els diversos grups i cooperatives de consum agroecològic que han proliferat per tot el territori (s'estima que al voltant de 150 a tot Catalunya), la creació de moltes iniciatives de producció agroecològica en diversos sectors (producció agrària, elaboració, ramaderia, etc.) o diverses experiències d'enxarxament i intercooperació en l'àmbit de la producció i en l'àmbit del consum crític organitzat.

D'altra banda, també cal destacar els diferents espais de **debat, de recerca i divulgació, d'aprenentatge col·lectiu** i de coordinació que s'han anat succeint, així com els diferents processos de reflexió sobre els criteris a seguir en els sistemes d'aprovisionament agroecològics i la feina feta per intentar establir sistemes de garantia participatius. En aquest sentit, el moviment agroecològic ha involucrat a moltes persones que, des de la producció fins al consum, han estat capaces de treure de l'esfera privada una qüestió com el consum d'aliments i anar creant espais d'autoorganització per a la resolució de les necessitats.

Aquest desenvolupament s'ha produït simultàniament a l'efervescència en els últims anys del sector de l'economia social i solidària (ESS) i de la mà del creixement de l'interès de moltes persones vers altres formes d'entendre l'economia, el consum o les maneres de relacionar-nos. Tot i que la relació entre l'espai de **l'ESS i el moviment agroecològic** és evident, també que podem dir que d'alguna manera han coexistit dos espais amb **dinàmiques bastant diferenciades**. En aquest sentit, del gruix d'iniciatives que s'emmarquen en el moviment agroecològic encara són relativament poques les experiències que, per exemple, formen part de la XES, que participen a la FESC o que participen en les dinàmiques i debats al voltant d'aquests espais.

Malgrat això, cada vegada és més evident **l'apropament entre aquests espais**. Per exemple, hi ha hagut un augment de la participació agroecològica a la **FESC**, on s'ha creat un espai específic per al sector de l'alimentació (tot i que se'n podria intensificar la participació). També s'observa una forta presència d'experiències agroecològiques al **Pam a Pam** (tot i que en falten moltes més, especialment de l'àmbit de la producció i l'elaboració). Per tant, es podria aprofundir en el mapatge dels projectes agroecològics en el Pam a Pam, així com promoure l'ús del **balanç social** en aquest àmbit. Aquests dos recursos faciliten la transparència i posen en valor la tasca de les experiències agroecològiques, una necessitat que es detecta des del sector. Un aspecte a valorar podria ser l'adaptació d'aquestes eines i els seus criteris a aquest tipus d'iniciatives agroecològiques, tot tenint més en compte les seves realitats i aprofitant la reflexió i feina feta des d'aquests espais en relació amb els criteris.

Per tant, s'obre l'oportunitat de seguir buscant punts de trobada i hi ha encara molt camí per recórrer. Aquest fet és rellevant, especialment en la situació actual del **moviment agroecològic**, on es detecta un **cert estancament i un seguit de dificultats**, amenaces i reptes, que cal anar superant, i on s'està treballant per una rearticulació del moviment en el seu conjunt. En aquesta línia, poden ser molt interessants les sinergies que puguin establir-se entre l'ESS i el moviment agroecològic. Seria interessant anar incorporant més iniciatives agroecològiques a l'ESS, per exemple, tot promovent la incorporació d'aquestes entitats a la XES. També es podria valorar la creació d'una **sectorial d'intercooperació de projectes agroecològics a la XES**, tot tenint en compte la relació amb les xarxes locals. El fet d'incorporar aquest tipus d'iniciatives suposaria, per una banda, millorar el desenvolupament i la consolidació d'aquestes iniciatives, ja que podrien **gaudir de tot el bagatge** i experiència de les entitats de l'ESS, per exemple, en àmbits **organitzatius, de finançament, logístics o comunicatius**. Per altra banda, ampliariem encara més el ventall de l'ESS i enfortiríem amb més experiència, productes i serveis el mercat social.

Requadre 4

Comunicar en clau d'economia solidària

Per Carles Masià, comissió de Comunicació de la XES

Durant els últims anys han anat germinant experiències d'economia solidària en molts sectors, també en els mitjans de comunicació. Actualment, hi ha uns quants d'aquests projectes adherits a la XES, una família que es va ampliant: l'última incorporació ha estat **Dies d'agost**, una cooperativa de treball fundada a Vic i que al final del 2016 preveu llançar un diari digital. Per la seva banda, **Crític** acaba de complir dos anys i ha consolidat la seva aposta per un periodisme més reposat. I **La Directa** s'ha constituït com a cooperativa de consum, amb un model que li permet incorporar tot el seu entorn solidari (subscriptores, entitats, col·laboradores...) i seguir fomentant el periodisme d'investigació.

D'altra banda, tenim **La Marea** —cooperativa sorgida arran del tancament del diari *Público*— que complirà quatre anys al desembre, i **Alternativas Económicas**, una altra cooperativa fundada al 2013 inspirada en el model de la seva publicació homònima en francès. A aquest panorama hi hem d'afegir els mitjans vinculats a la **Fundació Catalunya Plural** (editora de *Catalunya Plural*, *El Diari de l'Educació* i el *Diari del Treball*) i el periòdic gratuït **Malarrassa** (Terrassa). També hi ha mitjans especialitzats com **Cooperació Catalana** (la revista de la Fundació Roca i Galès), **Nexe**, editat per la Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya, la revista de consum crític **Opcions**, publicacions locals (com **Fet a Sant Feliu**) i altres projectes que, tot i tenir un caire més informal, contribueixen igualment a comunicar amb una perspectiva de transformació social.

Per tant, disposem d'un bon grapat d'experiències que apliquen els principis de l'economia solidària en les diferents facetes de la seva activitat. A continuació apuntem algunes de les seves aportacions:

- **Dignificar el periodisme:** en un context de mitjans de comunicació massius controlats per grups empresarials i amb redaccions molt verticals, el periodisme cooperatiu aporta estructures horitzontals, autogestió i independència i, per què no?, una dosi d'humilitat. En definitiva, les periodistes tornen a controlar les redaccions.
- **Protesta i proposta:** els mitjans de l'economia solidària denuncien algunes de les injustícies de la societat i, al mateix temps, difonen les pràctiques i experiències que poden resoldre necessitats actuals. Són dues cares de la mateixa moneda.
- **Enfocaments:** els temes que tracten han cobert buits desatesos pels grans mitjans convencionals i han recorregut a mirades i col·lectius que molts cops quedaven exclosos del relat comunicatiu.
- **Creació de mercat social:** l'existència de projectes comunicatius que segueixen els principis de l'economia solidària és molt important en un sector estratègic i transversal com és el de la comunicació. Es tracta d'un exercici de coherència: què es difon és important, però també com es fa.

- **Finançament ètic:** la font principal de finançament dels mitjans de comunicació en clau cooperativa solen ser les subscriptores. A més, fan un esforç molt important per finançar-se èticament. No tot s'hi val. Per exemple, apliquen codis ètics que afavoreixen les empreses responsables i no permeten contractar publicitat a empreses que vulneren els drets humans i laborals.
- **Participació i governança:** les lectores, subscriptores i col·laboradores d'aquests mitjans poden participar en la governança del projecte mitjançant diversos òrgans i estratègies.

En aquest breu repàs ens hem deixat més característiques que podríem esmentar i, per descomptat, tots els reptes que aquests mitjans hauran de superar durant els propers anys. En general, però, podem dir que tenen característiques que, en més o menys mesura, difereixen dels mitjans convencionals i, sobretot, aporten aire fresc al sector de la comunicació.

3.4. Els processos d'articulació territorial

Des de la XES, i arran també de l'aprovació del pla estratègic, es fa una aposta estratègica per a la creació de xarxes locals d'ESS. Aquestes xarxes han d'esdevenir el **referent local d'articulació i diagnòstic de l'ESS a cada territori**, essent els actors d'interlocució de la XES amb les administracions locals. De fet, a l'assemblea extraordinària que vam celebrar el mes de desembre del 2015, monogràfica sobre les relacions entre les iniciatives d'ESS i els governs locals, es van explicitar posicionaments comuns que regeixen les actuacions de la XES en relació amb l'administració local:

1. Es veu amb bons ulls l'interès creixent de moltes administracions per impulsar polítiques públiques d'ESS, amb la creació de la Xarxa de Municipis per a l'Economia Social i Solidària de Catalunya¹⁷ com un dels principals exponents.
2. Es reforça la idea que l'impuls de l'ESS s'ha de **cocrear i coconstruir amb l'administració**, mantenint, però, espais d'autonomia i d'autogestió de les iniciatives i xarxes d'ESS, evitant dependències que puguin fer perillar les articulacions existents a partir possibles canvis polítics futurs.
3. Es ratifica l'aposta estratègica de crear **xarxes locals d'ESS perquè esdevinguin el referent local d'articulació i diagnòstic de l'ESS** a cada territori, essent els actors d'interlocució de la XES amb les administracions locals.

---

17 - Els ajuntaments de Barcelona, Badalona, Santa Coloma de Gramenet i Sabadell van signar el dia 23 d'octubre del 2015 una declaració per treballar «cap a una xarxa de municipis per a l'economia social i solidària», en el marc de la Trobada Internacional de Municipalisme i Economia Solidària, organitzada per l'Ajuntament de Barcelona. A més dels quatre ajuntaments esmentats, s'hi sumaven disset municipis més, de manera que s'ha donat el tret de sortida d'una xarxa de municipis catalans compromesos amb el desenvolupament de l'economia social i solidària en el context local. Actualment són una quarantena els ajuntaments signants.

Actualment s'estan consolidant xarxes locals al **Barcelonès Nord, Terrassa, Sabadell, Sant Cugat i el Baix Llobregat i a diferents barris de la ciutat de Barcelona, i floreixen llavors al Maresme, Girona, les terres de ponent, Osona, l'Empordà i la Selva** (a la **taula 3.2** en detalllem les que estan consolidant-se). La riquesa de cada xarxa local és que compta amb el teixit existent a cada territori, amb la seva diversitat, i que conjuntament defineixen quines són les prioritats a abordar a la seva comunitat. Així, cada xarxa impulsa línies de treball pròpies, que es complementen amb la resta, de manera que creen un coneixement col·lectiu que enforteix el territori. A més, són un molt bon exemple de treball conjunt entre iniciatives cooperatives més socioempresarials, iniciatives populars comunitàries, mitjans de comunicació locals i alternatius, grups locals d'organitzacions transversals com Som Energia, Fiare o Coop57 i moviments socials i veïnals com la PAH, les associacions de veïns i veïnes, el moviment agroecològic o l'economia pel bé comú.

Les xarxes locals **comparteixen estratègies comunes**: cartografiar i diagnosticar el territori amb el Pam a Pam, crear punts d'informació setmanals o mensuals per donar a conèixer quines iniciatives d'ESS es poden trobar prop de casa, organitzar activitats i xerrades, o la voluntat de promoure-hi la intercooperació.

A més, cadascuna ha anat prioritzant estratègies en les quals focalitzar-se: a Terrassa han engegat un grup de recerca i anàlisi interterritorial sobre l'aplicació de clàusules socials en la contractació pública; al Barcelonès Nord estan participant en la proposta de crear una moneda local a Santa Coloma de Gramenet, incidint perquè tingui una perspectiva més social; a Sant Cugat, Sabadell i el Baix Llobregat estan assessorant col·lectivament noves iniciatives d'ESS que fomenten la creació d'ocupació...

Tot plegat demostra que l'ESS es construeix des del territori i des de la base, i que creix fent xarxa i aprenent-ne conjuntament, intercooperant i compartint el coneixement. Aquest és un procés dinàmic, permanentment obert a qualsevol territori que tingui ganes de fer xarxa entre les seves iniciatives, per treballar conjuntament i **esdevenir els referents de l'impuls d'ESS al seu entorn local o comarcal**.

Taula 3.2

Estat i composició de les xarxes locals d'ESS

XES Terrassa

Som persones, empreses i organitzacions de Terrassa que busquem fer visible i promoure l'economia social en el nostre entorn.

Membres:

Alternativa 3 SCCL; E.I. L'Eina SCCL; Teixidors SCCL; MES Eficiència Social SCCL; Centre de Jardineria l'Heura, SLL; La Trobada, el Restaurant del Temps; Ecoxarxa Vallès; Grup local de Som Energia; Assoc. pel Consum Responsable i la Sostenibilitat; Grup local de FIARE Banca Ètica; Federació d'Associació de veïns de Terrassa; Associació Malarrassa; Economia del Bé Comú de Terrassa; A.VV. De La Maurina; A.VV. De Pere Parres; Gestcoop; Cooperativa de consum ecològic Kopikua; Communia; Associació Bionatus; Llibreria Synusia; EEE Crespinel.

Àmbit territorial:

Ciutat de Terrassa i rodalies

Contacte:

terrassa@xes.cat

Activitats principals:

- Creació i dinamització del Punt d'informació i Trobada de l'ESS a l'Ateneu Terrassenc: un espai d'informació sobre les entitats adherides a la XES, d'acompanyament de projectes solidaris, de dinamització i d'inclusió d'entitats en el mapa del Pam a Pam, d'informació sobre el mercat social i d'organització de conferències, xerrades, debats i tallers. Va començar cada divendres i posteriorment s'ha traslladat als dilluns de 18:30 a 20:30h
- Desplegament Pam a pam
- Especialització en investigació i incidència en inclusió de clàusules socials a la contractació pública
- Interlocució AAPP local (reunions amb els grups polítics, Participació Consell de l'ESS de Terrassa)
- Proposta efectuar el Pla Estratègic de l'ESS de Terrassa

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS****XES Barcelonès Nord**

Apostem per l'economia social i solidària com una de les vies per construir un altre món que ja és possible. Per això avancem, aprenem i assagem noves formes de treballar, consumir i invertir en empreses que siguin eficaces, i alhora democràtiques, equitatives i sostenibles.

Membres:

La Sargantana, SCCL; El Cabàs, grup de consum agroecològic; Justícia i Pau; Fundació Ateneu Sant Roc; IES Júlia Minguell; Conreu Sereny, SCCL; Adbonum; L'obrador de la Riera; Grup local de Som Energia a Badalona; Quina massa!; M5 Idees i mercats, SCCL; Grup local del Coop57 al Barcelonès Nord; Fiare, SCCL; Ateneu Popular Julia Romera.

Àmbit territorial:

Barcelonès Nord, sobretot Santa Coloma de Gramenet i Badalona

Contacte:

barcelonesnord@xes.cat

Activitats principals:

- Sensibilització ESS al municipi i donar a conèixer alternatives
- Desplegament Pam a pam
- Especialització en procés moneda social municipal
- Interlocució AAPP local (reunions amb els grups polítics, seguiment polítiques públiques, participació Pla Acció municipal a Badalona i Santa Coloma de Gramenet, participació Consell Econòmic i Social de Badalona, creació de la comissió mixta entre Ajuntament de Badalona i Xarxa local Barcelonès nord)
- Proposta efectuar el diagnòstic ESS de Badalona per part de la xarxa local

Impuls Cooperatiu de Sants

Impuls de la intercooperació; articulació de l'ecosistema cooperatiu local; promoció de l'economia social i solidària; impuls de Coòpolis.

Membres:

LaCol; Kop de Mà; Koitton; La Ciutat Invisible; Arcàdia; La Borda; Economat Social; EnClau Cooperativa; Fusteria col·lectiva Can Batlló; Garatge Can Batlló; Taller Cervesa Can Batlló; Plataforma Lleialtat Santsenca; Adabits; tata Inti.

Àmbit territorial:

Districte de Sants-Montjuïc

Contacte:

impuls@sants.coop

Activitats principals:

- Primavera Cooperativa (abril 2016)
- Beca Micaela Chalmeta per a la creació de noves cooperatives
- Publicació catàleg Economia Social i Solidària de Sants
- Vermuts Cooperatius cada diumenge

XES Sant Cugat

Som persones, empreses i organitzacions de Sant Cugat del Vallès que busquem fer visible i promoure l'economia social en el nostre entorn enxarxats amb la resta de xarxes locals arreu del territori

Membres:

L'Avenir SCCL, Doble Via SCCL, Assoc. El Mussol, La temerària SCCL, Banc del temps de Sant Cugat, Ateneu de Sant Cugat, Ortiga SCCL, Blank SCCL, Ona Quality Projects SCCL, El Rusc que diu si de Sant Cugat, PREAD, Taller Jeroni de Moragas, Cabàs SCCL., Cíclica, Economia del Bé Comú Sant Cugat, Intermón-OXFAM Sant Cugat, About it.

Àmbit territorial:

Ciutat de Sant Cugat del Vallès i rodalies

Contacte:

santcugat@xes.cat

Activitats principals:

- Sensibilització ESS al municipi i donar a conèixer alternatives
- Anàlisi DAFO de l'ESS al municipi i de la compra pública responsable
- Desplegament Pam a pam
- Preparació Fira ESS local
- Especial interès ne treballar la línia d'enfortiment o creació de mercats d'agricultura/ramaderia ecològica, d'intercanvi, de 2a mà i/o de comerç just al municipi així com d'un mercat virtual del temps i/o moneda social propi de l'ESS al municipi

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS****XES Baix Llobregat**

Som persones, empreses i organitzacions d'El Prat i rodalies que ens hem constituït com un node local de la Xarxa d'Economia Solidària per a promoure conjuntament l'economia social i solidària al Baix Llobregat. Ho fem des de la difusió i la pràctica, organitzant activitats i construint un ecosistema cooperatiu basat en el mercat social i la intercooperació.

Membres:

Gats, Grups Associats pel treball Sociocultural; Eti-com; Fundació Esperanzah!; Saó-Prat. Empresa inserció sociolaboral; Xiringuitoo. Restauració de comerç just i proximitat; Grup local de Som Energia; Grup local Fiare; Grup local Coop57.

Àmbit territorial:

Comarca del Baix Llobregat

Contacte:

baixllobregat@xes.cat

Activitats principals:

- Desplegament Pam a pam
- Especialització en assessorament a noves iniciatives col·lectives i cooperatives en el laboratori Labesoc
- Sensibilització ESS al municipi (participació Festa del Comerç Just, Setmana solidaritat...)
- Organització mercats pagesos i de proximitat
- Co-organització Escola Estiu ESS de la XES
- Interlocució AAPP local (reunions amb els grups polítics, Participació en el Consell ESS)
- Incidència per a la cessió d'espais municipals per a l'ESS

XES Sabadell

Som un conjunt de persones, empreses i organitzacions que fem del treball cooperatiu, la comercialització justa, el consum crític, les finances ètiques, les monedes comunitàries, la gestió col·lectiva i la distribució solidària, les arrels d'una economia democràtica, justa i sostenible.

Membres:

Can Capablanca, El Velòdrom, les cooperatives de consum: Remenant les cireres, Teixit de la terra, Treu banya i Tocant la pera, grups locals de Som Energia, Fiare Banca Ètica i Coop57, integrants de Crida per Sabadell i sòcies individuals.

Àmbit territorial:

Ciutat de Sabadell

Contacte:

sabadell@xes.cat

Activitats principals:

- Punt informatiu setmanal al centre de la ciutat sobre ESS i les iniciatives existents a Sabadell: l'espai d'Assessoria d'economia solidària i transformadora, els dimecres a la tarda
- Desplegament Pam a pam
- Especialització en assessorament a noves iniciatives col·lectives i cooperatives
- Interlocució AAPP local (reunions amb els grups polítics, Participació en el departament ESS i promoció econòmica de l'ajuntament)

XES Sant Andreu

Apostem per l'economia social com a model socioeconòmic de transformació social que posa les persones en el centre i promou la creació de mercat social. Ens proposem ser un node a la ciutat de Barcelona que enxarxi les iniciatives d'economia social i solidària que hi ha en el territori i ser un referent per aquelles persones que cerquin alternatives en la seva vida quotidiana.

Membres:

Goteo; La Pell de la ciutat; El Borró; Sepra; Fundació Trinijove; Menjador de Ca La Rosa; Les Nomades; Ordi Natur; L'Harmònia; 30 panxes.

Àmbit territorial:

Barri de Sant Andreu del Palomar

Contacte:

santandreu@xes.cat

Activitats principals:

- Sensibilització ESS al districte
- Desplegament Pam a pam
- Interlocució AAPP local (reunions amb els grups polítics, Participació en el Consell ESS del districte, seguiment polítiques públiques)

Taula 3.2**Estat i composició de les xarxes locals d'ESS****EN FASE CONSTITUTIVA****Manlleu**

Membres impulsors: El Serradet de Barneres; Els Picarols; Espai Solidari; Mares Món; GranBosc; Grup de Defensa del Ter; Sambucus ; Tac Osona; Hort Viu; Fundació humanitària Dr. Trueta; Tam-Tam; Temps x Temps.

Maresme - Mataró

Membres impulsors: Ariet-Cafè del Mar; Claraboia; Unió de Cooperadors; L'Esberla; Som mobilitat; grup local de Som Energia; Can Fugarolas i cooperatives de consum.

Igualada -Anoia

Membres impulsors: L'Aresta; Eixarcolant; La cuina del comú; L'Horta Lliure; Roqueta; Naturalment; Grup local de Fiare; Grup local de Som Energia; Eticom Som Connexió; Positivament Accelerats.

Empordà - Girona

Membres impulsors: Suno; Ecoxarxa Empordà; El Guaret; Eduxarxa; laeden; Terregada; Plataforma No a la MAT; Gregalada; Foresterra; grup local de Coop57 i grup local de Fiare.

Terres de Ponent

Membres impulsors: El Rissell; Can Ramon; Punt Eco; Associació Alba; Cartaes; Grup local de Som Energia; Lo Fato; Nus Creacions; Ecoxarxa de Lleida; Taller Shalom; Fet de Terra; Sodepaz i Banc del temps.

4

Aproximacions quantitatives al mercat social

4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social

Plantejàvem a l'anterior edició de l'informe que un dels principals reptes que ens trobem al sector de l'economia social i solidària és el de definir què és i què no és aquest tipus d'economia; **què hi entra i què no hi entra**, i què forma part, per tant, del que hem definit com **a mercat social**.

A l'hora de dibuixar aquests límits, ens trobem un debat obert i en construcció. Si bé l'any passat apuntàvem la tensió entre l'efecte «gueto activista» i l'efecte «rentat d'imatge» (en fem un breu recordatori al **requadre 5**), aquest any ens volem centrar en una altra cara del debat: mesurar l'ESS a partir de les formes jurídiques o fer-ho a partir dels criteris de funcionament. Si observem els esforços recents per mesurar l'abast de l'ESS, veiem que es dibuixen clarament aquestes dues tendències.

- **Mesurar a partir de formes jurídiques:** és la majoritària, i està representada pel Centro Internacional de Investigación e Información sobre la Economía Pública, Social y Cooperativa (CIRIEC). Des del CIRIEC han fet un esforç per homogeneïtzar metodologies de registre i ha acabat prenent les formes jurídiques com a criteri per definir què és i què no és economia social (no parlen de solidària). Parteixen d'una divisió en subsectors: el subsector de mercat, representat majoritàriament per cooperatives, mutualitats i societats laborals, enfocades a la venda de productes i serveis dels quals obtenen la majoria dels recursos; i el subsector no de mercat, representat per associacions i fundacions, que sostenen la seva activitat econòmica no tant en les seves vendes sinó en quotes de socis i subvencions¹⁸. Aquesta aproximació té avantatges i inconvenients. Els principals avantatges serien, per un costat, l'establiment d'un **criteri molt clar i objectivament definit** com són les formes jurídiques i, per l'altre, el gran abast de l'ESS quan es tenen en compte totes les cooperatives, societats laborals, mutualitats, associacions i fundacions. Així, per exemple, un estudi recent encarregat per l'Ajuntament de Barcelona que segueix aquest enfocament conclou que l'ESS representa el 7% del PIB i el 8% de l'ocupació de la ciutat¹⁹. La crítica principal a aquesta aproximació és que la forma jurídica **no garanteix**, *per se*, unes formes de funcionament que responguin als **valors de l'ESS**, ja que sota aquesta definició podríem estar considerant associacions i fundacions d'ètica dubtosa, i simplement cooperatives que actuen de manera equiparable a una empresa mercantil.
- **Mesurar a partir de criteris de funcionament:** és l'enfocament minoritari, i està representat per les xarxes d'economia social i solidària, com la mateixa XES. Aquest enfocament es basa en posar la vara de mesurar sobre les formes de funcionar i, per tant, en indicadors objectivament verificables en relació amb la democràcia interna, l'impacte socioambiental de l'activitat, la qualitat laboral, etc. Els balanços i auditories socials són, doncs, les eines de recollida d'informació i registre.

18 - Chaves, R., Monzón, J. L. (2006). «La economía social en la Unión Europea». Comité Económico y Social Europeo, Mimeo. Disponible: eesc.europa.eu/resources/docs/qe-30-12-790-es-c.pdf

19 - Informe disponible aquí: laciutatinvisible.coop/wp-content/uploads/2016/02/essb_def3.pdf. Cal matisar que també es consideren economies comunitàries no circumscrites a les formes jurídiques esmentades, però que la proporció que representen respecte al total considerat és menor.

Aquesta fórmula té un inconvenient principal: és molt més complexa. Ho és per tres motius principals: el primer, perquè s'han de definir uns indicadors homogenis i objectivament verificables en relació amb el funcionament de l'empresa, i això posa sobre la taula reptes metodològics importants. El segon, perquè s'han de definir unes notes de tall o rangs per dir què entra i què no entra a la definició d'ESS. I tercer, perquè la capacitat de recollida de dades és molt limitada i circumscrita, per ara, a les eines de balanç i auditoria social de l'ESS. El principal avantatge és que les dades que es recullen i l'anàlisi que es pot obtenir està molt més acotat a allò que sí que es pot considerar, pròpiament, ESS, i queden fora, per tant, organitzacions de dubtós compromís socioambiental i no enfocades a la transformació social.

Requadre 5

Entre el gueto activista i el rentat d'imatge (II)

Per Amanda Ortega, membre de la comissió de Balanç Social de la XES

Conservar els sistemes de mesura utilitzats fins ara ens força a prendre decisions basades en paràmetres erronis, que es troben alineades amb el funcionament tradicional que precisament perseguim modificar, de manera que caiem irremeiablement en un bucle de manca de credibilitat i impossibilitat de transformació. Alhora sabem que la complexitat que perseguim mesurar és tal que ens trobem en una situació d'equilibri molt delicada entre dos extrems: l'efecte «gueto activista» i l'efecte «rentat d'imatge». Aquests efectes són un risc inherent en la tasca de dissenyar nous sistemes de mesura que ens permetin identificar i diferenciar el que és ESS transformadora.

Disposem de les eines necessàries per mesurar de forma alternativa, i les noves tecnologies de la informació i de *big data* ens permeten imaginar un futur on la transparència i la rendició de comptes siguin el motor d'un sistema de presa de decisions basat en el reconeixement de realitats sistèmiques.

Aplicar aquests sistemes de mesura és el primer pas per trencar aquest bucle, malgrat que sapiguem que aquesta implantació no serà perfecta en els seus estadis inicials i que necessitarà d'un autoaprenentatge derivat de la mateixa experiència per tal d'evitar les tensions que acostin el sistema a qualsevol dels dos pols que tanta por ens fan. Però el que no hem d'oblidar en cap moment és que, si no comencem a mesurar de forma diferent, mai no trencarem la dinàmica de presa de decisions.

Per aquesta raó, ens cal més prioritzar la implantació d'un sistema de mesura alternatiu amb riscos que no pas la conservació del mètode actual, mentre dissenyem un sistema que conceptualment sigui «perfecte». Sabem, per l'experiència acumulada tant en el món de l'ESS com en altres àmbits relacionats i per la mateixa realitat del model actual, que no existeixen sistemes perfectes, sinó eines i dinàmiques de depuració que contribueixen a assegurar que funcionin correctament.

Igualment, no totes les organitzacions que persegueixin implicar-se en la construcció de mercat social podran assolir els estàndards d'acompliment vinculats a aquestes noves mètriques d'un dia per un altre. Hem de dissenyar, doncs, mecanismes de millora continuada que alimentin aquesta tracció, conscients que en un procés de canvi és ineludible el trobar-nos amb acompliments per sota d'uns mínims, mínims que no podrem establir de forma objectiva si no disposem d'una aplicació generalitzada d'aquestes noves mètriques. Si volem diferenciar una organització que està treballant per incrementar la seva contribució a la creació de mercat social d'una organització que persegueix un «rentat d'imatge», ens cal no un sistema alternatiu de mesura «perfecte», sinó un sistema alternatiu de mesura implantat i en funcionament de forma generalitzada.

Tenim, doncs, molt clares quines són les limitacions i riscos principals de l'aplicació de nous sistemes de mesura. El seu reconeixement és suficient per iniciar la implantació sistemàtica d'eines que ens permetin prendre decisions amb informació ajustada a la realitat dels valors que perseguim. Així, totes nosaltres, i tots els agents que intervenen en la construcció de mercat social (o que volen formar-ne part), hem d'iniciar el camí per a l'aplicació de noves mètriques, sense que les limitacions o riscos justifiquin durant més temps l'endarreriment d'aquesta dinàmica.

Com dèiem, **l'aposta de la XES és la de mesurar a partir dels criteris de funcionament**, i és partint d'aquest enfocament que elaborem aquest informe i l'aproximació quantitativa a l'abast del mercat social català. A Catalunya existeixen avui diferents eines de recollida d'informació sobre l'ESS sobre la base de criteris de funcionament. En detallem les magnituds principals a la **taula 4.1**.

Taula 4.1
Eines/vies de recollida d'informació sobre l'ESS catalana

Mètode o àmbit de pertinença	Resum del mètode	Nre. d'organitzacions 2014-15	Nre. d'organitzacions 2015-16
Pertinença a la XES	Entrevista partint del qüestionari del Pam a Pam, i validació per part de la Junta Permanent.	159 (a data 02/09/2015)	173 (a data 10/08/2016)
Elaboració del balanç social	Qüestionari en línia amb informació qualitativa i quantitativa a omplir tant per la mateixa organització com per les persones o entitats que hi treballen, clientes i, opcionalment, voluntàries.	72 (any 2015)	105 (any 2016)
Participació a la Fira	Avaluació de la comissió de Fira partint del formulari d'inscripció.	176 (a data 02/09/2015)	182 (a data 10/8/2016)
Presència al Pam a Pam	Entrevista presencial partint del qüestionari de recollida d'informació qualitativa, amb posterior validació de la comissió d'Estratègia.	245 (a data 02/09/2015)	375 (a data 08/2016)
Associats a Coop57	Qüestionari en línia inicial més entrevista presencial per elaborar un informe d'avaluació. La comissió Social revisa l'informe i fa la proposta al Consell Rector, que ratifica.	420 (al final del 2014, només per a Catalunya)	457 (al final del 2015, només per a Catalunya)

La xifra més elevada és la d'entitats sòcies de Coop57, i no podem simplement agregar la resta perquè estariem fent duplicacions: hi ha moltes entitats que són sòcies de la XES, de Coop57, fan el balanç social, estan al Pam a Pam i a la Fira, per tant, estan comptabilitzades a tots els àmbits de pertinença.

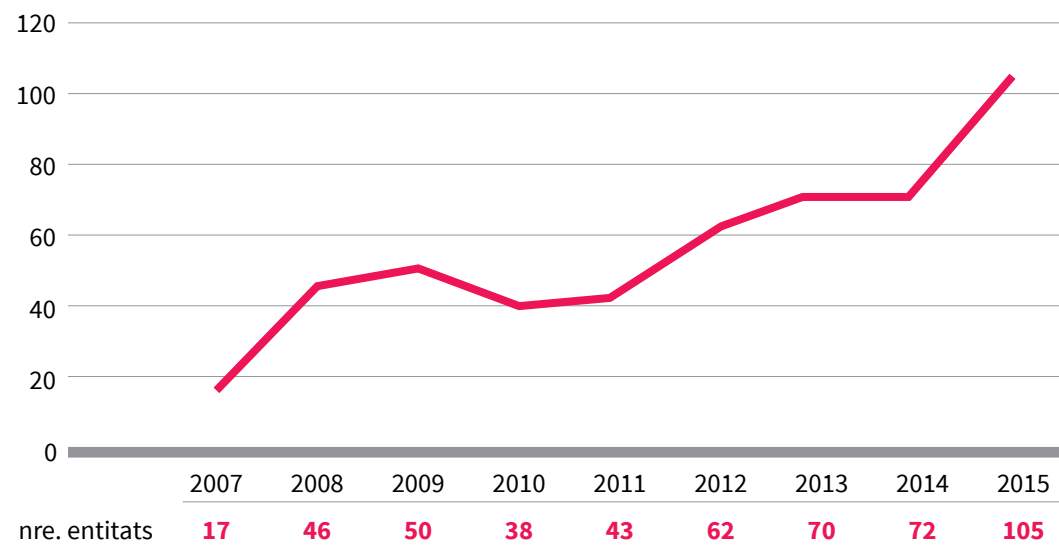
De totes les vies de recollida d'informació, les dues amb major qualitat de la informació i que són pròpies de la XES, són el **balanç social i el Pam a Pam**. De cara a poder aprofundir en aspectes més qualitatius pel que fa a la composició del mercat social i al comportament de les organitzacions que en formen part, **al llarg d'aquest informe analitzarem les dades recollides a partir d'aquestes dues eines**.

4.2. Les organitzacions que fan balanç social

Com dèiem, l'última edició del balanç social (BS) l'han completat **105 organitzacions: 72 han fet la modalitat completa i 33 han fet la modalitat bàsica**. Això suposa un increment de gairebé el 50% respecte a les que el van fer l'any passat, i un canvi de tendència important respecte als últims anys (es pot apreciar a la **gràfica 4.1**). Creiem que aquest increment es deu, sobretot, a la possibilitat de fer dues modalitats de BS, ja que la modalitat bàsica permet que organitzacions amb situacions de sobrecàrrega de feina i precarietat puguin entrar al còmput general, mentre que si haguessin de fer només la modalitat completa no hi entrarien.

Gràfica 4.1.

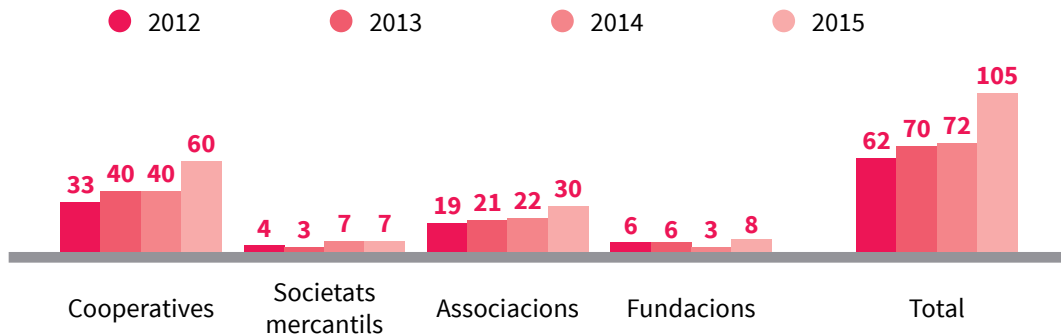
Nre. d'organitzacions que han fet BS, 2007-15

Si ens mirem les formes jurídiques de les 105 organitzacions que han fet el balanç, veiem que, com mostra la **gràfica 4.2**, són les **cooperatives i les associacions** les que conformen el gruix d'organitzacions que fan el balanç social, ja que en representen gairebé el **85%**. Veiem que hi ha increments de participació en totes les formes jurídiques excepte en les societats mercantils, i destaca que hi ha **un 50% més de cooperatives que fa el BS; un 167% més de fundacions; i un 36% més d'associacions**.

Gràfica 4.2.

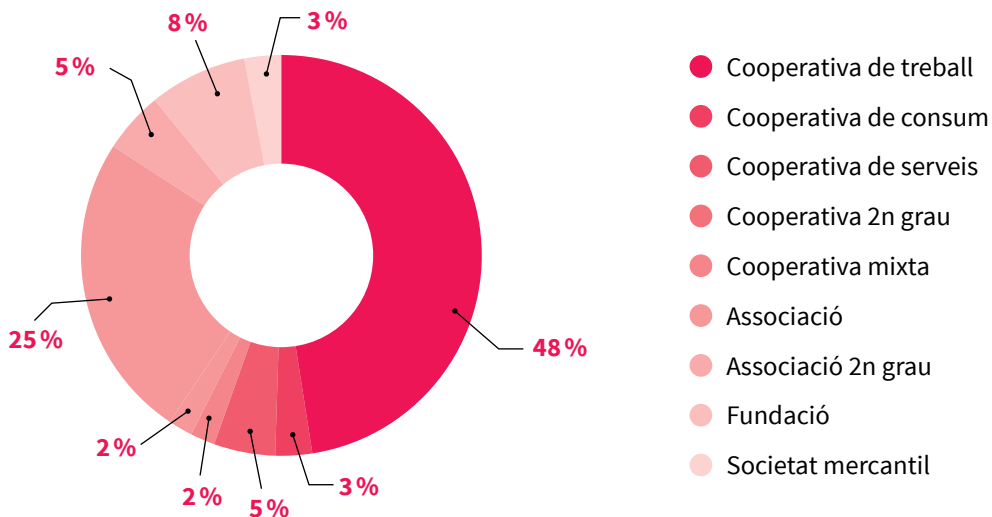
Nre. d'organitzacions que han fet BS, segons forma jurídica, 2015

Si desgranem una mica més la composició per formes jurídiques, podem veure que són les **cooperatives de treball les que s'emporten la proporció més alta de participació**: un 47% (vegeu la **gràfica 4.3**). També és destacable la creixent importància de les associacions (25%).

Gràfica 4.3.

Percentatge de participació segons formes jurídiques, 2015. Mostra = 105

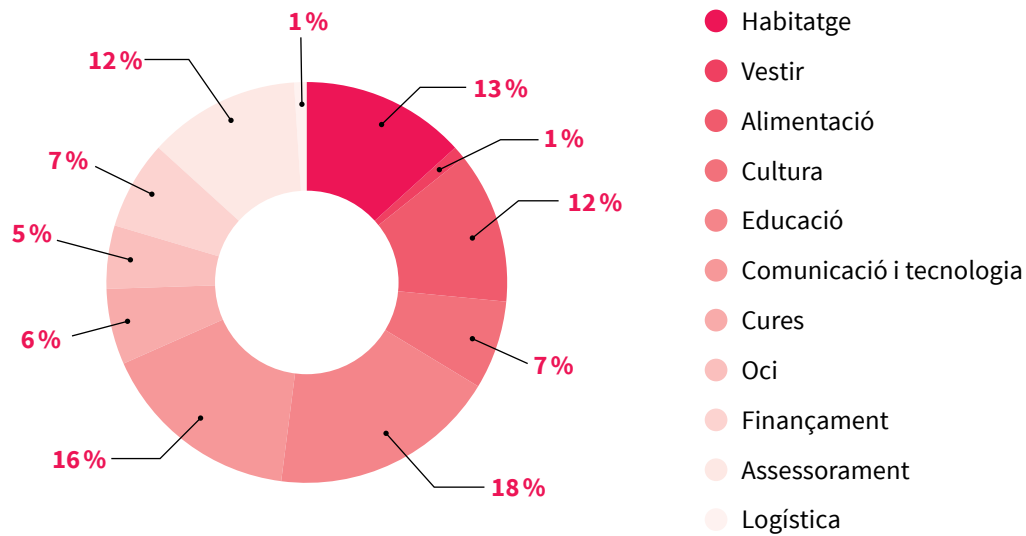

Pel que fa a la participació per sectors, amb la renovació de l'aplicació informàtica, també s'ha aprofitat per harmonitzar els sectors amb els del Pam a Pam. D'aquesta manera, no podem comparar respecte als valors històrics, però podem anar establint un marc comparatiu amb el Pam a Pam per anar veient en quins sectors hi ha més presència de l'ESS. A la **gràfica 4.4** desglosem els percentatges de participació per aquests nous sectors d'activitat. Veiem que **no hi ha un sector predominant**²⁰; no n'hi ha cap que representi més d'un quart del total. Els més representats són **educació, comunicació i tecnologia i habitatge**.

20 - Si ens agaféssim a la classificació per sectors primari, secundari i terciari, sí que veuríem que el sector terciari (serveis) té un paper clarament dominant.

Gràfica 4.4.

Percentatge de participació segons sector d'activitat, 2015. Mostra = 105

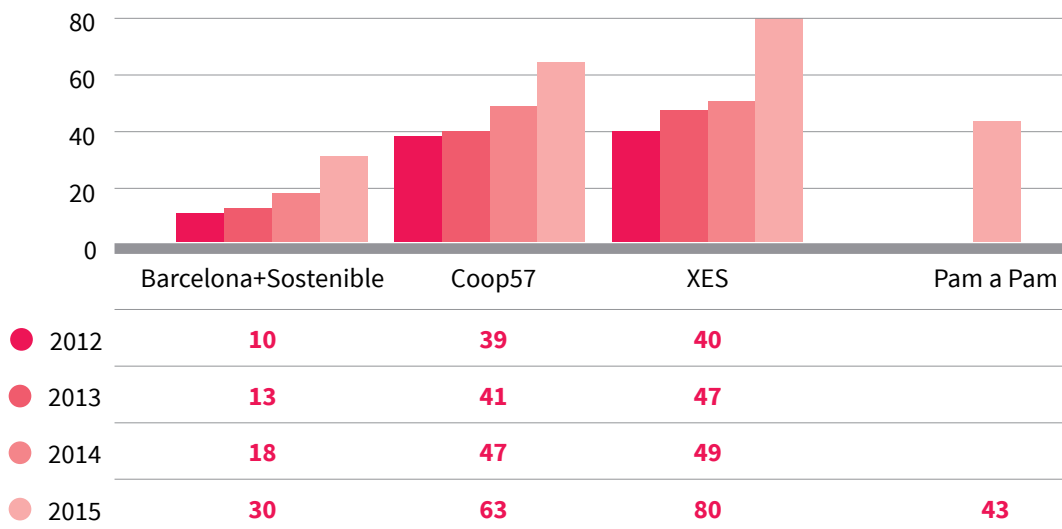

Quant a la participació d'organitzacions en funció dels seus àmbits de pertinença (**gràfica 4.5**), veiem que, amb l'increment general de participació, també han augmentat totes les magnituds respecte a l'edició anterior: Barcelona+Sostenible assoleix un 67%, Coop57, un 34% i XES, un 63%. Amb aquestes xifres veiem que **el 76% de les organitzacions que fan BS són sòcies de la XES**. Cal destacar també que, amb la nova eina informàtica, s'ha començat a recollir informació també sobre les organitzacions que estan presents al Pam a Pam i fan balanç social: són el 41%.

Si ens mirem el percentatge que representa respecte del total d'organitzacions sòcies, en el cas de la XES s'ha passat del 31% al 46% de tota la base social, és a dir, gairebé **la meitat de les organitzacions sòcies de la XES han fet el BS**. En el cas de Coop57, s'ha passat de l'11% al 14% de la base social.

Gràfica 4.5.

Participació segons àmbits de pertinença, 2012-15

4.3. Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del balanç social

Per poder fer-nos una idea de les magnituds del sector —en termes de base social, facturació i ocupació— ens agafem a les dades de les 105 organitzacions que han fet el balanç. A la **taula 4.2** mostrem l'evolució de les magnituds esmentades per les darreres quatre campanyes de BS. Si ens mirem les dades de l'última campanya, veiem que **les 105 organitzacions implicaven unes 253.000 persones²¹, donaven feina a 2.052 i facturaven uns 153 milions d'euros.**

Taula 4.2					
Evolució en nombre d'entitats, facturació, ocupació i persones implicades, 2012-15					
	2012	2013	2014	2015	2012-15
Organitzacions que han fet BS	62	70	72	105	46%
Base social (en nombre de persones) segons forma jurídica	53.752	56.879	60.612	252.989	317%
Nombre de persones treballadores segons forma jurídica	1.297	2.030	1.097	2.052	87%
Ingressos segons forma jurídica	48.114.283,0	60.638.172,0	49.846.425,0	153.083.626,4	207%

A partir de les mitjanes obtingudes de la sèrie històrica dels últims quatre anys, a l'última columna de la **taula 4.3** veiem que **una organització de l'ESS té, de mitjana, una base social de 1.232 persones, n'ocupa 21 i té una facturació de 950.000 euros.** Aquestes dades defineixen un perfil mitjà d'organització amb una gran base social vinculada de manera voluntària, amb plantilles i facturacions relativament petites.

Si baixem al detall, per tipus d'organitzacions, veiem algunes diferències importants. Així, al **grup 1**, que inclou les cooperatives de treball, societats laborals i tot tipus de societats mercantils, veiem que la base social total es correspon gairebé amb el nombre de persones treballadores, i la facturació està lleugerament per sota de la mitjana. Al **grup 2** (associacions i cooperatives de segon grau i de consum), el més destacable és la gran proporció de facturació i de base social respecte als llocs de treball que genera, la qual cosa indica el caràcter d'estructures de segon grau d'aquest grup. Finalment, el **grup 3**, corresponent a associacions i fundacions, representa el tipus d'organització amb més ocupació, facturació i base social de mitjana. Això es deu, sobretot, al fet que hi ha associacions i fundacions dedicades a la inserció sociolaboral que tenen una escala molt per sobre de la mitjana (són la Fundació els Tres Turons, l'Associació Alba i la Fundació Formació i Treball).

21 - Quan parlem de base social o persones implicades ens referim a totes les persones que tenen algun tipus de vincle formal amb l'empresa o associació, ja sigui perquè hi treballen, són voluntàries o hi estan associades.

Taula 4.3

Perfil mitjà de les organitzacions per grups, 2015

	Grup 1	Grup 2	Grup 3	Perfil mitjà
Base social (nombre de persones) de les organitzacions	30,1	2.078,0	3.072,8	1.232,7
Persones treballadores de les organitzacions	19,5	6,7	32,6	21,2
Ingressos de les organitzacions	896.411,8 €	918.189,4 €	1.213.671,7 €	948.136,8 €

Si extrapolem el perfil mitjà (definit a l'última columna de la **taula 3**) de totes les organitzacions sòcies de la XES, obtenim que, entre totes, **impliquen prop de 215.000 persones, donen feina a 3.663 persones i generen 164 milions d'euros d'ingressos.**

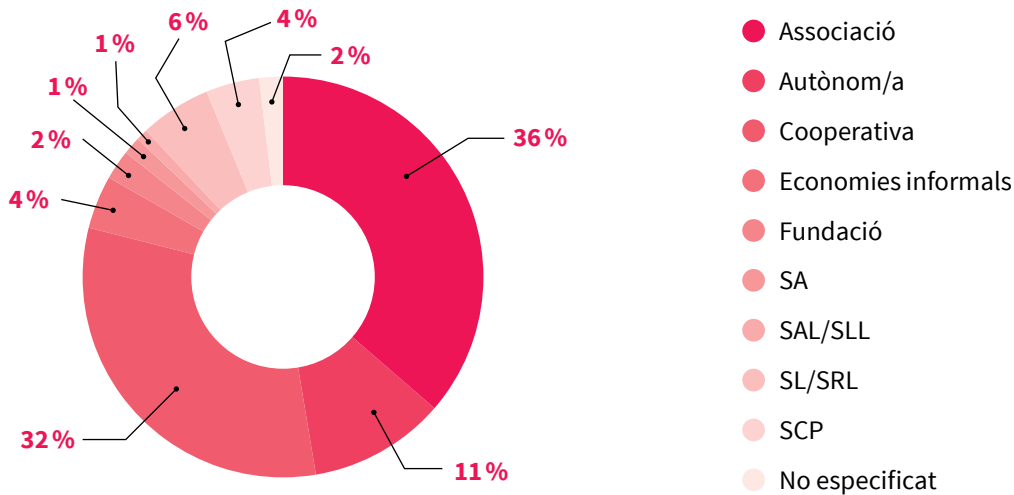
4.4. Les organitzacions presents al Pam a Pam

En aquest informe **analitzem les dades de les 209 iniciatives que apareixien al mapa del Pam a Pam al final del 2015**. El 2015 ha estat un any especialment dinàmic pel mapa, bàsicament per la renovació i obertura del projecte a tots els sectors econòmics i a tot el territori català (abans estava restringit als sectors de la roba, l'alimentació i la banca, i a la ciutat de Barcelona). A més, el qüestionari de criteris es va modificar i adaptar a partir de l'experiència acumulada en la fase prèvia del projecte, i es va renovar també la pàgina web. Les quatre dinamitzadores territorials que s'encarregaven de mapar iniciatives a tot Catalunya van consolidar els seus grups locals i es va començar aviat a pujar punts de tot el territori català.

A la **gràfica 4.6** desglossem les organitzacions per forma jurídica: observem que entre les **associacions i les cooperatives abasten el 68%** del total (un 36% i un 32%, respectivament). Aquí trobem una coincidència important amb les dades del balanç social, on la suma d'associacions i cooperatives són el 85%.

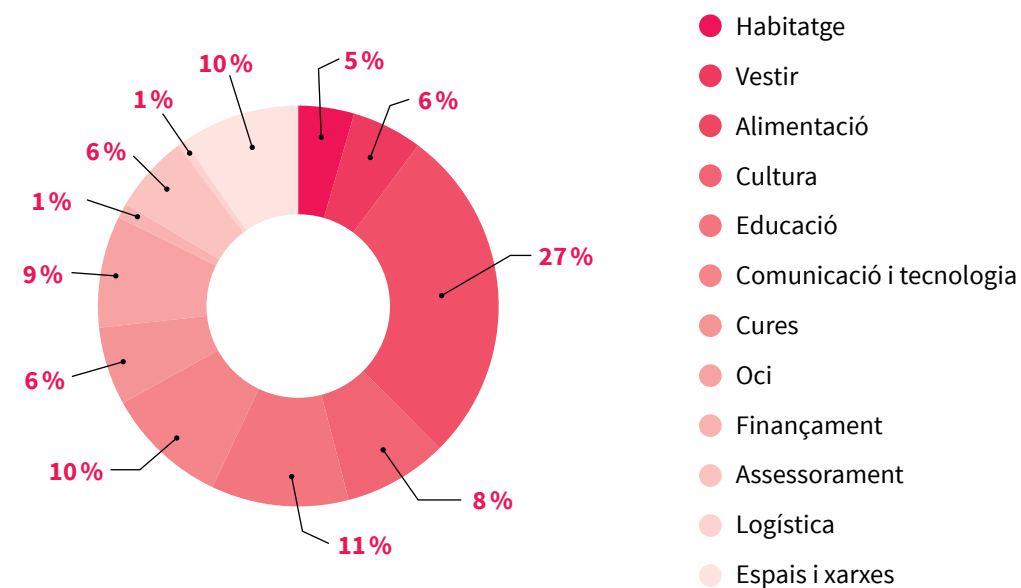
Seguint amb dades del Pam a Pam, les persones autònomes signifiquen un 11% del total, seguit de les SL/SRL, amb un 6%, i de les economies informals i les SCP, amb un 4%. Al Pam a Pam es registren més tipologies de formes jurídiques que al balanç social (bàsicament economies comunitàries i persones autònomes). En el si del projecte es va tenir el debat sobre l'exclusió de determinades formes jurídiques, però en pro de la màxima inclusió es va decidir que no (tenint en compte que el qüestionari de criteris era el filtre principal). En aquest sentit, el qüestionari del mapa és més adaptable a aquest tipus de col·lectius o activitats econòmiques que el balanç social, la qual cosa permet incloure més projectes dins del ventall de projectes que conformen l'ESS.

Gràfica 4.6.

Participació segons formes jurídiques desglossades, 2015

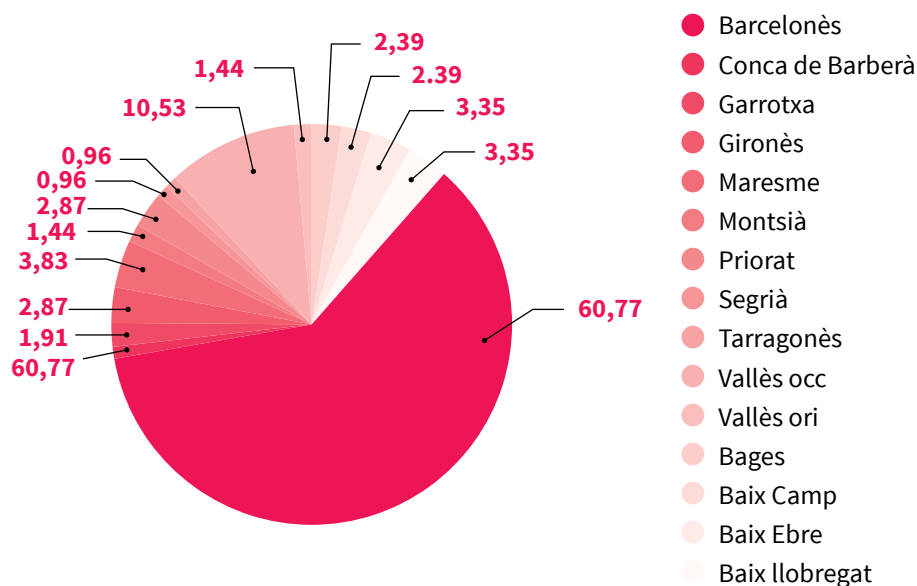
Si ens mirem la composició segons el sector d'activitat (**gràfica 4.7**), el sector de l'alimentació va seguir sent el focus principal del mapatge del Pam a Pam el 2015: gairebé un 35% de les iniciatives pujades. De totes maneres, es fa palesa l'ampliació del mapa a la resta sectors, ja que trobem una gran diversitat d'organitzacions mapades de tots els àmbits de l'economia (en destaquen la comunicació i tecnologia, l'educació, l'oci, l'assistència a les persones, la cultura i l'assessorament). Cal fer esment especial de la categoria «Espais i xarxes», que no és estrictament un sector econòmic però representa totes les iniciatives que aglutinen i articulen altres iniciatives, o ofereixen espais per a la trobada o informació de l'ESS en general. Si creuem les dades amb les de BS (**gràfica 4.4**), veiem que hi ha sobretot una coincidència en dos sectors: educació i comunicació i tecnologia.

Gràfica 4.7.

Percentatge de participació segons sectors, 2015

Quant a distribució territorial (**gràfica 4.8**), tot i l'ampliació del mapa a tot Catalunya i la dinamització territorial fora de Barcelona, la comarca del Barcelonès va seguir centrant l'atenció del mapa. Això és degut, per una banda, a la diferència de densitat demogràfica i de comerços que hi ha a Barcelona respecte a la resta de Catalunya i, per l'altra, a la major activitat del Pam a Pam a la ciutat, on s'hi han organitzat moltes activitats i on el grup local de Barcelona manté un alt nivell d'activitat respecte a la resta de grups.

Gràfica 4.8.
Percentatge de participació segons sectors, 2015

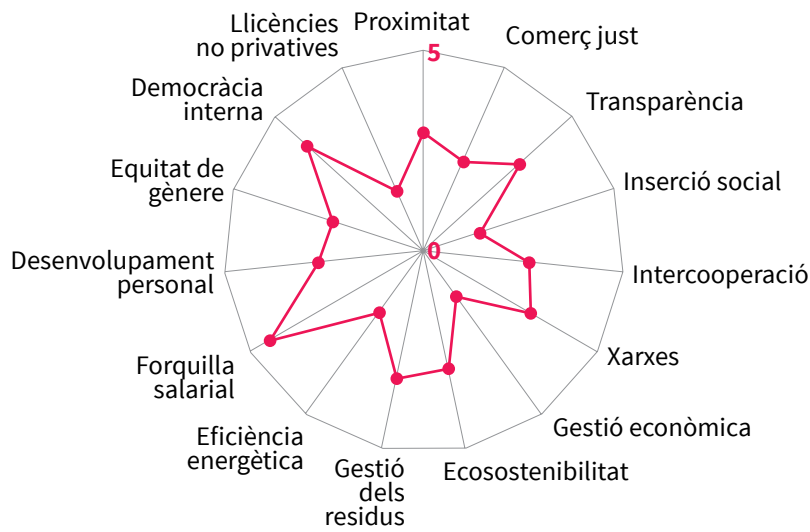

Amb l'objectiu de poder obtenir una imatge clara de les fortaleses i dels punts febles de les iniciatives incloses al Pam a Pam el 2015, i abans d'entrar a l'anàlisi detallada per blocs de criteris, hem fet una mitjana del compliment de cada criteri per a totes les iniciatives. Els resultats han estat els següents:

– Proximitat	2,96
– Comerç just	2,44
– Transparència	3,23
– Inserció social	1,47
– Intercooperació	2,64
– Xarxes	3,07
– Gestió econòmica	1,38
– Ecologia i sostenibilitat	2,98
– Gestió dels residus	3,23
– Eficiència energètica	1,88
– Forquilla salarial	4,42
– Desenvolupament personal	2,64
– Equitat de gènere	2,38
– Democràcia interna	3,91
– Llicències no privatives	1,64

Gràfica 4.9.

Grau de compliment dels 15 criteris del Pam a Pam, 2015

La mitjana de compliment dels criteris de totes les iniciatives és de **2,68 sobre 5**. Els criteris amb més compliment són el de la forquilla salarial (4,42 sobre 5), el d'aprofundiment democràtic (3,91 sobre 5), i els de transparència i gestió dels residus (3,22 sobre 5 tots dos).

D'altra banda, els criteris més mal valorats són el de gestió econòmica (1,37 sobre 5), el d'inserció social (1,46 sobre 5), el de l'ús de llicències no privatives i de programari lliure (1,64 sobre 5) i el d'eficiència energètica (1,87 sobre 5).

5

**Com són les
organitzacions
del mercat social?**

5.1. Apunts metodològics

Abans de començar a mostrar i desgranar les dades que hem recollit amb el balanç social i el Pam a Pam, convé aclarir alguns aspectes metodològics que poden facilitar la comprensió dels resultats que anirem mostrant.

Balanç social bàsic i balanç social complet

Per primer cop aquest any s'han desplegat les dues modalitats de balanç social, la bàsica i la completa. Des d'un punt de vista d'agregació estadística, això ha provocat que tinguem dues mostres: una de 105 organitzacions i una de 72. La mostra de 105 inclou totes les organitzacions, tant les que han fet la modalitat bàsica com les que han fet la completa. D'aquestes 105 tenim els resultats agregats dels 20 indicadors bàsics comuns. Pel que fa a la mostra de 72 (només les que han fet la modalitat completa), tenim la resta d'indicadors específics de la modalitat completa.

Diferenciació visual dels resultats d'una i altra mostra

Per facilitar la lectura i la comprensió de les dades, hem reestructurat l'anàlisi de dades del balanç social. Així, durant la lectura de cadascun dels apartats de criteris, trobareu sempre tres blocs. El primer es titula «La veu de les organitzacions més compromeses», i és on analitzem les aportacions de text de les 72 organitzacions que han fet el balanç social complet (només aquesta modalitat contempla la introducció de comentaris de text). Aquest bloc permet aprofundir en l'anàlisi qualitativa, així com fer visibles les organitzacions més compromeses amb l'elaboració del balanç.

El segon bloc es titula «Els indicadors bàsics!», i és on desglossem els resultats dels 20 indicadors bàsics comuns a les 105 organitzacions que han fet qualsevol de les dues modalitats de balanç. Finalment, al tercer bloc («A més a més, t'interessarà saber que...») és on s'analitzen la resta d'indicadors quantitatius de les 72 organitzacions que han fet el balanç social complet.

Grups d'anàlisi d'indicadors quantitatius de BS

Per a l'anàlisi d'indicadors quantitatius associats al balanç social, hem agrupat els resultats en tres grans blocs d'organitzacions; els desglossem a continuació:

Grup 1: inclou cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils. Té un subdomini, 1A, que inclou només cooperatives de treball i societats laborals. Les hem agrupat així perquè considerem que tenen un perfil similar quant a nivell de professionalització i d'enfocament al mercat.

Grup 2: inclou associacions i cooperatives de segon grau, així com cooperatives de consum i serveis. Les hem agrupat per les seves característiques comunes quant a volum de base social en relació amb l'estructura operativa.

Grup 3: inclou associacions i fundacions. El caràcter associatiu d'aquestes formes jurídiques permet agrupar-les partint d'unes característiques homogènies.

L'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam

Els indicadors del qüestionari de criteris del mapa són de caràcter qualitatiu i es defineixen d'acord amb la percepció subjectiva de la persona entrevistadora. Aquesta subjectivitat s'intenta neutralitzar a través de les formacions per homogeneïtzar la comprensió dels criteris, i amb unes pautes de compliment que s'estableixen al qüestionari. Els resultats de cada indicador poden anar de 0 (no compliment) a 5 (excel·lència). Que una organització puntuï, per exemple, un 4, significa que compleix els criteris definits a les preguntes de la 1 a la 4. En aquest enllaç podeu consultar totes les preguntes del qüestionari:

pamapam.org/sites/default/files/fitxers/questionari_pam_a_pam_ess_2015.pdf

Blocs d'anàlisi de criteris

Per estructurar la informació de manera conjunta entre Pam a Pam i balanç social, hem organitzat l'anàlisi d'acord amb els criteris del balanç social: democràcia, igualtat, medi ambient, compromís social, qualitat laboral i qualitat professional. Cada bloc té una primera part dedicada a analitzar les dades del balanç social, i una segona dedicada a desgranar els resultats agregats del Pam a Pam.

5.2. La democràcia a les organitzacions

En un context sociopolític en què la societat civil clama més que mai la transparència i la democràcia sobre les estructures que ens governen, hem de ser capaços de traduir aquest clam en eines pràctiques d'avaluació de la qualitat democràtica, i és per això que aquest és un element central en la construcció de mercat social.

Avaluar la democràcia en una estructura organitzativa és difícil. Ho és sobretot perquè radiografiar una organització per veure de quina manera es distribueix i s'utilitza el poder a l'hora de prendre decisions no es pot fer solament amb quatre indicadors quantitius; caldria entendre molt millor les dinàmiques internes dels grups, els rols, els rangs de les persones... en definitiva, caldria entendre els elements «ocults» de la negociació del poder.

Tot i trobar-nos amb aquesta dificultat, és important buscar maneres de poder **avaluar la qualitat democràtica de les organitzacions d'una manera àgil i sintètica sense haver de mirar amb lupa cada entitat.** En aquest sentit, tant el balanç social com el Pam a Pam recullen informació de les organitzacions sobretot des de dues vessants: la participació i la transparència. També hi ha un tercer element que té a veure amb les relacions de gènere i la qualitat de la participació i la presa de decisions, però pel seu lligam amb l'anàlisi de gènere l'analitzarem al punt d'igualtat.

L'ANÀLISI DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

En aquest apartat mostrem les **aportacions qualitatives** de les organitzacions que han fet la modalitat completa de BS. És important remarcar la rellevància d'aquestes aportacions escrites, ja que permeten fer una **anàlisi més profunda** de les diferents maneres d'entendre i aplicar els criteris de l'ESS al funcionament intern, alhora que ajuden a **contextualitzar els indicadors quantitativus**. Aquestes aportacions encapçalen cada un dels blocs del punt 5, i estan concebudes també com una manera de **donar visibilitat a les organitzacions més compromeses** amb l'elaboració del balanç social.

Pel que fa a la democràcia dins de les organitzacions, davant la pregunta *Quin és el vostre compromís quant a democràcia i quines són les accions més destacades del darrer exercici?*, han fet aportacions el 72% de les organitzacions que han fet el BS complet.

El tipus de resposta més repetida (44% de les aportacions) i, per tant, allò amb què es relaciona més directament la democràcia a les organitzacions, té a veure amb els **canals de participació que es posen a disposició** de la base social. Així, diverses organitzacions parlen d'obrir els espais de presa de decisions, d'invitar la base social a participar o d'augmentar el nombre de reunions i espais per facilitar la participació:

L'assemblea i d'altres espais de decisió i de construcció col·lectiva s'han obert al «món etcèteres»: socis col·laboradors, socis treballadors, treballadors amb diferent intensitat, gent de pràctiques i gent afí. (EtcS, SCCL)

FETS promou la participació de les entitats sòcies aprofitant la seva estructura associativa de segon nivell. (Associació FETS)

Hi ha organitzacions que van més enllà i aprofundeixen en alguns mecanismes per facilitar aquesta participació. Un d'ells té a veure amb la implementació de plans de participació específics:

Es va realitzar un procés participatiu per valorar la durada, lloc i temes a tractar per la jornada anual del 2015, amb una participació al procés participatiu de 21 persones i amb 130 persones inscrites a la jornada anual de la Xarxa. (Associació Xarxa de Custòdia del Territori)

També s'esmenta la utilització de noves tecnologies de la informació per facilitar aquesta participació, o la regularitat de les reunions perquè tothom tingui una visió global del projecte.

Tenim eines de votació i validació telemàtiques pròpies. (Comunitària, SCCL)

Un segon valor destacat en parlar de **democràcia és la transparència**; 10 organitzacions hi fan menció. Aquesta transparència es relaciona amb el que dèiem més amunt de facilitar informació de qualitat i mantenir la base social informada dels processos interns:

A la nova secció «Qui som?» del web expliquem el nostre funcionament horitzontal, la nostra missió, qui és i què fa cadascun dels/les membres de l'equip, i quines són les nostres fites. (Goteo)

Un tercer element important, a més de la transparència i els canals de participació, és la forma que adopta la **presa de decisions i com s'interpreta la distribució del poder**. Són respostes que s'articulen al voltant de conceptes com *horitzontalitat, descentralització, rotació de càrrecs, consens i democràcia directa*.

Tant les persones treballadores com les sòcies treballadores tenen dret de vot i veu, i s'utilitza el consens en la presa de decisions. (IACTA Sociojurídica, SCCLP)

Hi ha organitzacions que afirmen que aquesta preocupació per la distribució del poder és **el valor principal** de la seva organització.

La participació de les futures usuàries en el procés (disseny, construcció i ús) és la variable més important i diferencial del projecte, ja que genera una oportunitat de conèixer-les i de fer els projectes amb elles, segons les seves necessitats concretes. (Habitatge La Borda, SCCL)

Destaca també l'afirmació que el treball en la democràcia interna és un repte continu a les organitzacions, en el qual convé treballar de manera continuada:

El nostre compromís va dirigit a la millora del funcionament de les assemblees: gestió, comunicació, entesa i documentació. (LaCol, SCCL)

Els indicadors bàsics!

Aquests indicadors són els que es recullen amb la modalitat bàsica de BS, de manera que és on tenim la mostra més gran (105 empreses i entitats).

A la **taula 5.1** mostrem la composició de la base social d'aquestes 105 organitzacions. Veiem que la major part són persones sòcies (no treballadores), la qual cosa fa palesa la **matriu associativa** de la qual provenen les experiències de l'ESS. També reforça aquesta idea la gran quantitat de persones voluntàries.

Taula 5.1
Composició de la participació, 2015. Mostra = 105

	Dones	Homes	Total	%
Nombre de persones sòcies (no s'inclouen les treballadores sòcies)	57.974	184.689	242.663	96%
Nombre de persones que participen representant les organitzacions sòcies	1.282	718	2.000	1%
Nombre de persones patrones	29	71	100	0%
Nombre de persones treballadores sòcies	202	255	457	0%
Nombre de persones treballadores no sòcies	873	581	1.454	1%
Nombre de persones voluntàries	3.431	2.743	6.174	2%
Nombre de persones en formació i/o pràctiques	77	64	141	0%
Total	63.868	189.121	252.989	
	25%	75%		

A la **taula 5.2** veiem els percentatges de participació en l'aprovació de plans de gestió i pressupostos anuals, tant en relació amb el total de la base social com en relació amb el nombre de persones treballadores. Aquestes són les idees clau²²:

- Al **grup 1** (cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils) és on trobem els percentatges més alts de participació respecte al total de la base social (**una de cada quatre persones** implicades van participar en l'aprovació de pressupostos i plans de gestió). Això es deu al fet que la major part de la seva base social són persones treballadores, la qual cosa ens indica (i) la **gran capacitat d'involucrar treballadors i treballadores** en la presa de decisions, i (ii) el **perfil professionalitzat** d'aquest grup d'organitzacions.
- Als **grups 2 i 3** veiem una gran diferència entre els percentatges de participació respecte al total de la base social i respecte al conjunt de treballadores. Aquests **resultats estan distorsionats** per la gran base social que conformen aquestes organitzacions: de mitjana, les del grup 2 tenen 2.000 persones de base social, i les del grup 3 en tenen 3.000. Si mirem els nivells de participació en percentatge, veiem que estan entre el 0,7% i el 2,6%. En canvi, si ens mirem **les xifres absolutes, veiem que de mitjana**, a l'aprovació de pressupostos i plans de treball de les organitzacions dels grups 2 i 3 hi **van participar 62 i 42 persones, respectivament**. D'altra banda, la reduïda proporció de treballadors i treballadores respecte al total de la base social, fa que al grup 2, per cada persona contractada que va participar en la presa de decisions n'hi van participar 7 que no hi treballen. Al grup 3 aquesta proporció es redueix a, pràcticament, 1 a 2. Aquestes diferències **remarquen la necessitat de fer anàlisis agregades agrupant perfils similars**, ja que d'aquesta manera una cooperativa de treball sap que el seu marc de comparació és el grup 1, i una associació, el grup 3.

22 - L'anàlisi de paritat de sexe no el fem en aquest punt, es detalla al bloc d'igualtat, pàgina 64.

Taula 5.2

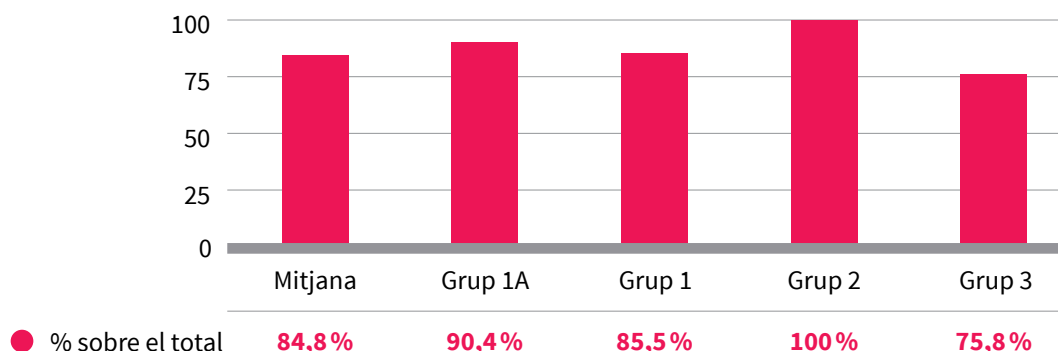
Nombre de persones que van participar en l'aprovació del pla de gestió i el pressupost, 2015.
Mostra = 105

	Grup 1		Grup 2		Grup 3		Total	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Respecte al nombre total de persones implicades (base social)	24,8%	29,2%	2,3%	2,7%	1,6%	0,4%	2,1%	0,8%
		27,1%		2,6%		0,7%		1,1%
Respecte al nombre total de persones contractades	37,7%	51,9%	461,7%	1.069,8%	143,7%	195,4%	116,1%	175,1%
		44,6%		727,8%		163,5%		142,1%

A la **gràfica 5.1** es mostren els percentatges de transparència a l'hora de fer públics els salaris internament. Les associacions i cooperatives de segon grau i de consum tenen transparència total, mentre que les que en tenen menys són les associacions i fundacions (una de cada quatre no fa públics els salaris).

Gràfica 5.1.

Percentatges de transparència en publicació interna de salaris, 2015. Mostra = 105

A més a més, t'interessarà saber que

A més dels indicadors bàsics comuns a les 105 organitzacions, hem obtingut uns indicadors específics per a les 72 organitzacions que han fet la modalitat completa de BS. A continuació us en desglossem els resultats més destacats:

- A les **taules 5.3 i 5.4**, veiem que tant les tipologies d'organitzacions del **grup 1 com les del grup 3 tendeixen a obrir la participació en l'elaboració** dels plans de gestió i pressupostos, de manera que de mitjana hi ha més participació en l'elaboració que no pas en l'aprovació.
- Es **confirma la tendència** que, tant en l'aprovació com en l'elaboració, les organitzacions del grup 1 tenen molta més capacitat d'involucrar a la seva base social, mentre que les dels grups 2 i 3 tenen molta més gent associada nominalment que no pas mobilitzada activament.

Taula 5.3 Indicadors de participació respecte al total de la base social, 2015. Mostra = 72				
	TOTAL	Grup 1	Grup 2	Grup 3
% de persones que van participar en l'elaboració del pla de gestió i el pressupost	1,6%	28,8%	0,4%	1,7%
% de persones que van participar en l'aprovació del pla de gestió i el pressupost	1%	23,6%	2,4%	0,6%

Taula 5.4 Indicadors de participació respecte al total de persones contractades, 2015. Mostra = 72				
	TOTAL	Grup 1	Grup 2	Grup 3
% de persones que van participar en l'elaboració del pla de gestió i el pressupost	328,4%	44,7%	135,4%	736,9%
% de persones que van participar en l'aprovació del pla de gestió i el pressupost	197,7%	36,6%	747,2%	260,9%

- A la **taula 5.5** veiem que la mostra de 72 organitzacions d'aquest any empitjora en els índexs de transparència respecte als anys anteriors. Per contra, veiem que les organitzacions representades tenen uns índexs de **rotació de càrrecs més elevats respecte a tots els anys anteriors**, la qual cosa denota salut en els espais de presa de decisions.

Taula 5.5 Percentatges d'acompliment en indicadors de transparència diversos, 2015. Mostra = 72				
	2012	2013 1	2014	2015
% d'organitzacions que faciliten i analitzen trimestralment les desviacions pressupostàries	74,2%	78,6%	77,8%	75,0%
% de publicitat interna dels salaris a l'abast de les persones contractades	90,3%	92,9%	90,3%	83,0%
% de rotació sobre el total de càrrecs polítics en els darrers 4 anys	48,7%	58,0%	62,0%	70,0%

L'ANÀLISI DEL PAM A PAM

En aquesta secció analitzem el grau de compliment dels criteris del bloc de democràcia, que contempla els criteris de democràcia i participació i de transparència. Els resultats han estat els següents:

– Transparència	3,23
– Democràcia interna	3,91
– MITJANA TOTAL	2,68

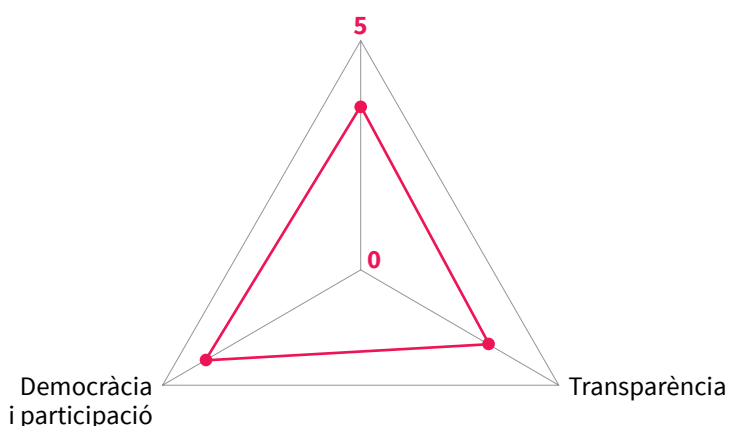
La puntuació mitjana del bloc de democràcia és d'un 3,57, una **puntuació significativament superior a la mitjana**. Això ens indica que les organitzacions afegides al Pam a Pam durant el 2015 tenen un alt nivell de conscienciació pel que fa a facilitar la participació en la presa de decisions, així com també pels criteris de transparència respecte a la gestió i organització interna, tant pel que fa al públic en general com a les mateixes persones que treballen a l'empresa o entitat.

El criteri de democràcia interna és el segon més ben valorat de tots els criteris del Pam a Pam, amb un 3,91 sobre 5. Aquesta puntuació situa la majoria de respostes al voltant del rang 4 del qüestionari, de manera que les organitzacions en general aconsegueixen el següent: tenen en compte les opinions del conjunt de persones que integren la iniciativa (treballadores, sòcies, clientela, voluntariat...); ofereixen informació suficient per garantir la qualitat i la igualtat en la presa de decisions; més enllà de l'assemblea general, s'ofereixen altres espais per fomentar la participació en la presa de decisions; i tots els espais/òrgans de govern de l'entitat estan oberts a la participació de qualsevol membre.

Quant a transparència, la puntuació mitjana se situa en 3,22, aconseguint, de manera general, aquests tres criteris: es facilita informació quan algú pregunta (reactiu); es mostra la procedència del producte o servei (a la botiga, al web...); i es mostra proactivament el mètode de producció o la cadena de valor del producte o servei (a la botiga, al web...).

Gràfica 5.3.

Puntuació mitjana en democràcia

5.3. La igualtat a les organitzacions

Un dels altres grans pilars de l'economia solidària és la cerca de la igualtat a diferents àmbits, ja que només garantint unes condicions mínimes per poder participar en societat podem apropar-nos a una estructura social cohesionada i inclusiva.

Aquesta igualtat (o equitat) s'ha de poder garantir a diferents àmbits, dels quals en destaquem tres: la inclusió de col·lectius desfavorits; la paritat entre homes i dones en termes de participació i presa de decisions; i l'equitat en el repartiment dels excedents econòmics de les empreses. És precisament a aquests tres nivells —inclusió social, equitat entre homes i dones, i diferències salarials internes— que tant el balanç social com el Pam a Pam obtenen els indicadors d'igualtat.

DADES D'IGUALTAT DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

Pel que fa a les aportacions escrites de les entitats en qüestions d'igualtat, el 43% hi ha contribuït. El 74% de les aportacions feien referència a **qüestions de gènere**, mentre que el 48% feien referència a **l'exclusió social** i només un 16%, a **qüestions d'igualtat econòmica** en el si de l'organització.

Si entrem primer a explorar l'ampli camp de la igualtat de gènere, com l'any passat, veiem que podem establir diferents capes de compromís. La primera capa (la més generalitzada) té a veure amb les **polítiques de paritat** (així, no tant de gènere com de sexe), tant en l'estructura laboral com en els càrrecs societaris. Aquestes són algunes cites representatives d'aquest posicionament, on destaca l'última per la seva formalització legal:

Garantim la igualtat integral en les condicions laborals entre homes i dones.
(Coop de Mà, SCCL)

Quant a temes d'igualtat, tenim per primera vegada un Consell Rector plenament equilibrat en temes de gènere. (Sostre Cívica, SCCL)

Càrrecs electes paritaris segons els Estatuts de l'associació (Minyons Escoltes i Guies de Catalunya)

Si anem aprofundint en el compromís amb la igualtat de gènere, hi trobem una segona capa. Aquesta té a veure amb les polítiques de **conciliació en relació amb els compromisos polítics i d'atenció a les persones membres**, així com també amb qüestions de visibilitat externa, com la utilització de llenguatge no sexista o quines persones fan les **aparicions públiques**. Aquests en són alguns exemples:

(...) Hem implementat millores en la flexibilitat de les jornades per atendre les necessitats assistencials de les persones treballadores. (La Ciutat Invisible, SCCL)

Però per a nosaltres l'equitat no és només una qüestió de sou, sinó, sobretot, la capacitat per adaptar-nos i flexibilitzar els nostres horaris per tal de poder harmonitzar el temps laboral, el familiar, el personal. Així mateix, entenem que l'atenció a les persones és una funció a compartir i que no té per què ser exclusiva de la dona. (COS, SCCL)

Als nostres projectes intentem no emprar llenguatge sexista ni androcèntric. (Metromuster, SCCL)

Quan anem a fer xerrades i ponències valorem la representativitat femenina en la taula. (LaCol, SCCL)

Finalment, trobem les organitzacions que associen la igualtat de gènere a elements menys evidents però profundament vinculats a la cultura organitzativa, i que fan un esforç per fer visible totes les **tasques invisibles** però bàsiques perquè l'organització funcioni correctament. L'aportació de la Fleca l'Aresta il·lustra perfectament aquesta tasca:

Com que el projecte és canviant i evoluciona molt ràpidament, treballem constantment pel reconeixement de totes les tasques i tenim en compte quines són visibles i quines invisibles. Hem treballat en la seva tipificació i valoració segons si són tasques que resulten agradables o desagradables per a les persones que les desenvolupem i volem seguir aprofundint en la valoració de si són generadores o no d'estatus, com estan repartides i com ens sentim amb el que fem. Fins al moment, hem anat especialitzant algunes tasques però d'altres, com la neteja de l'obrador, les hem mantingut com una base per a totes les sòcies treballadores. (Fleca l'Aresta, SCCL)

Per tancar l'anàlisi de gènere, volem destacar que hi ha algunes organitzacions que tenen, entre les seves finalitats, la sensibilització i la incidència per revertir les desigualtats en aquest camp, com el cas de la Fundació La Salut Alta:

Amb infants apliquem criteris de coeducació en l'admissió i en les activitats; amb adolescents fem tallers de coeducació, tallers d'educació sexual, treball d'autoestima i tutories familiars de cara a promoure l'assistència a l'acampada de les noies musulmanes del grup; amb mares treballem quinzenalment estereotips i prejudicis, rols de gènere, etc.; tenim un grup de treball i formació amb dones per al seu apoderament i afavorim la introducció d'homes al grup de formació d'habilitats parentals per afavorir la relació de les mares amb els pocs pares existents. (Fundació La Salut Alta)

Pel que fa a la inclusió social, trobem dos tipus de contribucions. Per un costat, les que fan referència als criteris de no discriminació per raons de gènere, religió, classe, etc. I per l'altre, les aportacions d'aquelles organitzacions en què la seva **activitat està vinculada directament a la inclusió** de col·lectius desafavorits o especialment vulnerables:

Per a dos dels serveis més primordials de l'alberg treballem amb una organització d'inserció laboral (en el cas del servei de neteja) i amb una organització que té el propòsit de millorar la vida de les persones amb intel·ligència límit (en el cas del servei de bugaderia). (Jam Hostel Barcelona)

Com a empresa d'inserció que som, (...) l'orientació i prioritització per la contractació de persones en situació de vulnerabilitat social són factors identificadors de la cooperativa. (Nou Set, SCCL)

La Fundació és promotora d'una empresa d'inserció i s'han incrementat els llocs de treball de persones amb dificultats d'inclusió social. (Fundació Els Tres Turons)

Les dades quantitatives ens poden aportar informacions complementàries interessants si veiem en xifres concretes aquests compromisos declarats per les organitzacions. Vegem-ho.

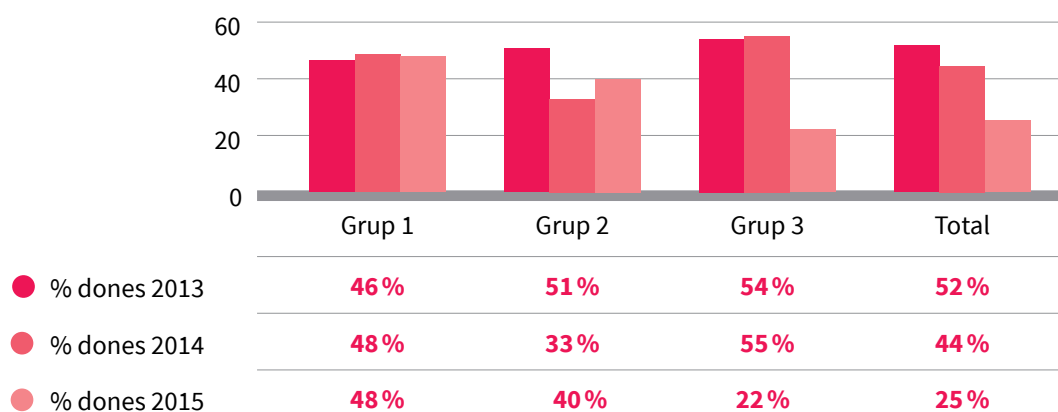
Els indicadors bàsics!

A l'hora d'avaluar qüestions de gènere dins d'una organització, la informació que ens aporten els indicadors quantitius de balanç social és limitada. Ho és perquè allò que podem obtenir és sobretot una avaluació quantitativa de la paritat entre homes i dones en el funcionament de les organitzacions a diferents nivells. Aquesta avaluació permet, en qualsevol cas, observar si hi ha situacions de discriminació per raons de sexe a les diferents instàncies de les estructures organitzatives de les entitats.

A la **gràfica 5.2** desglossem la proporció de dones respecte a la base social total pels diferents grups d'empreses i entitats. En termes globals, veiem que hi ha hagut una reducció considerable de la proporció representada per dones, de manera que **només una de cada quatre persones eren dones**. Aquesta baixada és deguda, sobretot, a les organitzacions del grup 3, associacions i fundacions, que han passat del 55% al 22% de dones a la base social. En canvi, els altres dos grups mantenen o augmenten el percentatge de dones.

Gràfica 5.2.

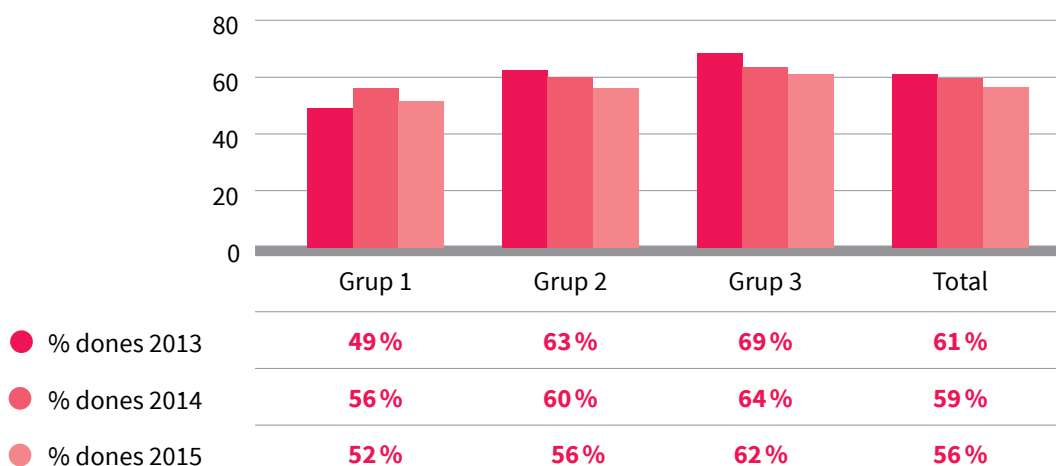
Percentatge de dones implicades segons forma jurídica, 2013-15. Mostra = 105

Pel que fa a la paritat en l'estructura laboral, a la **gràfica 5.3** en mostrem l'evolució desglossant-ho també per formes jurídiques. Tot i que es redueix lleugerament, es confirma la tendència d'una **majoria de dones en l'estructura laboral**, de manera que representen el 56% del total, i arriben al 62% en el cas d'associacions i fundacions.

Gràfica 5.3.

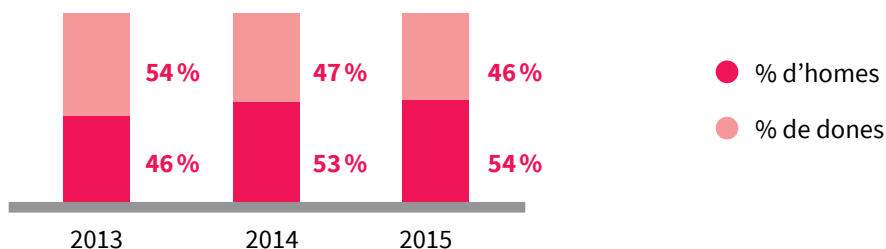
Percentatge de dones contractades segons forma jurídica, 2013-15. Mostra = 105

Vèiem, en anys anteriors, que la major participació en l'estructura laboral no es traduïa en una major participació en la presa de decisions per part de les dones, sinó que es donava una lleugera tendència a la feminització del treball i a la masculinització de la política de les organitzacions. Parlàvem, això sí, de diferències molt menors del que pot representar el món empresarial convencional, sense parlar dels consells d'administració de les empreses de l'Ibex 35, on entre els alts càrrecs tant polítics com executius només hi ha un 16% de dones²³. Així, en el món de l'ESS, i atenent als resultats mostrats a la **gràfica 5.4**, veiem que hi va haver **un 46% de dones en l'aprovació de plans de treball i pressupostos** de les 105 organitzacions que han fet el BS.

Gràfica 5.4.

Percentatges de participació en l'aprovació del pressupost i pla de treball, 2013-15. Mostra = 105

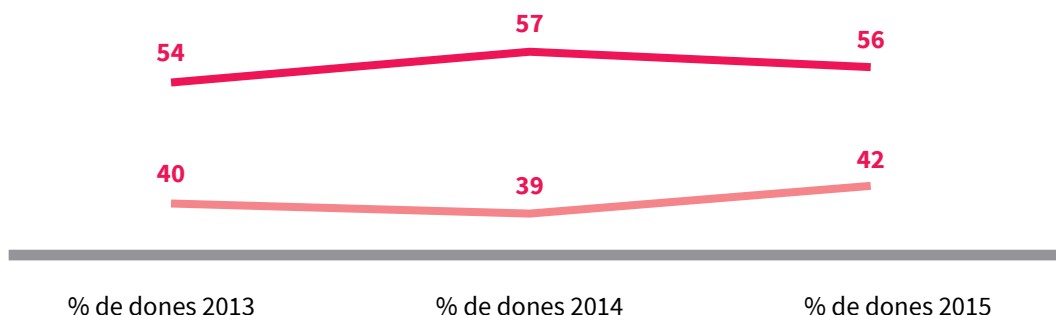
Per complementar aquesta anàlisi, i comparant directament la proporció de dones en càrrecs de responsabilitat laboral amb els percentatges de dones en càrrecs societaris o polítics (és a dir, als àmbits de govern com patronats, consells rectors, juntes directives, etc.), hem elaborat la **gràfica 5.5**. Aquesta confirma la tendència esmentada, tot i que és lleugera i millora respecte a anys anteriors: les dones ocupen el 56% dels càrrecs de responsabilitat en l'estructura executiva (la qual cosa es correspon exactament amb la proporció total de dones contractades que s'ha mostrat a la **gràfica 5.3**), i només el 42% dels càrrecs societaris o polítics. Si comparem aquesta última dada amb el percentatge de base social (**gràfica 5.2**), veiem que **tot i que les dones són un 25% del total, ocupen el 42% de càrrecs polítics**.

23 - eldiario.es/economia/presencia-mujeres-consejos-ibex-europea_0_362564620.html

Gràfica 5.5.

Percentatges de la paritat als càrrecs de responsabilitat, 2013-2015. Mostra = 105

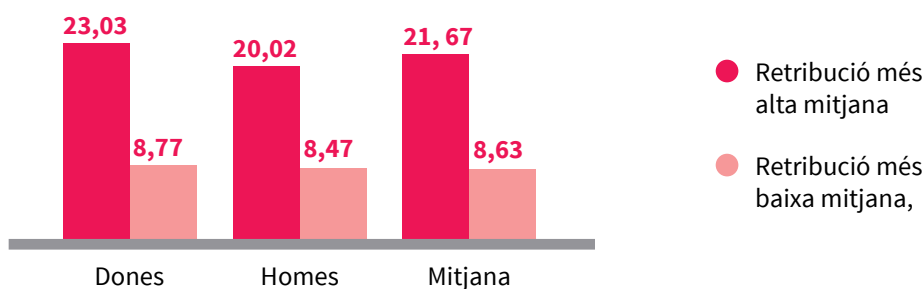
● Càrrecs en òrgans polítics ● Càrrecs en l'estructura executiva/laboral

L'altre gran indicador d'igualtat dins dels indicadors bàsics, té a veure amb les diferències salarials internes. D'aquestes dades, en podem fer diferents anàlisis; començarem per les diferències per raó de sexe per enllaçar amb el bloc anterior. La **gràfica 5.6** detalla les retribucions mínimes i màximes mitjanes desglossades per sexe. Veiem que les dones tenen, de mitjana, salaris màxims i mínims superiors als homes. La diferència en salaris màxims es correspondria amb la major proporció de dones en càrrecs de responsabilitat en l'estructura laboral.

Gràfica 5.6.

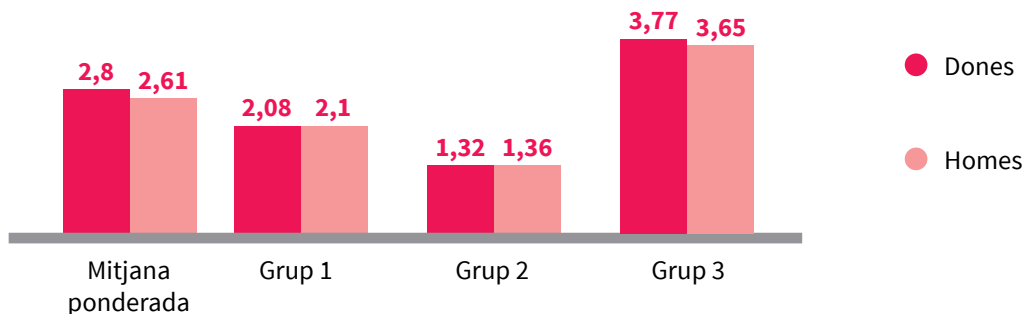
Retribucions màximes i mínimes per sexe, 2015. Mostra = 105

Si ens mirem les forquilles salarials en relació amb les formes jurídiques (**gràfica 5.7**), veiem que, de mitjana, hi ha més diferències entre les dones que entre els homes (2,8 davant de 2,6), i que aquesta diferència es deu sobretot al col·lectiu format per associacions i fundacions, on trobem una diferència d'1 a 3,8 en la diferència salarial entre les dones. Tant al grup 1 com al grup 2, trobem pràcticament les mateixes diferències entre homes i dones.

Gràfica 5.7.

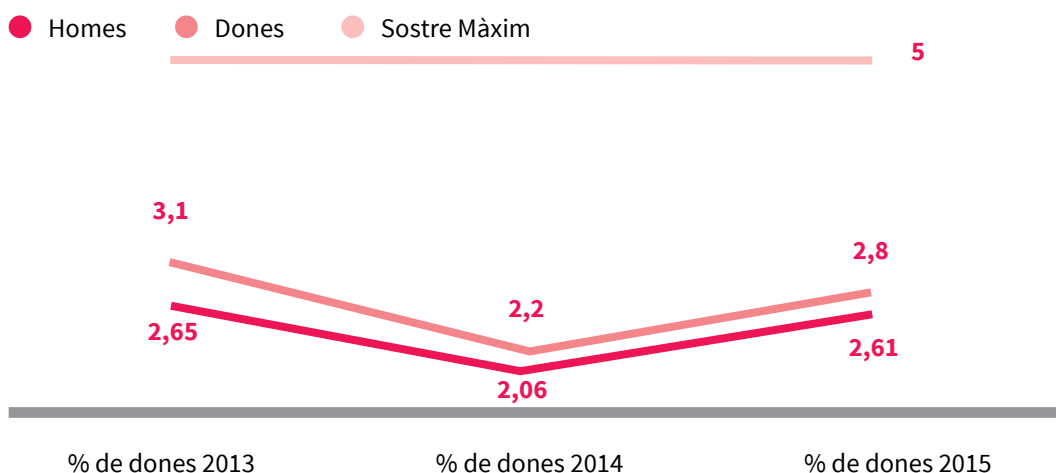
Igualtat retributiva per formes jurídiques i sexe, 2015. Mostra = 105

Com veiem a la **gràfica 5.8**, l'increment de la ràtio de diferència salarial en el grup d'associacions i fundacions empeny la **ràtio mitjana cap amunt, incrementant-la respecte a l'any passat**. De tota manera, encara està lluny del sostre màxim d'1 a 5 definit a la proposta de llei d'economia social i solidària elaborada per la XES.

Gràfica 5.8.

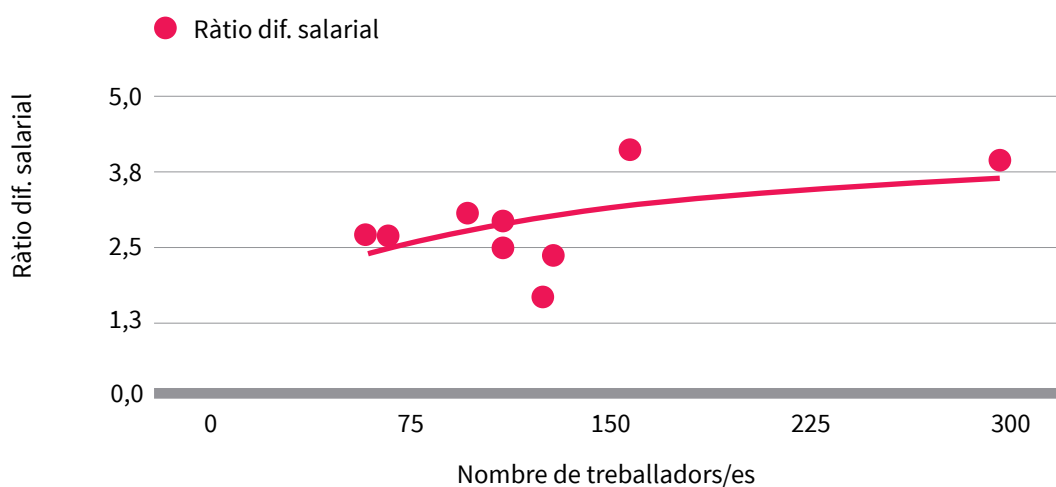
Evolució igualtat retributiva per sexes, 2015. Mostra = 105

De tota manera, és una qüestió complexa, ja que l'increment de diferència salarial pot no respondre tant a la naturalesa jurídica i les implicacions associades en termes de governança, com a la dimensió de les organitzacions (tot i que segurament deu ser una combinació de factors). A la **gràfica 5.9** hem fet l'exercici de relacionar les diferències salarials amb les dimensions de les plantilles, només per aquelles organitzacions on hi treballen més de 50 persones. El que veiem és que hi ha una certa correlació entre l'increment de la dimensió de la plantilla i l'increment de la diferència salarial, tot i que faria falta una mostra més gran per poder arribar a resultats més concloents.

Gràfica 5.9.
Correlació entre nombre de treballadors/es i diferències salarials, 2015

A més a més t'interessarà saber que

L'economia social i solidària també té cura de la integració de persones en risc d'exclusió social i procura proveir a totes les persones treballadores de condicions de treball equitatives.

De totes les persones ocupades per les 72 organitzacions que han fet el balanç social complet, un **15% provenen de situacions de risc d'exclusió social**. Aquest percentatge s'ha reduït respecte al 20% de l'any anterior, però segueix sent una proporció important. A la **taula 5.6** ho mostrem desglossat per formes jurídiques i per sexe. Veiem que són les empreses del grup 1 (cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils) les que més persones en risc d'exclusió ocupen, i també veiem que aquesta ocupació és pràcticament paritària.

Taula 5.6
Persones en risc d'exclusió per formes jurídiques i sexe, 2015. Mostra = 72

	Dones	Homes	Total	%
Grup 1	70	107	177	57%
Grup 2	1	1	2	1%
Grup 3	79	50	129	42%
Total	150	158	308	
%	49%	51%		

L'ANÀLISI DEL PAM A PAM

En aquesta secció analitzem el grau de compliment dels criteris del bloc d'igualtat, que contempla els criteris d'inserció social, forquilla salarial i equitat de gènere. Els resultats han estat els següents:

– Inserció social	1,47
– Forquilla salarial	4,42
– Equitat de gènere	2,38
– MITJANA	2,68

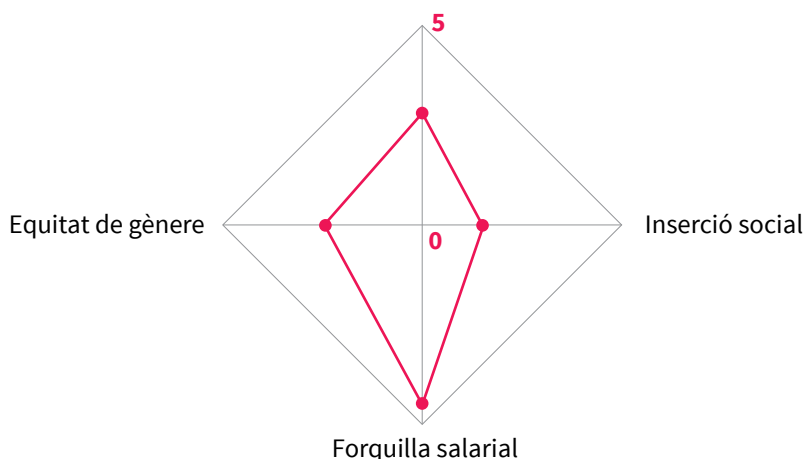
Malgrat que la mitjana dels tres indicadors és 2,75 —no massa allunyat de la mitjana global de 2,68— hi ha molta disparitat entre els tres indicadors. El criteri de **forquilla salarial és el de més puntuació de tots els indicadors**, amb un 4,42 sobre 5. Aquest resultat indica que la forquilla salarial és d'1 a 1 o, com a molt, de 2 a 1. Això pot ser degut al fet que les organitzacions entrevistades no són de gran dimensió, cosa que es combina amb una aposta per la igualtat salarial.

El **criteri d'equitat de gènere** obté una puntuació mitjana de 2,38, lleugerament per sota de la mitjana. Aquests resultats indicarien, per un costat, que les organitzacions del Pam a Pam **aposten per la paritat** (o discriminació positiva) en quant al nombre de dones i homes que integren la iniciativa, tant en les diferents àrees d'actuació com en els òrgans de decisió, i, per l'altre, que s'utilitza una comunicació no sexista i que, en part, existeix un repartiment equitatiu de les tasques de representació de l'entitat. Com veïem amb les dades del balanç social, hi ha un primer nivell de compromís molt compartit pel gruix d'organitzacions però, en canvi, encara hi ha camp per recórrer en qüestions més profundes, com el repartiment de la representació pública institucional i la posada en valor i repartiment del conjunt de tasques de les organitzacions (les productives i reproductives).

Respecte al criteri d'integració social, la puntuació mitjana és la més baixa de totes: 1,46 sobre 5. Aquesta puntuació indica que el nivell de compromís mitjà en relació amb la integració social és **l'adaptació del local a les persones amb diversitat funcional**. La resta de criteris són acomplerts sobretot pels centres especials de treball i empreses d'inserció, l'activitat de les quals està directament enfocada a la inserció sociolaboral, ja sigui perquè ocupen a persones vulnerables o perquè contracten empreses d'inserció com a proveïdores.

Gràfica 5.9.a.

Puntuació mitjana en igualtat

5.4. El compromís ambiental de les organitzacions

No s'entendria l'economia solidària sense una profunda consciència dels límits ambientals que rodegen l'activitat econòmica i a la qual les empreses i la societat en conjunt s'han d'adaptar per funcionar de manera sostenible a llarg termini. És veritat que sovint hi ha dinàmiques ambientals globals, com el canvi climàtic, que sobrepassen la capacitat d'acció de les organitzacions, però si l'economia solidària s'ha d'erigir com un sector econòmic alternatiu ha de mostrar que es poden respectar els límits del planeta i ser viable econòmicament. En aquest sentit, és clau que les organitzacions identifiquin els vectors ambientals més rellevants en relació amb la seva activitat, que els incorporin al funcionament i a la presa de decisions estratègiques, i que internalitzin així una visió de llarg termini basada en l'equitat ambiental, global i intergeneracional.

DADES DE MEDI AMBIENT DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

Quan es pregunta a les empreses i entitats quin és el seu compromís en temes ambientals, i quines són les accions més destacades que han dut a terme, la diversitat de respostes és molt gran. En primer lloc, trobem les organitzacions que han desenvolupat algun tipus de **pla de gestió ambiental**, o s'han adherit a algun compromís o **certificació** (el 16% de les empreses i entitats hi fan referència). En aquest cas, trobem tot un ventall de compromisos establerts: plans i polítiques d'acció fets per la mateixa organització, adhesió a iniciatives més locals (com Barcelona+Sostenible o els acords voluntaris de reducció de CO² de la Generalitat de Catalunya), l'obtenció de certificats internacionals (com l'ISO 14001), la implementació d'eines de mesura d'aval internacional (com la petjada ecològica), etc. Aquestes dues organitzacions són una bona mostra d'aquest esforç:

L'entitat s'ha adherit a Barcelona+Sostenible i disposa d'un pla per minimitzar els residus i contra el malbaratament alimentari. S'ha realitzat per segon any consecutiu l'estudi ambiental i de petjada ecològica de la nostra activitat, i s'ha fet difusió als clients i proveïdors de l'estalvi energètic i l'eficiència aconseguida. (Kviures, SAL)

Des de l'any 2007 tenim el certificat de l'ISO 14001. Fem auditories de renovació i seguiment cada any. Formem part de la plataforma per la Qualitat de l'Aire. (Confederació d'Associacions Veïnals de Catalunya)

La segona gran línia de respostes de compromís ambiental expressat per les organitzacions de l'ESS, té a veure amb el treball en àmbits més específics. Així, el 26% diu que ha emprès mesures específiques en l'àmbit de **l'energia i les emissions** de CO². Aquí, algunes posen l'èmfasi en la contractació d'electricitat verda (es menciona Som Energia a 9 de les 49 aportacions), d'altres, en la implementació de mesures d'estalvi i eficiència energètica en el funcionament quotidià de l'empresa. Algunes parlen directament d'emissions de CO², especialment vinculades a dos grans sectors: la mobilitat i la construcció:

(...) El sistema de tancament i aïllaments, juntament amb el sistema d'enllumenat en el nou edifici han comportat un estalvi energètic relatiu en electricitat i aigua si considerem que hem incrementat un 40% la superfície d'ús

de l'escola i hem aconseguit una disminució del consum de gas. (Fundació Voramar)

Anem en bicicletes elèctriques a gestionar les finques i a fer les gestions. (Comunitària, SCCL)

Un altre gran àmbit de treball específic és el de la prevenció i **gestió de residus**: el 33% de les respostes hi fan referència. Com veurem amb els indicadors quantitius, la preocupació pels residus és la més estesa entre les organitzacions que fan BS.

Reciclem tot allò que no fem servir. Aquest any, a més, hem enviat els mòbils i els mobles a una ONG per al seu reciclatge i reutilització. (Cooperativa Desenvolupament Comunitari, SCCL)

Algunes de les pràctiques i procediments són especialment rellevants pel tipus d'activitat que es du a terme, com en el cas de La Ciutat Invisible amb la feina de disseny i comunicació:

Fem separació dels residus, i ja hem implantat la impressió a doble cara en tota la documentació per reduir el consum de paper. Hem apostat per reduir les impressions innecessàries de documentació i utilitzem cartutxos de tinta de major capacitat i eficiència, de manera que generem menys residus. (La Ciutat Invisible, SCCL)

Un tercer camp en el qual les organitzacions s'esforcen és en la **provisió de productes** diversos (sobretot alimentació i material d'oficina) perquè siguin ecològics i/o de proximitat (el 14% de les respostes hi fan esment). En alguns casos, com Ceres Natural o l'Economat Social, l'objectiu de la seva activitat és, precisament, comercialitzar productes ecològics i de proximitat. Hi ha altres exemples interessants d'aquesta incidència en els aprovisionaments:

(...) Procurem utilitzar productes de neteja i d'higiene personal poc nocius per al medi ambient, així com promoure un consum d'aliments que sigui de proximitat, de comerç just i/o ecològic (com el te i el cafè que oferim de manera gratuïta al llarg de tot el dia). (Jam Hostel Barcelona, SLL)

En la línia de l'elaboració, treballem amb productes ecològics i de proximitat i establim aliances tant amb productores com amb grups de consum que treballen per l'agroecologia. L'impacte més gran el tenim en la compra de farines i en la compra de les verdures. (Fleca l'Aresta, SCCL)

Finalment, destaca un altre perfil de comportament proambiental, i que té a veure amb el fet que **l'objectiu de l'activitat mateixa** està enfocat, precisament, a generar un benefici ambiental. A part dels que hem mencionat més amunt, dedicats a la comercialització de productes ecològics i de proximitat, posem alguns exemples més:

La nostra activitat inclou projectes de consultoria per millorar el medi ambient. (El Risell, SCCL)

(...) Proposem i investiguem solucions d'eficiència energètica en les instal·lacions dels edificis, l'ús de materials de poc impacte i ho traspassem als clients perquè valorin de manera positiva aquests aspectes. (LaCol, SCCL)

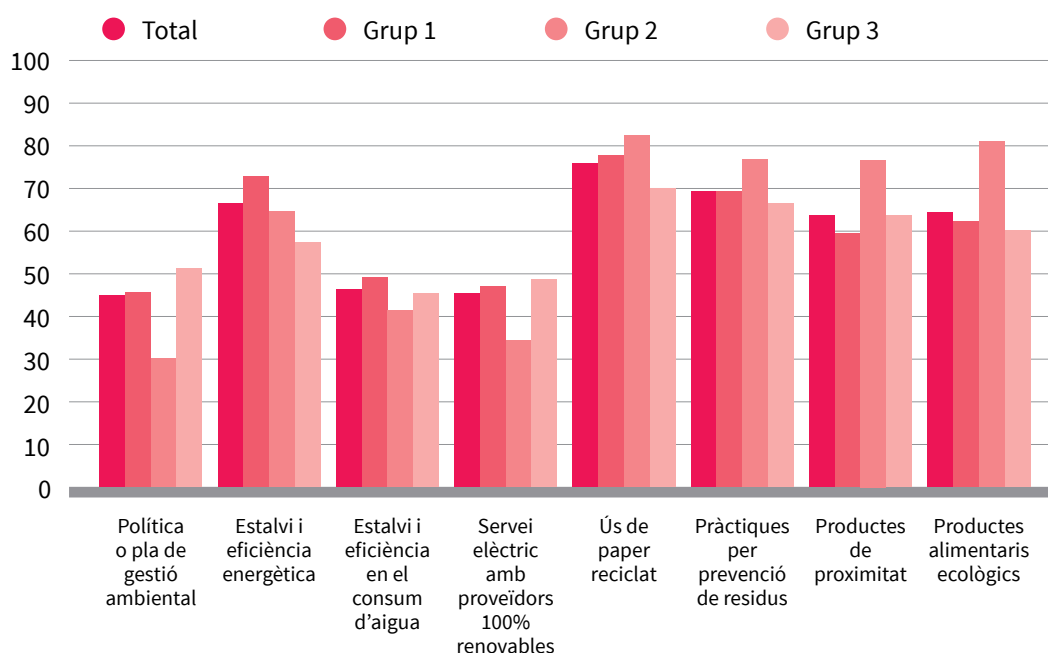
L'objectiu és construir l'edifici amb el menor impacte ambiental, tant en l'obra com en la seva vida útil, i sobretot, aconseguir el confort en els habitatges amb el mínim consum per reduir els costos globals d'accés a l'habitatge i eliminar la possibilitat de pobresa energètica entre les usuàries. (Habitatges La Borda, SCCL)

Els indicadors bàsics!

Per tal d'avaluar uns criteris mínims per mesurar el comportament ambiental de les organitzacions que fan el balanç social, hem establert vuit indicadors als quals les empreses i entitats han de respondre «Sí» o «No» en funció de si els compleixen. A les **gràfiques 5.10 i 5.11** en desglossem els resultats; a la primera, detallats per formes jurídiques, i a la segona els comparem amb els resultats dels anys anteriors.

Gràfica 5.10.

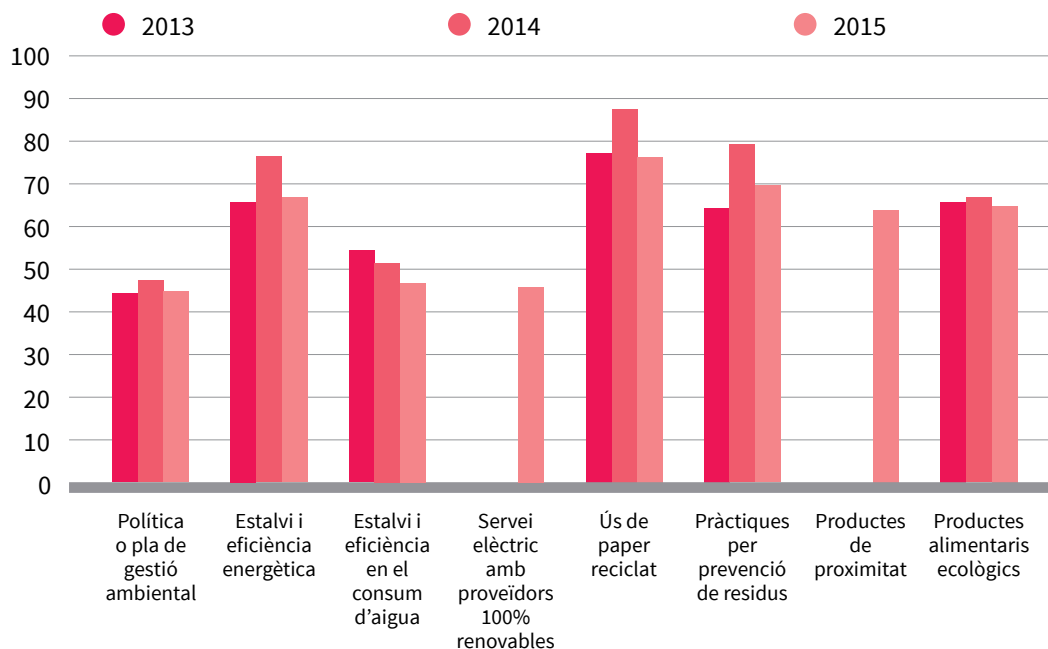
Percentatge de compliment de criteris ambientals, per formes jurídiques, 2015. Mostra = 105

A la **gràfica 5.10** veiem que les **pràctiques més esteses** són l'ús de **paper reciclat** i la prevenció de **residus**, amb un 76% i un 70%, respectivament. Les pràctiques menys generalitzades són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental, l'estalvi i eficiència en el consum d'energia i la contractació d'electricitat provinent de fonts 100% renovables (45%, 47% i 46%, respectivament). Si ens mirem el detall per formes jurídiques, no podem arribar a grans conclusions (l'anàlisi sectorial, en aquest cas, segurament aportaria informacions més rellevants). Sí que veiem que les que tenen més disparitat en l'extensió de pràctiques favorables al medi ambient són les organitzacions del grup 2 (cooperatives de consum i serveis i cooperatives i associacions de segon grau), que tenen graus d'**acompliment molt baixos** en els indicadors referents a la contractació d'**electricitat de fonts renovables, estalvi d'aigua i implementació de polítiques** o plans de gestió ambiental. En canvi, marquen les màximes puntuacions en la gestió de residus, l'ús de paper reciclat i el proveïment de productes ecològics i de proximitat.

Gràfica 5.11.

Percentatge de compliment de criteris ambientals, comparació anual, 2013-15. Per al 2015, mostra = 105

Pel que fa a la comparativa respecte a anys anteriors, en primer lloc cal remarcar que hi ha hagut alguns canvis que no permeten fer una comparativa pel conjunt dels indicadors. Així, tenim dos indicadors nous d'aquest any (contractació d'electricitat de fonts renovables i productes de proximitat) amb els quals no es pot establir una comparació. Pel que fa als que sí que podem comparar, veiem que, en general, hi ha hagut una reducció respecte a l'any anterior, especialment important en els indicadors d'eficiència i estalvi energètic, d'ús de paper reciclat i de pràctiques de prevenció de residus. Serà important, doncs, fer pedagogia i acompanyar el conjunt d'organitzacions que han fet el balanç social perquè, de cara al període següent, aquests **indicadors puguin millorar**. Aquesta millora és especialment important per aquells criteris que tenen internalitzats menys del 50% de les organitzacions, que són tenir una política o pla de gestió ambiental, tenir pràctiques d'estalvi i eficiència energètica i tenir contractada l'electricitat amb proveïdors d'electricitat 100% renovable.

A més a més t'interessarà saber que

En el cas dels indicadors ambientals, les dades facilitades per les organitzacions que fan la modalitat completa de balanç social ens permeten fer una anàlisi molt més profunda que les dades obtingudes de la modalitat bàsica. Així doncs, en aquest bloc es fa palesa la importància de fer la modalitat completa, ja que permet fer un dibuix molt més complet de l'impacte de les organitzacions.

Com dèiem l'any passat, per obtenir els indicadors d'aquest bloc hi ha una limitació metodològica important: demanem el mateix tipus de dades a organitzacions que operen en diferents sectors. L'escenari ideal seria poder demanar indicadors adaptats als diferents sectors d'activitat i que es poguessin fer agregacions de dades per sectors, cosa que permetria, a més, fer comparacions amb dades agregades de l'economia catalana. Malgrat això, podem obtenir dades prou vàlides per valorar l'acompliment i els impactes ambientals de les organitzacions de l'economia solidària. Tenim dos tipus d'indicadors: els que mesuren quantitativament els consums i els que avaluen la posada en pràctica de diferents pràctiques, procediments o polítiques.

Pel que fa als indicadors quantitius, el balanç social permet obtenir dades agregades del **consum d'electricitat, de gas, d'aigua i de paper, i també de generació de residus**. Els indicadors quantitius s'obtenen a partir de les dades facilitades per les organitzacions²⁴. A la **taula 5.7**, mostrem el percentatge de respostes obtingudes per a cada un dels indicadors. Veiem, doncs, que al 2015 no hi ha cap indicador que hagi estat contestat pel 100% de les organitzacions; el que més s'hi apropa és, com cada any, el de consum de paper. De fet, veiem una **baixada en els percentatges de resposta** per a tots els indicadors excepte un, el de residus.

Taula 5.7			
Rellevància relativa de les respostes obtingudes, evolució 2013-15			
Indicador	2013	2014	2015
Consum electricitat	90%	76%	68%
Consum gas	57%	48%	39%
Consum aigua	88%	73%	69%
Consum paper	99%	100%	85%
Residus generats	33%	37%	42%

A la **taula 5.8**, hi ha el resum de les magnituds anuals quantitatives agregades en relació amb el nombre de persones que treballen a l'organització i amb el volum d'ingressos generat, i la variació respecte als anys anteriors. Cal tenir present que estem comparant valors obtinguts de mostres diferents. El fet de dividir aquests consums per facturació i nombre de persones que hi treballen ens permet estandarditzar les xifres i comparar magnituds. El que veiem és que:

- Han **augmentat les intensitats** de consum d'electricitat i de paper respecte al 2014, però segueixen estant per sota dels valors del 2013.
- Han **disminuït les intensitats** de consum de gas i aigua i de generació de residus, essent aquest últim indicador on es donen les reduccions més importants. Per aquests tres indicadors sembla que hi ha una tendència descendent els últims tres anys.

24 - Malauradament, no totes les organitzacions disposen o poden aportar la informació quantitativa demanada en alguns camps del balanç social, de manera que per fer les dades agregades hem de treballar només sobre les dades de les empreses i entitats que han facilitat la informació. A més, com que mirem d'obtenir dades relatives al nombre de persones treballadores i al volum de facturació, no podem dividir per les persones o ingressos de les 72 organitzacions, sinó que hem de fer-ho només pel nombre de treballadores i d'ingressos d'aquelles organitzacions que han aportat dades.

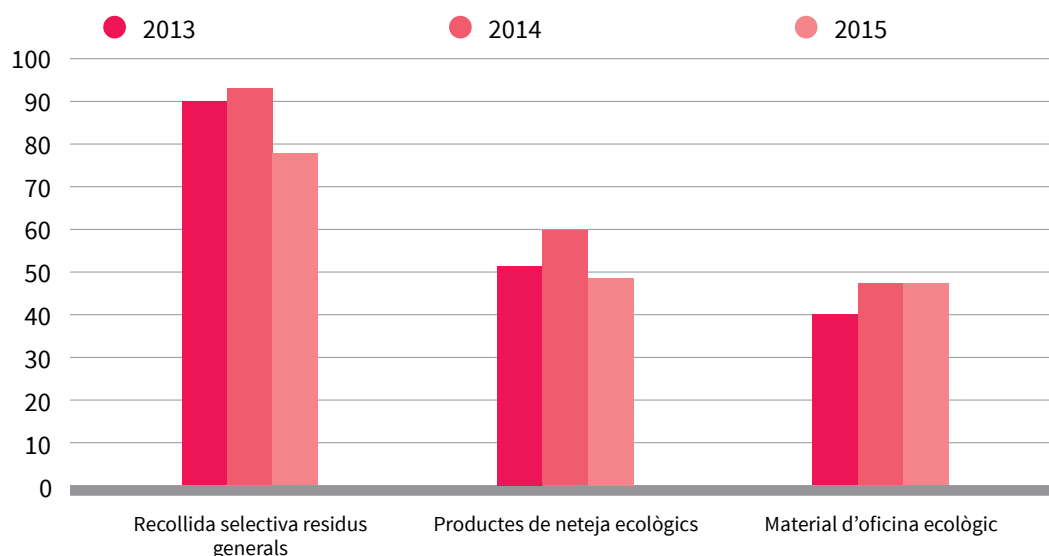
Taula 5.8
Evolució consums ambientals en termes relatius, 2015. Mostra = 72

	2013	2014	2015	var. %
Electricitat: kWh/milió d'euros	44.851,1	25.066,0	29.274,5	17%
Electricitat: kWh/treball	1.285,5	923,6	1.101,2	19%
Gas: m ³ /milió d'euros	13.048,9	5.903,1	4.455,1	-25%
Gas: m ³ /treballador/a	429,9	289,3	212,9	-26%
Aigua: m ³ /milió d'euros	842,3	744,3	669,6	-10%
Aigua: m ³ /treballador/a	23,9	27,5	23,1	-16%
Paper: Paq./milió d'euros	112,7	62,3	70,9	14%
Paper: Paq./treballador/a	3,5	2,8	3,9	36%
Residus: kg/milió d'euros	1.307,1	726,2	348,6	-52%
Residus: kg/treballador/a	37,1	36,5	27,9	-24%

Pel que fa als indicadors que avaluen la integració de determinades pràctiques dins les organitzacions, a la **gràfica 5.12** podeu veure el resum de resultats dels tres indicadors exclusius de la modalitat completa del balanç social, que es complementen amb els mostrats a la **gràfica 5.11**.

Es confirmen les mateixes tendències que observàvem a la **gràfica 5.11**: en allò que s'apliquen més les organitzacions és en la gestió de residus, però veiem també davallades importants respecte a l'any passat, especialment en la recollida selectiva i en la utilització de productes de neteja i higiene ecològics. El tercer indicador —referent a la utilització de material d'oficina ecològic— segueix en percentatges molt baixos (les organitzacions ho duen a terme estan per sota del 50%), però s'ha mantingut respecte a l'any anterior.

Gràfica 5.12.
Percentatge de compliment de criteris ambientals per any, 2013-15

L'ANÀLISI DEL PAM A PAM

En aquesta secció analitzem el grau de compliment dels criteris del bloc de medi ambient, que contempla els criteris d'ecologia i sostenibilitat, de gestió de residus i d'eficiència energètica. Els resultats han estat els següents:

– Ecologia i sostenibilitat	2,98
– Gestió dels residus	3,23
– Eficiència energètica	1,88
– MITJANA	2,68

La puntuació mitjana d'aquest bloc és de 2,69, xifra pràcticament igual a la mitjana global de tots els criteris per totes les organitzacions del Pam a Pam. També aquí hi ha una certa heterogeneïtat entre els resultats dels tres indicadors.

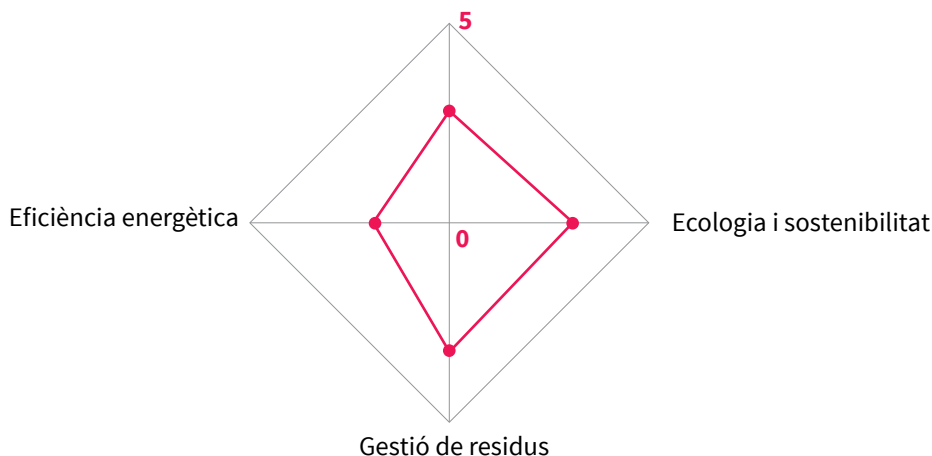
El **criteri més ben puntuat és el de la gestió de residus**, amb un 3,22 que mostra que les organitzacions separen i reciclen els residus i aposten per la reutilització dels materials. Aquesta dada es correspon d'una manera bastant clara amb les dades obtingudes amb el balanç social, on la gestió de residus és la pràctica més estesa entre empreses i entitats.

El **criteri d'ecologia i sostenibilitat** obté una puntuació de 2,97. Aquest criteri vol mesurar el grau en què les organitzacions incorporen criteris ecològics o de sostenibilitat al seu funcionament. La puntuació mitjana ens indica que compleixen almenys tres requisits: el primer, que utilitzen productes ecològics en el desenvolupament de la seva iniciativa; el segon, que és política interna prioritzar els productes ecològics; i el tercer, que s'intenta reduir la petjada ecològica del conjunt de l'activitat facilitant eines de sensibilització ambiental a les persones que formen part del projecte.

Finalment, l'últim criteri —**eficiència energètica**— té una puntuació d'1,88, **la tercera puntuació més baixa de totes**. Això indica que l'esforç en aquest camp no és massa gran, i que es compleixen uns mínims: s'utilitzen aparells de baix consum i, en tres quartes parts dels casos, hi ha una política a l'entitat per reduir el consum energètic i per fer-ne partícips els membres. Confirma la tendència detectada en el balanç social de treballar per tal de fer el salt a proveïdors d'energies renovables.

Gràfica 5.12a.

Puntuació mitjana en medi ambient

5.5. El compromís social de les organitzacions

Un quart pilar dins dels estàndards ètics de l'ESS és el compromís de les organitzacions amb el seu entorn, amb la seva comunitat a diferents nivells, ja sigui amb l'entorn més proper (veïnal, entorn de treball), com en espais més vinculats a la seva activitat econòmica i a la cadena de proveïment (al **requadre 3** aprofundim en les interaccions positives entre projectes socioempresarials i societat civil).

De fet, la mateixa participació o contribució a la construcció de mercat social de les organitzacions la considerem part d'aquest compromís social, ja que denota un esforç o una intenció d'anar fent més densa la xarxa de relacions econòmiques entre agents de l'ESS.

DADES DE COMPROMÍS SOCIAL DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

De les aportacions de les empreses i entitats que han fet el balanç social en relació amb el seu compromís social en podem extreure una primera conclusió general: hi ha moltes maneres de desplegar la voluntat de compromís social d'una organització, i les organitzacions de l'ESS ho fan de maneres diverses. Metromuster reflexiona sobre la **voluntat de transformació des de les organitzacions de l'ESS**:

Creiem que una de les claus que diferencia el model d'ESS de la resta és el compromís social i les relacions amb l'entorn, més enllà de les relacions comercials. Nosaltres intentem teixir relacions de tot tipus amb el veïnat, ja sigui participant a les assemblees i debatent el model del mercat del barri, com fent-nos presents físicament i virtualment a qualsevol reivindicació del barri o de la ciutat, o simplement, tenint una relació fluida amb les nostres veïnes. (Metromuster, SCCL)

Des d'aquesta característica diferencial, com dèiem, es pot posar l'èmfasi en diferents camps d'incidència. Un primer gran àmbit és el de la mateixa ESS, on, mitjançant les dinàmiques **d'intercooperació i de construcció de mercat social**, s'està generant múscul sociopolític des de les relacions comercials i econòmiques. Això permet, per exemple, que a partir de l'esforç conjunt de diferents organitzacions surtin nous projectes socioempresarials:

Hem promogut l'arrencada de CAES, cooperació per a l'assegurança ètica i solidària, així com de la nova cooperativa de serveis i consum Opcions de Consum Responsable, sota la marca Més Opcions. També hem contribuït a la creació de la nova cooperativa de gestió de finques i comunitats de veïns Fem Escala. (Arç, SCCL)

També és interessant veure com, de la construcció d'aquesta comunitat econòmica, en sorgeixen relacions de solidaritat i reciprocitat, com les que expressa Koinós:

Com a cooperativa, som socis de la XES i prestem els nostres serveis d'interpretació quan els nostres companys de l'economia social i solidària ho necessiten, tant si tenen recursos suficients per pagar-nos les tarifes norma-

tives, com si no. Si cal, adaptem el nostre pressupost, o treballem gratuïtament. (Koinós, SCCL)

Una segona manera d'entendre el compromís social el trobem en la vinculació amb el **teixit associatiu local**, amb l'arrelament i treball al territori.

Estem vinculats activament al teixit associatiu de la comarca (Bages): donem els excedents a associacions i [participem en] activitats com la Festa Major Alternativa, les Vesprades sota l'Alzina, el Tirallongues, l'Ecoarxa del Bages... (Forn Integral Jorba, SL)

Participem en tots els actes del barri on ens conviden i hi tenim certa afinitat: a la Festa Major de la Bordeta, al Correllengua de Sants, a la fira solidària de Sant Medir, a les festes majors alternatives de Sants... (Economat Social, SCCL)

Aquest curs hem iniciat trobades amb altres entitats de l'Hospitalet [de Llobregat] que treballen l'ESS per fer XES a l'Hospitalet. Participem en projectes d'acció comunitària en un equipament d'un barri de l'Hospitalet. El nostre local acull trobades i reunions de col·lectius educatius, culturals, ecològistes, etc., de la ciutat. (Espai Brotes, SCCL)

Una tercera vessant del compromís social té a veure amb la **incidència sobre les institucions** i el marc regulador per generar canvis estructurals. Aquesta tercera pota no està tan generalitzada com les dues anteriors, però hi ha exemples paradigmàtics, com el de l'Observatori DESC i la promoció de l'ILP de l'habitatge:

(...) Hem estat part del grup promotor de l'ILP de l'habitatge, juntament amb la PAH i l'APE, que va aconseguir l'aprovació per unanimitat de la Llei 24/2015 del Parlament Català. (Observatori DESC)

Algunes organitzacions, com la Fundació per a l'Assessorament i Acció en Defensa dels Animals (FAADA) dediquen la seva activitat, precisament, a aquesta incidència:

Acompanyem l'Administració per tal d'establir polítiques públiques de benestar animal, contribuir al foment de pràctiques responsables i establir mètodes de control ètic de les poblacions animals considerades com a plagues i amb les quals compartim l'entorn urbà i rural. (FAADA)

Finalment, hi hauria una quarta interpretació del compromís social de les organitzacions que es relaciona directament amb **l'objecte de la seva activitat**, és a dir, que la finalitat de l'empresa o l'entitat té, directament, una **vocació social**. Aquesta interpretació és especialment important per a les organitzacions que es dediquen a la inserció sociolaboral:

El nostre compromís és generar serveis de qualitat per a sectors socials i comunitaris més desfavorits. (Septra, SCCL)

El nostre compromís social és crear llocs de treball per a persones en risc d'exclusió social, crear aliances amb altres entitats socials en l'àmbit co-

mercial i compartir recursos, trobar proveïdors que siguin entitats socials i ser referent social per al territori. (Fundació Casa Dalmasas)

El Clúster Créixer està compromès amb les persones que tenen discapacitat, amb dificultats especials de forma preferent, i és envers aquest col·lectiu que enfoca el desenvolupament dels seus eixos prioritaris. (Associació Clúster Créixer)

Els indicadors bàsics!

Per poder generar uns indicadors quantitius mínims que puguin donar una noció del compromís social de les organitzacions, hem escollit tres eixos:

- El nivell d'utilització i compromís amb les finances ètiques.
- El nivell de compromís amb la construcció de mercat social, ja sigui a través de la intercooperació o de la compra a proveïdors de l'ESS.
- I el compromís amb la contribució al procomú digital.

Quant al compromís amb les **finances ètiques**, la quantitat de diners dipositats en entitats de finances ètiques ha estat de 4,1 milions d'euros. Aquesta xifra suposa gairebé 40.000 euros de saldo mitjà per organització, i representa l'**11% del total de diners** dipositats en entitats de finançament²⁵. Hi ha, per tant, una lleugera reducció d'aquesta proporció respecte als anys anteriors. Una possible explicació és que a mesura que s'estén el BS com a eina de rendició de comptes, va atraient organitzacions més allunyades del nucli altament compromès, de manera que els estàndards van lleugerament a la baixa. De tota manera, malgrat aquest menor percentatge, el saldo mitjà per organització triplica el dels anys anteriors.

Taula 5.9
Finances ètiques (FE), 2012-15. Mostra = 105

	2012	2013	2014	2015
Volum diners dipositats a FE	536.000 €	854.471 €	880.815 €	4.116.912 €
% FE sobre el total de dipòsits	14,5%	12,3%	12,8%	11,0%
Mitjana per organització	8.645 €	12.207 €	12.234 €	39.209 €

Pel que fa al **volum de compres** que les 105 organitzacions han realitzat dins del mercat social²⁶, la **taula 5.10** en resumeix les magnituds principals. En termes absoluts veiem que s'havien realitzat compres per valor de 3 milions d'euros dins del circuit del mercat social, i que això representa uns 28.000 euros de mitjana per organització: el **16,8% del total** de les compres re-

25 - Com en anys anteriors, s'han tret del càlcul les dades de Coop57, ja que tota la seva activitat financera la consideren dins de la dada de diners dipositats en finances ètiques i en distorsiona els resultats.

26 - Es consideren entitats de l'economia social i solidària (ESS) totes les organitzacions que compleixen almenys un d'aquests requisits: (i) fan el balanç social i/o disposen del segell o estan en procés fer-lo; (ii) són sòcies de la Xarxa d'Economia Solidària i/o de Coop57; (iii) apareixen al mapa de l'Economia Solidària Pam a Pam. Aquest canvi en la definició explica la davallada de les estadístiques del 2014.

alitzades. Després de la baixada d'aquest percentatge durant l'any passat²⁷, el valor repunta, apropant-se al 20% dels anys previs.

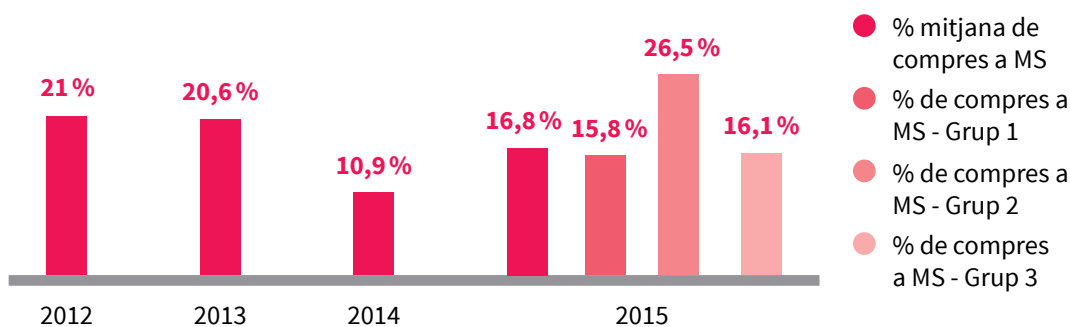
Taula 5.10
Compres al MERCAT SOCIAL (MS), 2012-15. Mostra = 105

	2012	2013	2014	2015
Compres a proveïdors de l'ESS	1.834.769,0 €	2.674.288,0 €	2.098.658,0 €	2.954.272,8 €
Mitjana per organització	29.593,0 €	38.204,1 €	29.148,0 €	28.135,9 €
% sobre el total de compres	21,0%	20,6%	11,0%	16,8%

A la **gràfica 5.13** podem veure aquesta evolució anual i en comparació amb les dades del 2015 per formes jurídiques. Les cooperatives de consum i serveis i cooperatives i associacions de segon grau són les organitzacions que aconseguen percentatges més alts, precisament pel seu enfocament al consum o pel fet de ser estructures de segon grau on les organitzacions sòcies en són les proveïdores principals.

Gràfica 5.13.

Percentatges de compres al mercat social (MS), comparativa anual i per formes jurídiques, 2012-15. Mostra = 105

El que ens interessa en termes d'avenços en la construcció de mercat social és el percentatge de compres fetes a proveïdors d'ESS, i l'objectiu, mitjançant la coordinació tant en xarxes sectorials com en les trobades d'intercooperació intersectorials, és poder anar augmentant aquests percentatges per incrementar l'autonomia i la capacitat de transformació del circuit econòmic de l'ESS.

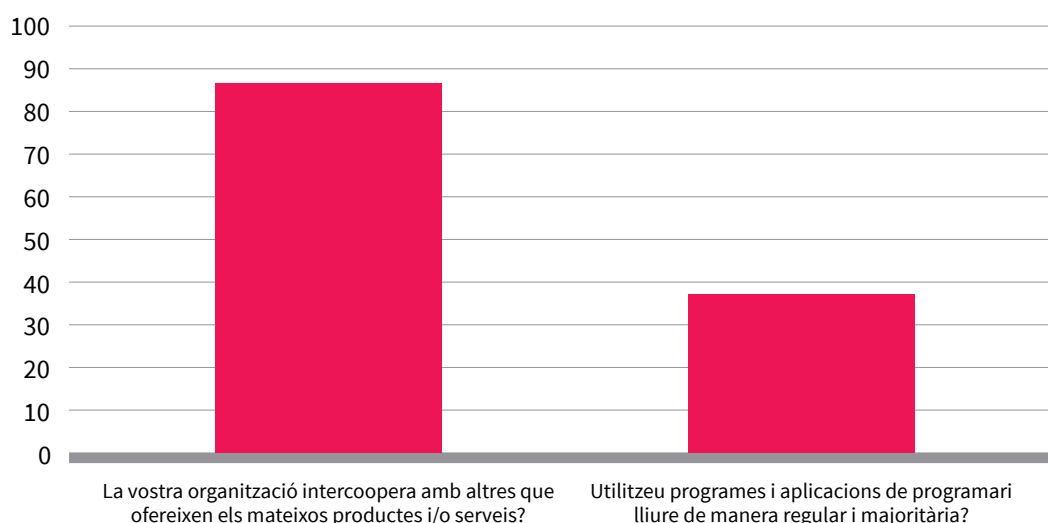
Els dos últims indicadors bàsics quant a compromís social tenen a veure amb la incorporació de dos criteris en el funcionament de les organitzacions. Per un costat, la tendència a la intercooperació —en comptes de la competència— amb empreses i entitats que operen al mateix sector. Per l'altre, la utilització de programari lliure de manera regular i majoritària com a forma de construcció de valor procomú. A la **gràfica 5.14** veiem que **la intercooperació està molt més integrada (un 87% del total) que no pas la utilització de programari lliure (un 37%)**.

27 - La reducció del 2014 ve donada pel fet que vam restringir la definició de què és ESS i mercat social respecte a la definició anterior, que era molt oberta a la lliure interpretació de les organitzacions. Cal fer esment també que a la dada d'aquest any s'ha tret Som Energia del càlcul, ja que el seu gran volum de compres i la baixa proporció de proveïdors de l'ESS condicionaven molt els resultats mitjans: passaríem del 16,76% actual al 9%.

Gràfica 5.14.

Percentatge d'acompliment de criteris d'intercooperació i construcció de procomú, 2015.

Mostra = 105

A més a més t'interessarà saber que

Amb les dades de les 72 organitzacions que fan el balanç social complet, podem obtenir dades del grau de participació en xarxes i moviments socials. A la **taula 5.11** veiem l'evolució històrica d'aquestes dades: de mitjana, cada organització participa o forma part de 7,5 xarxes, entitats, federacions, moviments socials, etc., i hi dedica l'1,8% de les hores remunerades, unes dades que es mantenen molt estables amb el temps i amb el canvi de mostra. Això ens indica que, en general, a l'ESS hi ha sempre una quota de temps i dedicació a l'enxarxament i vinculació a espais d'incidència que van més enllà de la mateixa organització.

Taula 5.11

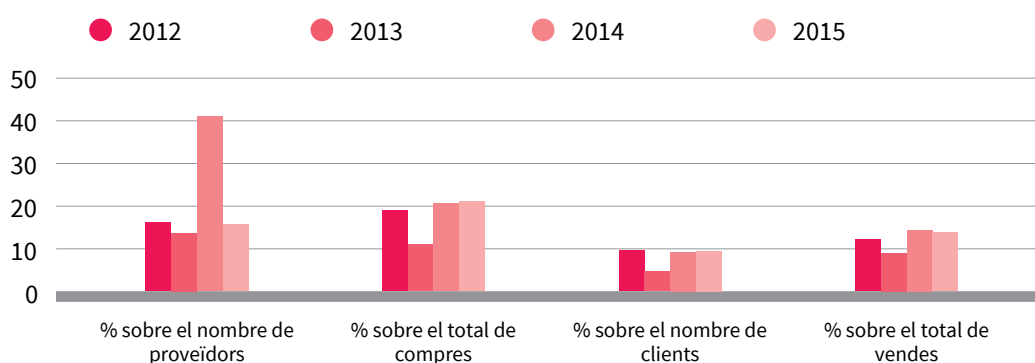
Participació en xarxes i moviments socials, 2012-15

	2012	2013	2014	2015
Nombre d'organitzacions	566	520	480	539
Ràtio de xarxes per cada organització	9,1	7,4	6,7	7,5
Hores dedicades a entitats, xarxes, federacions	30.291	28.421	28.887	30.330
% sobre el total d'hores remunerades treballades	1,8%	1,0%	1,7%	1,8%

El balanç social complet ens permet també comparar l'estalvi total en finances ètiques amb l'endeutament des d'aquest àmbit. D'entrada, el que veiem és que pràcticament el **70% del finançament obtingut provenia de les finances ètiques**, la qual cosa ens mostra la gran capacitat de finançament que té el sector. Aquest finançament representava el 50% de l'estalvi en finances ètiques de les mateixes organitzacions.

També podem obtenir una visió ampliada dels indicadors de mercat social, ja que, a més de les dades de compres a proveïdors de l'ESS, podem saber el percentatge de proveïdors que són de l'ESS, així com el volum de vendes i d'empreses clientes o usuàries. A la **gràfica 5.15** en desglossem el detall. El que podem veure és que, en el capítol de compres i proveïdors, les dades s'estabilitzen al voltant del 15% dels proveïdors de l'ESS i el 20% de les compres a aquests proveïdors. Quant a vendes i empreses clientes o usuàries veiem que les xifres es normalitzen en relació amb la sèrie històrica entre el 10% i el 15%. En el cas de les vendes, cal tenir present que només es poden considerar vendes a empreses o entitats, i que totes les organitzacions que enfoquen els seus productes o serveis a persones no poden entrar en aquest càlcul, de manera que empenyen els percentatges a la baixa.

Gràfica 5.15.
Compres i vendes al mercat social, 2012-15

Finalment, un últim indicador que obtenim és la implicació en la preservació de la llengua pròpia del territori: el **95,8%** de les entitats tenen una **política lingüística interna favorable al català**.

L'ANÀLISI DEL PAM A PAM

En aquesta secció analitzem el grau d'acompliment dels criteris del bloc de compromís social. Aquest bloc és el que conté el major nombre d'indicadors, són 6: potenciació de l'economia social i/o circuits de proximitat; promoció i pràctica de la comercialització justa; promoció i pràctica de la intercooperació; participació en espais i xarxes; promoció i ús de les finances ètiques; i utilització de llicències no privatives i programari lliure. Els resultats han estat els següents:

– Proximitat	2,96
– Comerç just	2,44
– Intercooperació	2,64
– Xarxes	3,07
– Gestió econòmica	1,38
– Llicències no privatives	1,64
– MITJANA	2,68

La puntuació mitjana d'aquest bloc és d'un 2,35, essent els indicadors de **participació en xarxes i de foment de l'economia social i els circuits de proximitat els més ben puntuats, amb un 3,07 i 2,96, respectivament.**

La puntuació del criteri de xarxes indica que, de mitjana, les empreses i entitats participen habitualment en espais de trobada o d'articulació local o comarcal i en xarxes o federacions sectorials, nacionals o internacionals. Quant al criteri de foment de l'economia social i dels circuits de proximitat, la puntuació mitjana indica que les organitzacions intenten prioritzar la compra i la venda de productes o serveis locals i que s'ofereixen materials de sensibilització per tal de promoure activament l'economia de proximitat.

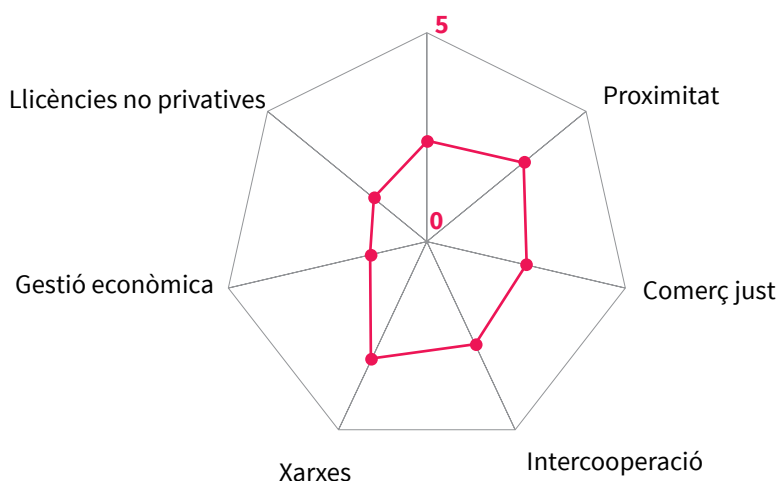
Si seguim baixant, veiem que a la banda mitjana —molt propers a la mitjana global de 2,68— trobem l'indicador de foment de la **intercooperació i de la comercialització justa**. El primer té una puntuació mitjana de 2,63, que indica que en general es difonen les activitats i empreses de l'ESS i es té algun proveïdor d'aquest àmbit. En alguns casos es prioritza buscar proveïdors d'ESS quan es necessita un producte o servei, però no és una tendència majoritària. Si ens centrem en el criteri de comercialització justa, té una puntuació de 2,43, que indica que les empreses i entitats del Pam a Pam tenen com a política interna comprar productes de comerç just o productes que garanteixen salaris dignes i la minimització d'intermediaris.

Finalment, **a la banda baixa** trobem els dos últims indicadors del bloc de compromís social: el d'ús de **llicències no privatives i programari lliure**, amb un 1,64 sobre 5, i el de gestió econòmica amb **finances ètiques, intercanvi o moneda social**, amb un 1,37 sobre 5. El criteri de les llicències no privatives indica, com hem vist amb les dades del balanç social, un compromís baix quant a utilització de programaris lliures i, sobretot, pel que fa a la utilització de llicències *creative commons* pels continguts i productes que es generen. El criteri de menor compliment és el de la gestió econòmica, que indica que les organitzacions només utilitzen un d'aquest tres mètodes de gestió econòmica: les finances ètiques, l'intercanvi o la moneda social. La baixa puntuació d'aquest criteri es dona perquè és molt més exigent que la resta de criteris i actualment està sent sotmès a debat per adaptar-lo millor a la realitat actual.

Gràfica 5.15.a.

Puntuació mitjana en medi ambient

5.6. Qualitat laboral

El cinquè gran pilar ètic de l'ESS és la preocupació per les condicions de treball i el benestar de les persones treballadores. És fonamental que els treballadors i les treballadores s'apoderin als seus llocs de treball, i que la seva condició laboral no se circumscrigui només a la legislació vigent (en un moment que, a més, la desregulació esbojarrada converteix la protecció laboral i els llocs de treball en quelcom més precari); cal anar més enllà. Les organitzacions de l'economia solidària són referents a l'hora de demostrar que poden haver-hi formes de funcionar diferents, formes de funcionar que permetin la conciliació de la vida familiar amb la laboral, que assegurin l'estabilitat laboral a base de pràctiques de repartiment del treball; que creïn entorns humans on recolzar-se, sentir-se acompanyat i afrontar conflictes amb democràcia i cuidant les persones; que donin autonomia als treballadors i les treballadores perquè se sentin realitzats a la feina. Quan parlem de qualitat laboral ens referim a la suma de tots aquests elements que garanteixen una experiència de qualitat a l'entorn de treball. A més, una organització amb un entorn laboral sa i motivat serà sempre més productiva, creativa i eficient.

DADES DE QUALITAT LABORAL DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

De les 72 organitzacions que han fet el balanç social en la versió completa, 45 han fet aportacions qualitatives en relació amb la qualitat laboral. Davant de la pregunta sobre el seu compromís amb el benestar de les persones contractades, hi ha una gran diversitat de respostes. La més destacada de totes, repetida pel **55% de les organitzacions**, té a veure amb les mesures de **conciliació de la vida personal amb la laboral** i la flexibilitat d'horaris, però també a altres àmbits:

Ser flexible, dins de les possibilitats existents, en l'horari i les disposicions de dies festius o hores necessàries per a assumptes personals. (Coop57, SCCL)

El treballador és al centre de l'organització i, per tant, totes les seves necessitats, tals com compaginació de la vida laboral amb la personal, flexibilitat d'horaris, teletreball, pagament fraccionat de les aportacions obligatòries al capital social, etc., són ateses. (Jamgo, SCCL)

La segona resposta més estesa té a veure amb el foment de la **participació i l'apoderament** de les persones treballadores en el funcionament de l'organització, idea que ja s'expressava al punt 5.1, referent a la democràcia dins les organitzacions:

(...) [Es pretén] el tracte i seguiment molt personalitzat de les treballadores, i que puguin participar en la presa de decisions de la gestió diària de l'entitat (participant activament a totes les reunions de Junta Directiva). (Associació Oikocredit Catalunya)

En tercer lloc, les organitzacions ens parlen de tot el que té a veure amb **protocols i reglaments** que regulen les relacions laborals internes, i de com s'han formalitzat o s'estan formalitzant:

Estem aplicant una carta de relacions laborals que milloren les condicions laborals del conveni de lleure. (Consell d'Associacions de Barcelona)

Al 2015 es va iniciar el procés per a l'elaboració d'una carta interna d'acords laborals que es finalitzarà i es presentarà al 2016. (Associació Cultural Casa Orlandai)

En algun cas, aquests protocols no estan tan vinculats a les relacions laborals sinó a qüestions de comunicació i organització interna de processos. Goteo ens parla precisament d'aquests protocols com a eines vives que s'adapten a les necessitats canviants de les organitzacions amb exemples concrets:

Millora contínua dels mecanismes i protocols de comunicació i organització interna. Al 2015, concretament, reestructuració dels xats grupals per àrees, creació de nous xats temàtics (comunicació, xarxes, assessories), establiment i organització de panells a l'eina Trello. (Goteo)

A part d'aquest tres grans temes amb què les organitzacions identifiquen el benestar laboral, trobem mencions a altres aspectes, com són la importància del **clima laboral**, de la **salut** als entorns de treball i de la **formació** de les persones que hi treballen. En mostrem alguns exemples (per l'ordre en què els hem anomenat):

Hem obert més espais informals de trobada fora de l'àmbit estrictament laboral que ens han permès augmentar la cohesió interna. (L'Apòstrof, SCCL)

Avaluem de forma anual el risc psicosocial a la nostra organització, mitjançant el mètode ISTAS21, i aquest any hem introduït una enquesta de valoració per departaments per buscar oportunitats de millora i cohesionar els equips. (Septra, SCCL)

Pla de formació: es consulta als treballadors/es l'interès en formacions dins el seu àmbit per poder buscar els cursos més adients. (Alternativa 3, SCCL)

Els indicadors bàsics!

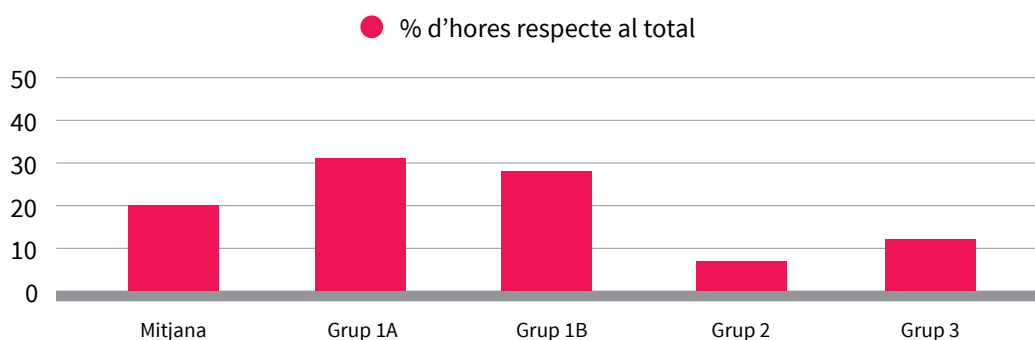
Els indicadors bàsics comuns a les 105 organitzacions que han fet les dues modalitats del balanç social es refereixen a dos dels aspectes esmentats més amunt a l'anàlisi qualitativa: la conciliació i flexibilitat i la formació per a les persones que treballen a l'organització.

El primer indicador demana si **faciliten la conciliació** entre el treball i les responsabilitats assistencials de la vida privada, i **el 76%** de les organitzacions asseguren que sí. No hi ha dades històriques amb què comparar-lo ja que és el primer any que s'ha inclòs aquest indicador.

Pel que fa al segon, es pregunta el nombre d'hores anuals dedicades a formació. A la **gràfica 5.16** mostrem els resultats detallats per formes jurídiques. Veiem que el grup 1A, conformat per cooperatives de treball i societats laborals, és el més destacat quant a hores de formació ofertes al conjunt de treballadors i treballadores, mentre que el límit per sota el marquen el grup de cooperatives de consum i serveis i associacions i cooperatives de segon grau. En conjunt, la mitjana d'**hores dedicades a formació respecte al total d'hores remunerades és del 20%**, una de cada cinc.

Gràfica 5.16.

Percentatge d'hores dedicades a formació respecte al total d'hores remunerades, 2015. Mostra = 105

A més a més t'interessarà saber que

De les 72 organitzacions que fan la modalitat completa del balanç social, n'extraïem dades molt importants de cara a avaluar la qualitat laboral dins de les empreses i entitats de l'ESS. Les més rellevants són, sense dubte, les respostes dels qüestionaris de qualitat laboral elaborats pels treballadors i treballadores de les organitzacions. Abans d'entrar en l'anàlisi de les respostes, però, analitzarem els indicadors obtinguts a partir de les dades aportades per les empreses i entitats.

En primer lloc, trobem els indicadors referents a la **prevenció de riscos laborals** i, per tant, a la promoció de la salut al lloc de treball. A la **taula 5.12** veiem els percentatges d'organitzacions que tenien implantat un sistema de prevenció de riscos laborals i, també, que prenen mesures actives de prevenció. Malauradament, les dades de la mostra actual del balanç social empitjoren els resultats respecte als dos anys anteriors, de manera que situen en un 68% el nombre d'organitzacions que tenen un sistema implantat, i en un 71% les que adopten mesures actives. Si fem l'anàlisi per grups de formes jurídiques, veiem que cap dels grups millora respecte a l'exercici anterior i, en tot cas, el grup d'associacions i fundacions són líders quant a implantació de sistemes de prevenció (77%), i les cooperatives de treball i societats laborals i mercantils, quant a l'adopció de mesures actives (75%).

Taula 5.12.
Percentatges d'implementació mesures i sistemes de PRL, 2012-15. Mostra = 72

Sistema de PRL implantat	2012	2013	2014	2015
Mitjana	64,5%	75,7%	75,0%	68,1%
Grup 1	75,9%	71,9%	68,4%	61,1%
Grup 2	60,0%	73,3%	84,6%	71,4%
Grup 3	52,2%	82,6%	81,0%	77,3%
Mesures actives de PRL	2012	2013	2014	2015
Mitjana	64,5%	77,1%	79,2%	70,8%
Grup 1	79,3%	81,3%	81,6%	75,0%
Grup 2	50,0%	66,7%	84,6%	64,3%
Grup 3	52,2%	78,3%	71,4%	68,2%

Respecte les **hores de baixa**, el percentatge mitjà s'ha reduït respecte a les dues edicions anteriors. Com es veu a la **taula 5.13**, el percentatge d'hores de baixa és bastant més superior entre les dones que entre els homes. En el cas dels homes, han augmentat respecte a l'edició anterior, però es manté a nivells inferiors que el 2012 i el 2013.

Taula 5.13
Percentatge d'hores de baixa anuals, 2012-15. Mostra = 72

	2012	2013	2014	2015
Mitjana	2,5%	4,2%	3,9%	3,2%
Dones	2,2%	4,4%	5,2%	3,7%
Homes	3,0%	3,9%	2,2%	2,6%

Quant a la **generació d'ocupació** i la qualitat d'aquesta ocupació, a la **taula 5.14** mostrem els índexs de rotació de plantilla (percentatge d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions sobre total de persones treballadores) i els tipus de contractes laborals. Pel que fa a la rotació, veiem que l'índex se situa entre el 18% i el 25%, uns percentatges molt més alts que als registres anteriors, que se situaven al voltant del 15% a l'exercici anterior, i eren inferiors al 9% al 2013. La situació és especialment preocupant en el cas de les dones, on la rotació arriba al 24,5%, cosa que indica que una de cada quatre dones ha causat baixa d'algun tipus durant el 2015.

Quant a les proporcions dels diferents tipus de contractes, veiem que els **contractes indefinits segueixen sent majoritaris**, però amb uns percentatges uns deu punts inferiors a l'exercici anterior: s'ha passat del 66% al 55% de proporció de contractes indefinits. És probable que aquesta variació és doni pel fet que hi ha organitzacions que generen ocupació temporal per la naturalesa de la seva activitat (casals d'estiu, contractes de formació de curta durada), de manera que necessitaríem aïllar els resultats d'aquestes organitzacions per poder obtenir resultats més nets. En qualsevol cas, cal seguir amb atenció quin tipus d'ocupació estem generant des de l'ESS.

Taula 5.14.
Estabilitat laboral per sexe, 2015. Mostra = 72

	Totals 2015		
	Dones	Homes	
Nombre d'acomiadaments, baixes voluntàries i jubilacions en el darrer exercici	183	94	
% sobre el total de persones treballadores	24,5%	18,6%	
% de contractes indefinits	54,7%	53,5%	54,3%
% de contractes temporals	40,7%	38,7%	40,0%
% de contractes en pràctiques	4,5%	7,7%	5,7%
Nombre total de contractes realitzats durant el 2015	999	622	1.621
% de contractes distribuïts per sexe	62%	38%	

A la **taula 5.15** detallem la creació d'ocupació declarada per les organitzacions que han fet el balanç social. Les 72 organitzacions han contractat 1.367 persones durant el 2015, 106 més que el 2014, la qual cosa suposa una **creació d'ocupació del 8,4%**. Aquesta creació s'enfila fins al 9,1% en el cas de les dones²⁸. Val a dir, però, que malgrat trobar aquests increments, si creuem les dades amb l'alt percentatge de contractes temporals, podríem arribar a la conclusió que és genera més ocupació però aquesta és menys estable, senyal que hi ha un incipient creixement econòmic entomat amb prudència (per la temporalitat) després del període de crisi.

Taula 5.15
Creació d'ocupació per sexes, 2015. Mostra = 72

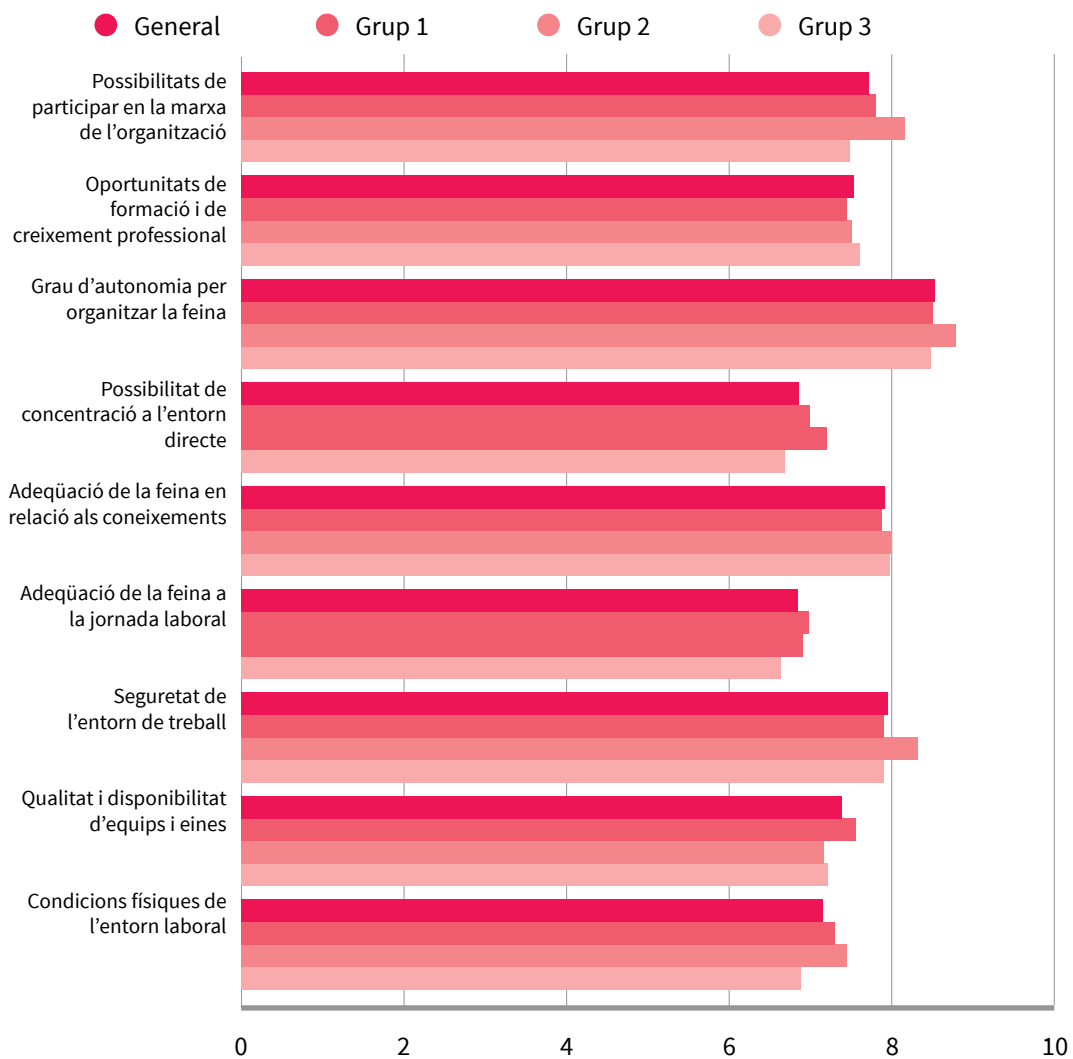
	Dones	Homes	Total
Nombre total de persones contractades durant l'exercici anterior (2014)	755	506	1.261
Nombre total de persones contractades durant el present exercici (2015)	824	543	1.367
Diferència	69	37	106
Variació	9,1%	7,3%	8,4%

Un cop analitzades les informacions proveïdes per les organitzacions, passem a detallar les avaluacions fetes per les persones que hi treballen. Aquest any, la proporció de treballadors i treballadores que han contestat els qüestionaris ha estat molt similar a la de l'any passat: **el 65% de les persones que hi treballen han contestat el qüestionari d'avaluació laboral: 818 dels 1.251 ocupats** a les 72 empreses i entitats. Les puntuacions van de l'1 al 10, essent 10 la màxima puntuació. A les **gràfiques 5.17, 5.18 i 5.19** podeu veure els resultats mitjans de benestar laboral.

28 - Cal aclarir que no es poden comparar les dades al llarg dels exercicis. És a dir, la xifra de creació d'ocupació de 0,6% de l'exercici anterior no es pot comparar amb la del 8,4% d'aquest perquè la mostra d'organitzacions és diferent. Donada la diferència, l'únic que es pot dir és que les 72 organitzacions analitzades en la present edició van generar molta més ocupació al 2015, que les 72 que es van analitzar al 2014.

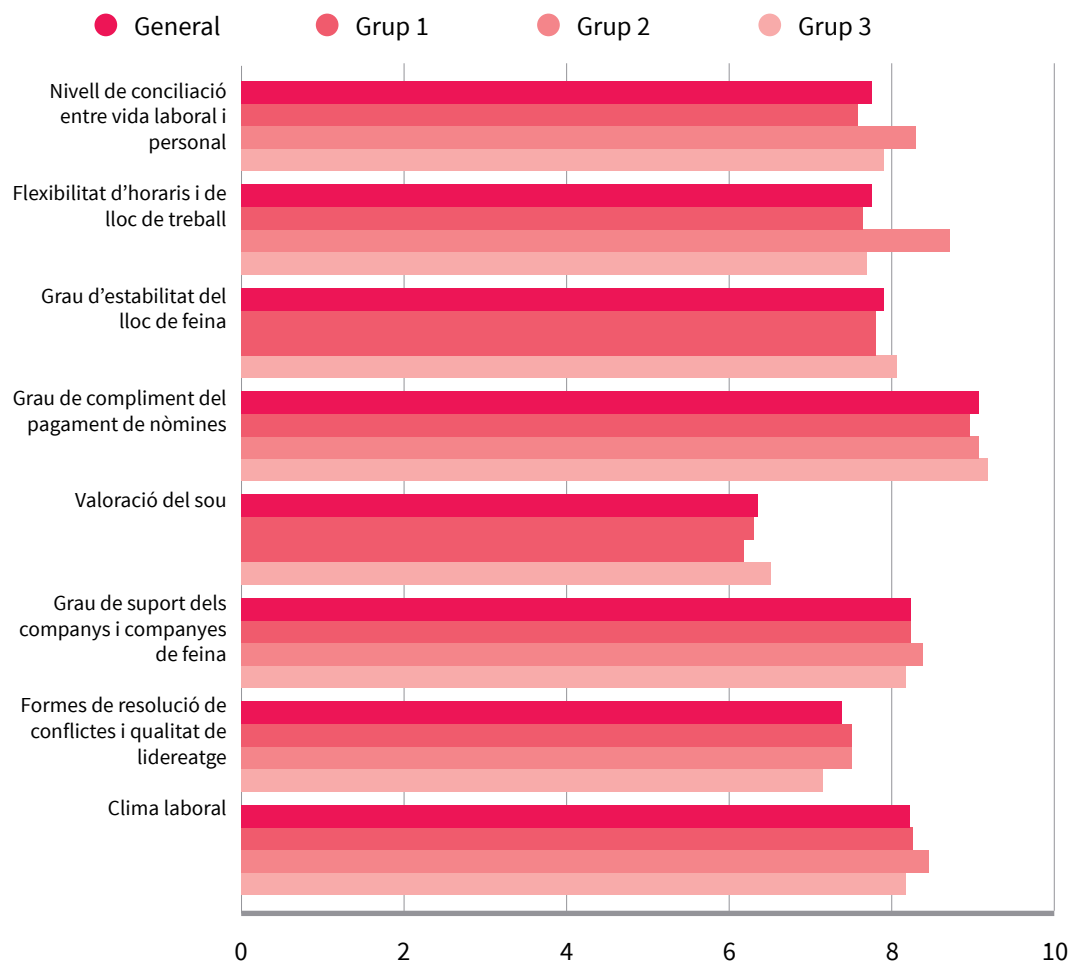
Gràfica 5.17.

Bloc 1 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

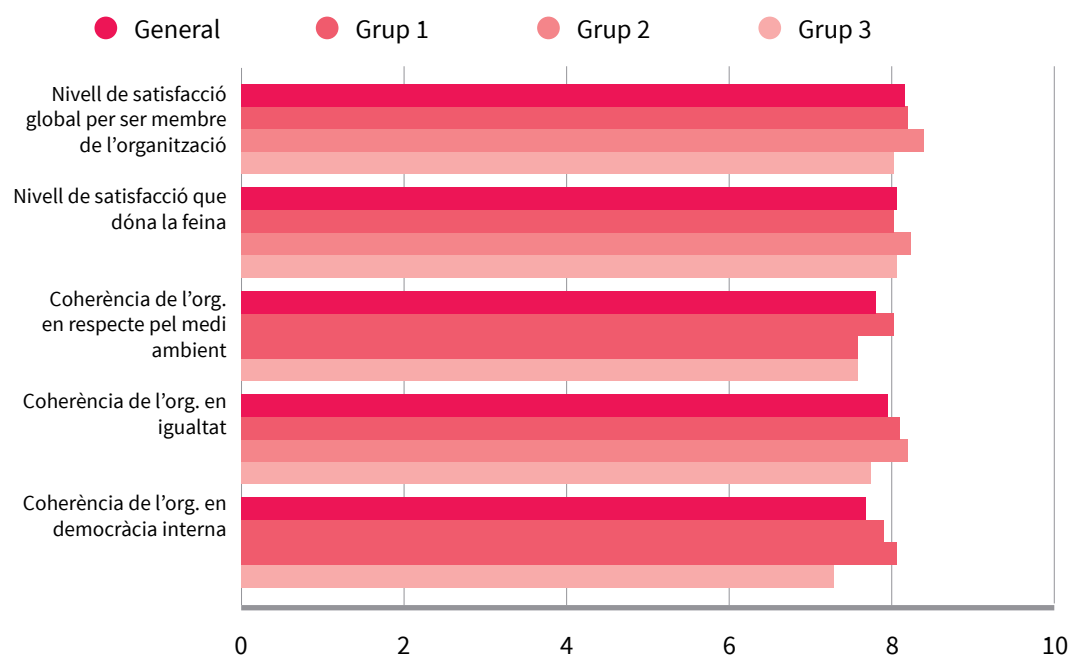
Gràfica 5.18.

Bloc 2 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

Gràfica 5.19.

Bloc 3 de benestar declarat per les persones treballadores, 2015. Mostra = 72

Si ens mirem els elements **més valorats** pels treballadors i les treballadores (la barra «General») són els següents:

- El grau de compliment en el pagament de les nòmines: 9,08 (l'any passat era 8,74).
- El grau d'autonomia per organitzar-se la feina: 8,53, exactament igual que la valoració de l'exercici anterior.
- El grau de suport dels companys i companyes a la feina: 8,24 (l'any passat era 8,35).
- El clima laboral: 8,24 (l'any passat era 8,3).
- I, finalment, la satisfacció global per ser membre de l'organització: 8,16 (l'any passat era de 8,19).

Inversament, els cinc aspectes **menys valorats** són els següents:

- El sou: 6,38 (l'any passat era 6,49).
- El grau d'adequació de la feina a la jornada laboral: 6,84 (l'any passat era 6,76).
- La possibilitat de concentració a l'entorn directe: 6,89 (l'any passat era 6,99).
- Les condicions físiques de l'entorn laboral: 7,16 (l'any passat era 7,18).
- Les formes de resolució de conflictes i la qualitat dels lideratges: 7,38 (l'any passat era 7,45).

De les dades obtingudes, i veient els aspectes més i menys valorats, en fem l'anàlisi següent:

- D'entrada cal observar una tendència clara al llarg dels anys, ja que durant els darrers tres exercicis els elements amb puntuacions més baixes i més altes han estat pràcticament els mateixos i amb unes puntuacions mitjanes molt semblants. Això, com que estem parlant d'una mostra del 65% de les persones que treballen en aquestes organitzacions, ens permet afirmar amb prou solidesa que les condicions laborals ofertes per l'ESS tenen un perfil bastant definit, tal com desglossem a continuació.
- Les **puntuacions més baixes estan més a prop del 7 (notable) que del 5 (aprovat just)**, la qual cosa indica que els nivells de qualitat laboral mitjans són molt alts. De fet, si fem la mitjana de tots els indicadors obtenim una puntuació global de 7,75, puntuació molt estable respecte als dos exercicis anteriors (7,73 i 7,74).
- Dels cinc aspectes **més valorats**, quatre tenen a veure amb aspectes **motivacionals vinculats al suport mutu, l'autonomia i la realització personal** pel fet de pertànyer a un col·lectiu. Això diu molt del sentit cooperatiu de les organitzacions d'ESS en les seves diverses formes.
- En relació amb els aspectes **menys valorats**, en destaquen dos grans blocs: per un costat, la qualitat material, relacionada amb **el sou, les condicions físiques de treball i, per l'altre, la sobrecàrrega de feina**. Una explicació possible seria que les organitzacions de l'economia solidària han hagut de fer front a la baixada d'activitat econòmica amb reducció de salaris, empitjorament de l'equipament de la feina i acumulació de feines en jornades reduïdes.
- Aquest empitjorament de les condicions materials de treball i d'estrès psicològic per sobrecàrrega de treball és segurament una tendència generalitzada, no només quelcom associat a l'economia solidària, ja que la baixada d'activitat econòmica ha estat generalitzada i molt vinculada a factors estructurals de l'economia (sectors arrossegadors com l'administració o la construcció aturats, taxes de desocupació molt altes, falta de crèdit, etc.). El que sí que podem deduir de les dades de l'enquesta laboral és que sembla que a les organitzacions de l'economia solidària, aquesta precarització material s'ha compensat amb el coixí comunitari o col·lectiu, ja que, com dèiem, el suport mutu i el sentit de pertinença són dels aspectes més valorats.

Si ens ho mirem per formes jurídiques, veiem que totes es mouen sobre les mateixes mitjanes, sent les cooperatives de consum i serveis i les estructures de segon grau les que puntuen més alt (7,93), seguides del grup de les cooperatives de treball (7,77) i, finalment, les associacions i fundacions (7,67).

L'ANÀLISI DEL PAM A PAM

El qüestionari del Pam a Pam concentra la informació d'aquest bloc en un sol indicador, el de desenvolupament personal i professional. Com veiem a la taula, aquest indicador se situa al voltant de la mitjana, amb un 2,64 sobre 5.

– Desenvolupament personal	2,64
– MITJANA	2,68

Aquesta puntuació indica que, de mitjana, totes les organitzacions **ofereixen formacions a les persones treballadores i faciliten la conciliació personal o familiar**. En alguns casos, a més, també es contemplen mecanismes de resolució de conflictes. Aquesta gradació de prioritats té una correspondència bastant alta amb les dades obtingudes amb el balanç social, tant amb l'anàlisi qualitativa com amb les dades quantitatives, ja que d'aquestes dades n'obteníem que tant formació com conciliació eren de les pràctiques més esteses en el si de les organitzacions. Queda camí per recórrer, però, en les formes de resolució de conflictes.

5.7. Qualitat professional i acompliment econòmic

El darrer bloc a considerar a l'hora d'avaluar els criteris de funcionament de les organitzacions del mercat social no es relaciona tant amb els valors més identificables amb l'ESS, sinó amb un aspecte sovint menystingut però indispensable perquè l'ESS sigui una alternativa real a l'abast de tota la població. Parlem dels criteris de qualitat en el proveïment de béns i serveis i, en termes generals, de l'estabilitat i viabilitat econòmica dels projectes. Així doncs, estem parlant de la capacitat de les empreses d'oferir els seus productes i serveis de manera satisfactòria per a qui els ha de rebre, al mateix temps que manté una operativa interna que permet fer viable el projecte en termes econòmics, laborals i, en definitiva, personals. Aquesta propietat, altra vegada, és difícil de mesurar i, en general, es troba molt condicionada per les particularitats de cada projecte socioempresarial.

DADES DE QUALITAT PROFESSIONAL DEL BALANÇ SOCIAL

La veu de les organitzacions més compromeses

En aquest apartat, recollim les aportacions fetes per les organitzacions a dues preguntes. La primera es relaciona amb les fites de funcionament econòmic més destacables en el darrer exercici (han contestat el 76% de les organitzacions). La segona, entra més al detall de les accions dutes a terme per millorar la provisió de béns i serveis (han contestat el 64%).

Si comencem per la primera, veiem que una de les tendències principals expressades per les organitzacions té a veure amb la **consolidació econòmica**, ja sigui per l'inici de l'activitat com per la **recuperació** després d'un **període de pèrdues**:

La cooperativa va començar la seva activitat el juliol d'aquest any 2015, i la fita més important que teníem era acabar l'any amb una cartera de clients i amb una facturació que ens permetés acabar amb les mínimes pèrdues possibles. (Fem Escala, SCCL)

Hem començat a recuperar el poder adquisitiu perdut durant el període 2010-2013 i hem aconseguit tancar l'exercici sense pèrdues per segon any consecutiu. (L'Apòstrof, SCCL)

En el cas de les que han aconseguit sortir de pèrdues, hi ha algunes organitzacions que han aprofitat per sanejar-se financerament i tendir a l'acumulació de fons propis per tenir capacitat d'autofinançament.

Associada a la situació estructural de les organitzacions, també en trobem una bona quantitat que gaudeixen d'un creixement sostingut de l'activitat en diferents àmbits (facturació, nombre de clients, nombre de persones sòcies i/o treballadores, etc.) i que inclús estan assumint inversions per **expandir l'activitat**:

Hem augmentat les hores de feina i el sou als treballadors, i n'hem contractat un altre de nou. Preveiem la creació d'una cooperativa de serveis amb altres botigues. (Ceres Natural, SCCL)

Ens vam marcar uns objectius econòmics anuals que contemplaven l'augment de jornades per augmentar el volum de producció i, de cara al 2016 augmentar bestreta. Vam poder assolir-los. (LaCol, SCCL)

Hem superat en nombre els projectes publicats i finançats amb èxit, i la mitjana de diners aconseguits respecte a l'exercici anterior. Seguim tenint un creixement sostingut que ens permet seguir amb el nostre model de creixement orgànic. (Verkami, SCP)

A partir d'aquí, les respostes se centren en qüestions de millora de procediments i operativa interna, i convergeixen cap a un tipus de resposta obtinguda amb la segona pregunta (referent a fites destacades en qüestions de qualitat professional). Així, moltes empreses i entitats coincideixen a destacar la **millora de mecàniques econòmiques i organitzatives** internes com a fites importants en l'activitat econòmica i la millora professional:

Una nova gestió econòmica, més eficient, gràcies a una nova incorporació al grup. Seguiment trimestral de l'estat d'execució del pressupost. Gestió separada i acurada del grup i de la gestió de locals. (Ecos, SCCL)

Estem funcionant amb una nova gestoria que ens permet fer revisió trimestral de comptes. Aquest any hem tornat a auditar els comptes. (Servei Civil Internacional de Catalunya)

Si ens centrem ja només en les respostes de la pregunta referent a qualitat professional, el primer que es fa evident és que **la qualitat s'entén de diferents maneres**. En primer lloc, es fa palès que hi ha percepcions de la qualitat molt associades a les especificitats de l'activitat de cada organització, de manera que hi ha moltes respostes difícils de generalitzar. En aquells trets generalitzables, una de les percepcions de la qualitat del producte que s'ofereix té a veure amb els productes i empreses proveïdores:

Se supervisen tots els productes i es coneix presencialment els proveïdors de l'entitat i les seves formes de treballar. També hi ha un pla de seguiment i avaluació dels productes. (Kviures, SCCL)

Una segona percepció de la qualitat té a veure amb l'**obtenció de certificats** i revisions externes que avalen la qualitat d'una part o del conjunt de l'activitat de l'empresa:

Disposem de les següents certificacions, auditades periòdicament de forma externa (a més d'interna): ISO 9001, ISO 14001, SGE 21 (RSE), Balanç d'Economia del Bé Comú. (Can Cet, SL)

Hi ha una tercera idea vinculada a la qualitat que es refereix a la cerca i introducció **d'innovacions en els procediments** de l'organització, com el cas de L'Arada amb el seu mètode de treball:

El nostre compromís envers els serveis que oferim es basa en una metodologia implicativa adaptada de l'IAP (investigació-acció participativa) que s'articula a partir de generar i potenciar la implicació i la coresponsabilitat dels agents socials del territori on actuem. (L'Arada, Creativitat Social, SCCL)

Finalment, més enllà de la concepció que es té sobre la qualitat, destaca la utilització de mecanismes per avaluar la qualitat dels productes i serveis oferts, sobretot en forma d'**enquestes d'avaluació** (on s'esmenta específicament la del mateix balanç social) i treball conjunt amb persones i empreses usuàries i clientes:

Dissenyem, creem i desenvolupem propostes a mida i treballem de forma coordinada amb les entitats que sol·liciten el servei. En la nostra intervenció en els programes socials, treballem de forma grupal i individualitzada fomentant la participació de cadascuna de les persones participants. Sempre realitzem processos d'avaluació de les activitats i dels resultats obtinguts. (Barabara Educació, SCCL)

Valoracions realitzades pels participants i els organitzadors, que recollim de forma sistemàtica. (Esplais Catalans)

Per poder tenir una visió de conjunt de la qualitat professional oferta per les organitzacions de l'ESS, en el punt següent ens mirem, precisament, els resultats agregats de les enquestes de qualitat professional rebudes per les organitzacions que han fet balanç social.

A més a més t'interessarà saber que

A la **gràfica 5.20** mostrem els resultats de les **enquestes de satisfacció** declarades per empreses i persones usuàries i clientes.

Abans d'entrar a valorar les puntuacions, cal exposar que, del total d'empreses i persones clientes declarades per les 54 organitzacions, n'**han contestat 490**, mentre que l'any passat van ser 545. El nombre mitjà de respostes per a cada organització ha estat de 9.

A l'hora de calcular les mitjanes, hem ponderat les respostes en funció dels ingressos que generen les organitzacions, ja que si ho féssim per nombre de clients les organitzacions que tenen milers d'usuàries finals condicionarien massa el pes de les mitjanes finals, i relegarien a un paper molt residual les empreses que tenen poques empreses clientes.

Les 54 organitzacions avaluades en aquesta edició tenen, de mitjana, unes puntuacions mitjanes més altes que les avaluades en totes les edicions anteriors: s'ha passat del 6,79 del 2013 i del 8,47 del 2014, al 8,88 de la present edició. Per formes jurídiques destaca el 9,3 de puntuació mitjana del grup de cooperatives de consum i serveis i cooperatives i associacions de segon grau.

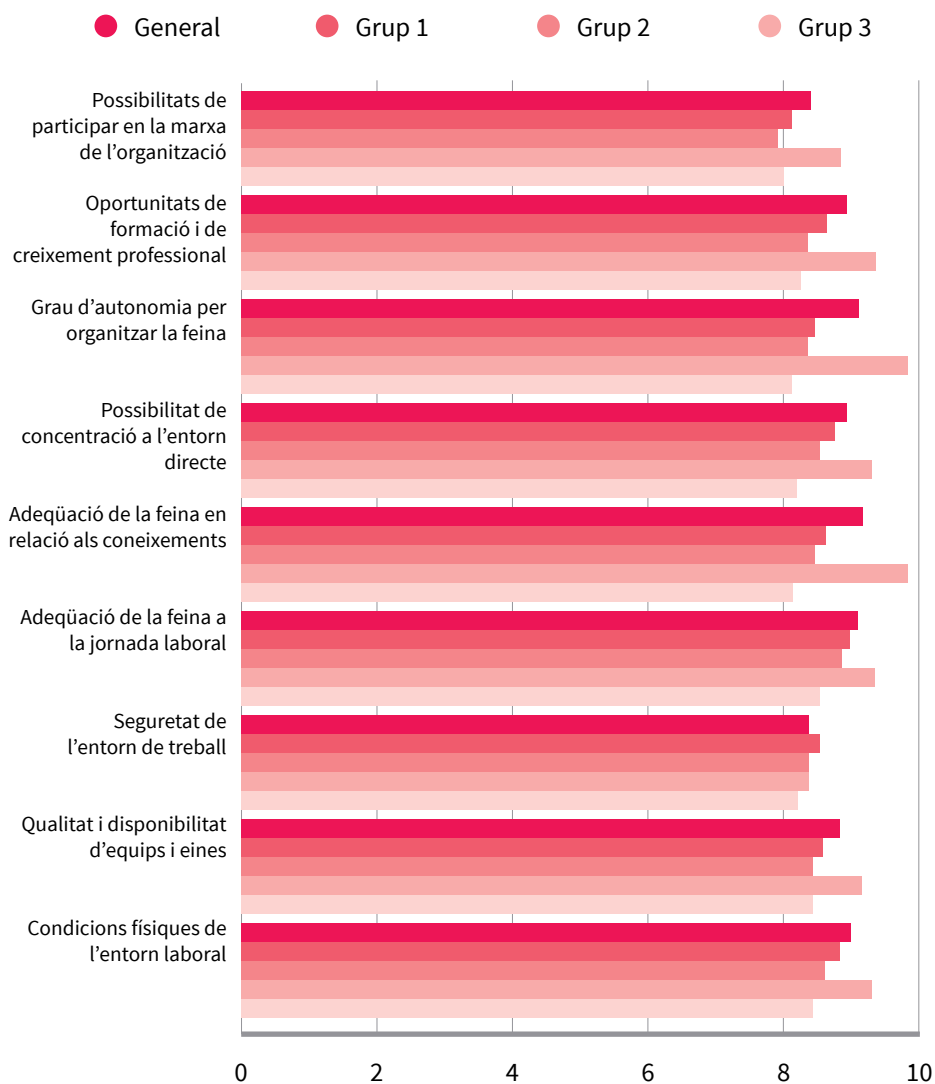
La diferència entre les puntuacions més altes i les més baixes segueix sent molt petita: la més baixa és la valoració que fan a les cooperatives de treball i societats laborals i mercantils respecte als canals de participació que ofereixen (7,98), i la més alta, l'atenció a les reclamacions (9,90).

En termes generals, allò que **més positivament és valora és la capacitat de resposta davant les urgències** (amb un 9,17), que desplaça l'atenció rebuda com a ítem més valorat en anys anteriors, i també l'atenció a les reclamacions (amb un 9,14).

L'ítem amb una valoració menor —que no obstant això té una valoració molt alta— és el mateix que el de l'edició anterior: la relació qualitat preu (amb un 8,39 al 2015, contra els 7,97 i 6,68 del 2014 i el 2013, respectivament), i els canals de participació que ofereix l'empresa o organització (amb un 8,45 al 2015, contra els 8,27 i 6,60 del 2014 i el 2013, respectivament). És molt remarcable el fet que les puntuacions més baixes es moguin al voltant del 8,5 sobre 10 i que la tendència ha estat a la millora continuada, la qual cosa demostra la solidesa i fiabilitat dels projectes socioempresarials de l'ESS.

Gràfica 5.20.

Satisfacció declarada per persones i empreses usuàries/clientes, 2015

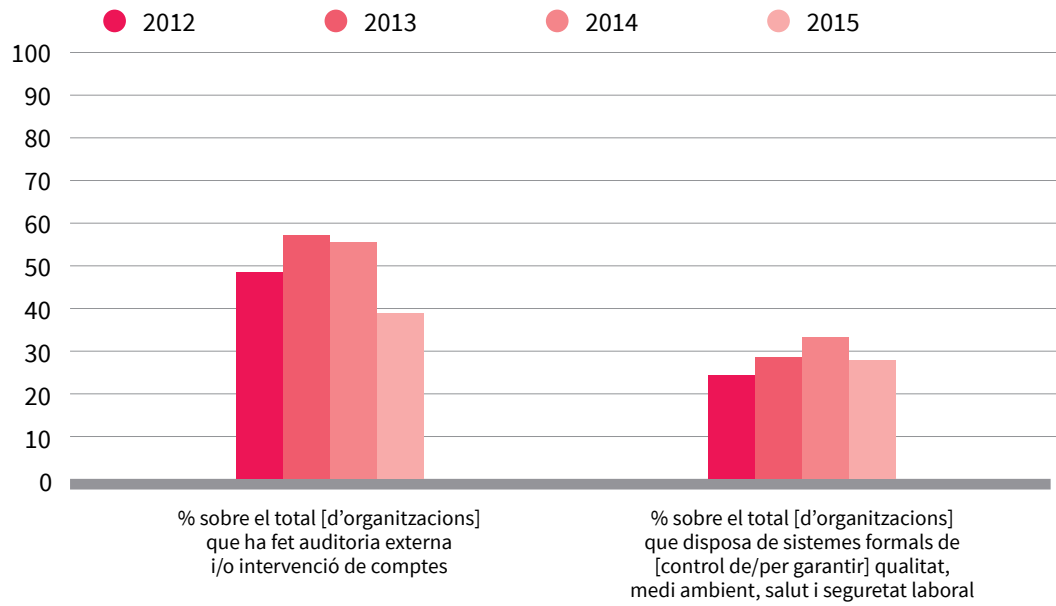

Per recolzar quantitativament algunes de les valoracions qualitatives anteriors, mostrem, finalment, el percentatge d'organitzacions que disposen de sistemes de certificació o que han fet auditoria de comptes (**gràfica 5.21**). Pel que fa als sistemes de certificació de la qualitat, hi ha un retorn als valors del 2013, al voltant d'un 28%. I en relació amb la proporció d'empreses i entitats que han fet auditoria de comptes, hi ha hagut una reducció considerable respecte a l'any passat: s'ha passat del 56% al 39%.

Gràfica 5.21.

Control de la qualitat professional, comparativa 2012-15

6

Conclusions

A continuació us detallem les conclusions principals a què hem arribat en el transcurs dels diferents punts de l'estudi.

C1: Seguir hibridant els relats de les economies transformadores

La primera parada la fem en la dimensió més conceptual del mercat social, com a enfocament estratègic de l'economia social i solidària a l'hora de promoure unes relacions i estructures econòmiques alternatives. El que vèiem l'any passat (i reforcem aquest any) és que és de vital importància que els diferents corrents de pensament i les propostes econòmiques transformadores vagin hibridant els discursos i fem coevolucionar el relat en paral·lel a la construcció pràctica d'alternatives. En aquest sentit, en aquesta edició hem sumat la visió dels comuns a la construcció de mercat social i l'ESS, i juntament amb les aportacions anteriors de l'economia ecològica i les economies feministes, anem construint un cos de coneixement sobre l'economia capaç de construir una alternativa al relat neoliberal dominant.

C2: Aprofundir en la intercooperació com a hipòtesi d'escalabilitat

En la dimensió més conceptual, hem volgut situar també a la primera plana la intercooperació com a hipòtesi d'escalabilitat, és a dir, com a fórmula organitzativa de gran abast en la construcció de mercats socials en contraposició al marc competitiu en mercats globals empesos per l'afany de lucre, l'interès individual i la cerca de creixement indefinit. La intercooperació, en les seves diferents formes —vertical, horitzontal i modular— és un terreny clau en el qual anar experimentant des de la pràctica, i des del qual anar generant coneixement per afavorir rèpliques a diferents punts del territori.

C3: Validació de l'enfocament estratègic de mercat social de la XES

Entrant en una dimensió més pràctica, al punt 3 hem pogut posar al dia l'estat de les diferents eines i processos que configuren l'ecosistema de mercat social —vinculat a la XES— a Catalunya. Una conclusió que extraiem és que es valida l'enfocament estratègic fet per la XES des del començament del 2015. Així, les eines de construcció de mercat social —la Fira, el balanç social, les trobades d'intercooperació i el Pam a Pam— s'han consolidat i, en alguns casos, expandit, alhora que ha augmentat la coordinació i connexió entre elles, sobretot gràcies al nou portal web de mercat social i al reforç de les diferents comissions de treball. Pel que fa als processos, estan aflorant pel territori xarxes locals d'ESS com a agents aglutinadors per incidir sobre el model econòmic local. I també estan configurant-se xarxes i espais de coordinació sectorials, des d'on articular processos d'intercooperació i incidència, en clau d'ESS, des de la mirada de sectors econòmics concrets. Tot plegat, nous agents socials, fora de l'estructura institucional, però que actuen des d'una profunda legitimació social, una creixent receptivitat per part de l'Administració i amb la força dels centenars de projectes d'ESS del territori.

C4: Anar més enllà: l'horitzó quebequès per a Catalunya?

Una conclusió derivada de l'observació de l'ecosistema català de mercat social, sobretot arran de la creixent receptivitat institucional i de la consciència dels límits intrínsecs a la construcció d'hegemonies des de l'autonomia, té a veure amb la configuració d'un sistema d'innovació social en ESS com el del Quebec. Si a les propostes impulsades des de la XES i els diferents processos d'articulació, hi suméssim una aposta estratègica de la Generalitat i les diferents administracions locals (en forma de serveis tècnics, clàusules de contractació favorables a l'ESS, etc.), juntament amb el suport d'universitats i d'entitats de finances ètiques, es podrien configurar clústers sectorials i territorials d'innovació en ESS capaços d'encapçalar models de desenvolupament locals respectuosos i arrelats al territori. Tot plegat requereix que l'administració reconegui els espais que representen l'ESS com a agents socials a l'alçada de les diferents organitzacions patronals i sindicals.

C5: Mesurar l'ESS pels criteris de funcionament

Un dels grans objectius d'aquest informe és anar obtenint dades periòdiques per entendre l'estat del mercat social català a diferents àmbits. Una de les dimensions més importants que ens interessa conèixer és l'abast d'aquest mercat en termes quantitativs, és a dir, quanta gent hi treballa, quanta gent s'abasteix de productes i serveis de l'ESS, quants diners s'hi mouen. En aquesta edició de l'informe hem plantejat el debat sobre les dues grans metodologies de mesura: per formes jurídiques o per criteris de funcionament. L'aposta de la XES, per la seva consistència a l'hora de vetllar perquè les organitzacions es comportin d'acord amb els valors de l'ESS, és mesurar per criteris de funcionament i no pas per formes jurídiques. Sabem que l'abast de les dades és més limitat, però, amb eines com el balanç social bàsic i la nova plataforma Ensenya el cor o el Pam a Pam, anem fent passes per poder anar generant agregacions estadístiques cada vegada més importants i que ens permetin fer més nítid el dibuix de l'abast del mercat social català.

C6: Perfil de les organitzacions de l'ESS: facturació, ocupació i massa crítica

Com dèiem, anem fent aquest dibuix més nítid any rere any. En aquesta edició, hem analitzat 105 organitzacions que han fet el balanç social i 209 que van ser pujades al Pam a Pam durant el 2015. A partir de les dades històriques del balanç social, hem pogut definir un perfil mitjà d'organització d'ESS: de mitjana, cada empresa o entitat d'ESS ocupa 21 persones i factura 950.000 euros anuals. Quant a persones implicades, la mitjana és de 1.200 per organització, però hi ha una diferència molt gran per formes jurídiques: tenen molta més base social les associacions i fundacions —unes 3.000 persones per entitat— que les cooperatives de treball i societats laborals i mercantils —unes 30 persones per empresa—. Amb les dades conjuntes del balanç social i el Pam a Pam veiem que, per formes jurídiques, la majoria són cooperatives i associacions de diferents tipus, i, per sectors d'activitat, els més destacats són l'alimentació, l'educació, la comunicació i la tecnologia i l'habitatge. A partir del perfil mitjà, podem fer extrapolacions per identificar la dimensió de diferents espais representatius de l'ESS. Així, si ens fixem en les organitzacions associades a la XES, veiem que generen 3.700 llocs de treball, facturen 164 milions d'euros i tenen una base social de 215.000 persones. A més, les organitzacions que han fet el balanç social complet, han incrementat el nombre de contractacions en un 8,4% respecte al 2014.

C7: Participació com a element diferencial de les organitzacions d'ESS

A partir del punt 5 hem començat a aprofundir en els criteris de funcionament de les organitzacions de l'ESS. El primer bloc —democràcia— mostra un any més que la participació de les persones contractades i el foment d'una base activa associada al projecte són trets diferencials de l'ESS, característica que queda molt palesa a les aportacions qualitatives de les organitzacions. Quantitativament veiem, per exemple, que a les cooperatives de treball una de cada quatre persones que hi treballa participa en l'aprovació de plans de treball i pressupostos, i que, en la resta de formes jurídiques, de mitjana, participen unes 50 persones en aquesta aprovació (62 en el cas de cooperatives de consum i serveis i associacions i cooperatives de segon grau, i 42 en el cas d'associacions i fundacions). Les dades del Pam a Pam corroboren aquest compromís per la democràcia interna a les organitzacions, essent el segon criteri amb millor puntuació global.

C8: Igualtat de gènere: anem bé, però cal aprofundir-hi

Un segon element remarcable en tot l'espectre de criteris de funcionament és tot el que té a veure amb el gènere. Veiem que, en general, hi ha una consciència de la necessitat d'estar atents a les desigualtats en aquest sentit, tot i que és una consciència desigual: podem establir diferents capes de compromís. La primera capa —la més generalitzada— té a veure amb les polítiques de paritat (així, no tant de gènere com de sexe), tant en l'estructura laboral com en els càrrecs societaris. Una segona capa de compromís té a veure amb les polítiques de conciliació en relació amb els compromisos polítics i d'atenció a les persones membres, alhora que també amb qüestions de visibilitat externa, com la utilització de llenguatge no sexista o quines persones fan les aparicions públiques. Finalment, trobem les organitzacions que associen la igualtat de gènere a elements menys evidents però profundament vinculats a la cultura organitzativa, i que fan un esforç per fer visible totes les tasques invisibles però bàsiques perquè l'organització funcioni correctament.

Podem dir, doncs, que partim d'una bona base, en què la majoria de les organitzacions mostren una sensibilitat vers a la paritat, i les dades ho acrediten: el 46% de dones van participar en l'aprovació de plans de treball i pressupostos; el 42% ocupaven càrrecs societaris o polítics i el 56%, càrrecs en l'estructura laboral. Les dades del Pam a Pam reforcen aquestes conclusions, ja que la puntuació mitjana d'aquest criteri indica que les organitzacions aposten per la paritat i la utilització de llenguatge no sexista. Malgrat tot, hi ha camí per recórrer per entendre la profunditat del que representa donar més pes a allò femení dins de les organitzacions i no limitar-ho a qüestions de paritat sexual.

C9: Forquilles salarials a l'ESS

Veiem també que hi ha una sensibilitat pel que fa a la igualtat en el repartiment d'excedents econòmics. Val a dir que el fet que la majoria d'organitzacions siguin sense ànim de lucre o amb lucre limitat ja és una passa important en aquest sentit. L'anàlisi de les forquilles salarials reforça aquesta tendència a la igualtat, on la diferència mitjana és de 2,8 entre les dones i 2,6 entre els homes, i les dones marquen salaris màxims i mínims superiors als homes. On més diferències hi ha és al subconjunt format per associacions i fundacions, on la diferència mitjana és de 3,8 en les dones i de 3,6 en els homes. També val a dir que és el subconjunt amb organitzacions més grans, de manera que la diferència salarial pot no respondre tant a la naturalesa jurídica i les implicacions associades en termes de govern, com a la dimensió de les organitzacions (tot i que segurament deu ser una combinació de factors). Les organitzacions del Pam a Pam, en canvi, tenen mitjanes de 2 a 1. Això es deu al fet que part de les organitzacions entrevistades no són de gran dimensió, combinat amb una aposta per la igualtat salarial i amb el fet que hi ha molta presència d'iniciatives comunitàries amb un alt grau d'horitzontalitat. En qualsevol cas, els valors màxims estan lluny del sostre màxim d'1 a 5 definit a la proposta de llei d'economia social i solidària elaborada per la XES.

C10: Medi ambient: bé, però amb assignatures pendents

Quant al medi ambient, una de les conclusions que en podem extreure és que, malgrat haver-hi una sensibilitat, hi ha algunes assignatures pendents per «enverdir» l'ESS. Amb dades del balanç social veiem que les pràctiques més esteses són l'ús de paper reciclat i la prevenció de residus, amb un 76% i 70% de les organitzacions, respectivament. El criteri de gestió de residus és també el més ben puntuat al Pam a Pam, amb un 3,22 sobre 5. Les dades d'intensitat dels consums del balanç social han disminuït en el cas del gas i l'aigua i en la generació de residus, essent en aquest últim cas on es donen les reduccions més importants. Aquests tres indicadors sembla que han tingut una tendència descendent els últims tres anys. En canvi, les pràctiques menys generalitzades —segons el balanç social— són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental, l'estalvi i eficiència en el consum d'energia i la contractació d'electricitat provinent de fonts 100% renovables (45%, 47% i 46%, respectivament). Aquesta falta de sensibilitat és reforça amb la baixa puntuació del criteri d'eficiència energètica del Pam a Pam, que és la tercera més baixa dels quinze criteris. Veiem, doncs, que, malgrat tenir les pràctiques més comunes integrades (gestió de residus i ús de paper reciclat), si l'ESS ha de ser pionera en proposar un model econòmic que posi la sostenibilitat de la vida (en tots els seus sentits) al centre, cal aprofundir en el compromís ambiental, especialment en àmbits com el proveïment d'aliments, de subministraments o d'electricitat on hi ha alternatives sostenibles a l'abast i eines per fer un seguiment de com evolucionen.

C11: Compromís social com a element diferencial de les organitzacions d'ESS

On sí que podem concloure que les organitzacions de l'ESS aporten un valor diferencial és en el seu compromís social entès en un sentit ampli i des de les seves diverses interpretacions. Una primera interpretació d'aquest compromís és en relació amb la mateixa ESS, on, mitjançant les dinàmiques d'intercooperació i de construcció de mercat social, s'està generant múscul sociopolític des de les relacions comercials i econòmiques, i es generen relacions de solidaritat i reciprocitat. Una segona manera d'entendre el compromís social la trobem en la vinculació amb el teixit associatiu local, amb l'arrelament i treball al territori. Una tercera vessant del compromís social té a veure amb la incidència sobre les institucions i el marc regulador per generar canvis estructurals. Finalment, hi hauria una quarta interpretació del compromís social de les organitzacions que es relaciona directament amb l'objecte de la seva activitat, és a dir, que la finalitat de l'empresa o l'entitat té, directament, una vocació social. Amb totes aquestes vessants —amb èmfasis diferents—, les organitzacions de l'ESS demostren tenir-hi un alt compromís.

C12: Construcció de mercat social en volums creixents

Dues de les grans dades que obtenim del balanç social són el volum de diners dipositats en finances ètiques i el volum de compres fetes a organitzacions proveïdores d'ESS. Quant al compromís amb les finances ètiques, la quantitat de diners dipositats en entitats de finances ètiques ha estat de 4,1 milions d'euros. Aquesta xifra suposa gairebé 40.000 euros de saldo mitjà per organització, i representa l'11% del total de diners dipositats en entitats de finançament. Cal tenir present, però, que la possibilitat de dipositar diners en entitats de finances ètiques depèn de la mateixa capacitat d'aquestes de rebre'ls, que es veu seriosament limitada si no hi ha un volum de préstecs i d'activitat econòmica en ESS que pugui compensar els dipòsits rebuts. De fet, pel que fa a capacitat de finançar, veiem que el 70% dels préstecs rebuts provenen de les finances ètiques. Quant a compres dins del circuit de mercat social, en termes absoluts veiem que se n'havien realitzat per valor de 3 milions d'euros, i que això representa uns 28.000 euros de mitjana per organització: el 16,76% del total de les compres realitzades. Les cooperatives de consum i serveis i cooperatives i associacions de segon grau són les organitzacions que aconsegueixen percentatges més alts, precisament pel seu enfocament al consum o pel fet de ser estructures de segon grau on les organitzacions sòcies en són les proveïdores principals. S'ha de reconèixer que són percentatges relativament baixos, i que s'ha de treballar per aconseguir augmentar-los.

C13: Qualitat laboral: conciliació, apoderament, salut, formació... i bon rotllo!

Si s'ha de jutjar per les dades obtingudes (i que es reforcen any rere any), un dels punts forts de l'ESS és la qualitat del treball. Les dades parlen per si soles:

- El 76% de les organitzacions faciliten la conciliació entre el treball i les responsabilitats assistencials de la vida privada, i les 818 persones enquestades puntuen aquesta pràctica amb un 7,8 sobre 10.
- La mitjana d'hores dedicades a formació respecte al total d'hores remunerades és del 20%, una de cada cinc, i les treballadores puntuen aquesta pràctica amb un 7,53 sobre 10.
- El 70,8% de les organitzacions tenen implantades mesures de prevenció de riscos laborals, i les treballadores puntuen la seguretat de l'entorn de treball amb un 7,95 sobre 10.
- Els aspectes més puntuats per les enquestes de valoració són el grau d'autonomia per organitzar-se la feina (8,53), el grau de suport de companys i companyes (8,24), el clima laboral (8,24) i la satisfacció global per ser membre de l'organització (8,19).

És veritat que hi ha aspectes per millorar, sobretot el que té a veure amb els nivells salarials, la sobrecàrrega de feina i les condicions físiques i ambientals de l'entorn de treball (6,38, 6,84 i 6,89), però veiem que, tot i ser les puntuacions més baixes, tenen uns valors prou acceptables. Creiem que és important remarcar que estem parlant d'una enquesta feta a 818 persones treballadores, que representen el 65% del total de treballadores de les organitzacions que han fet la modalitat completa del balanç social. Per tant, podem afirmar amb convicció que les condicions de treball a l'ESS són excepcionals si les comparem amb el precari mercat laboral actual.

C14: Sortida de pèrdues i estabilització financera

Un aspecte rellevant sobre el qual cal fer un apunt final té a veure amb la tendència a l'alça de l'activitat econòmica de les organitzacions. De les aportacions escrites de força organitzacions se'n desprenen dues dinàmiques diferents. Per un costat, el sanejament financer arran del repunt de l'activitat, de manera que s'està aconseguint cobrir les pèrdues d'anys anteriors, retornar deutes i tendir a la generació de fons propis per a l'autogestió financera. I per l'altre, les bones perspectives en el desenvolupament de l'activitat, que estan permetent a diverses organitzacions dur terme inversions, salts d'escala i obertura de noves branques d'activitat. Per tant, sembla que l'activitat econòmica de les organitzacions d'ESS floreix.

C15: Qualitat dels béns i serveis a l'ESS: a partir de 8,5 sobre 10

Finalment, una conclusió important en clau d'acompliment de l'activitat empresarial: la qualitat dels productes i serveis oferts per les organitzacions de l'ESS està valorada, per part de les 490 organitzacions i persones usuàries i consumidores enquestades, en 8,88 sobre 10. És a dir, a més a més de totes les dimensions transformadores de l'activitat —en termes de democràcia, qualitat del treball, igualtat de gènere, compromís socioambiental— la qualitat de l'oferta és excel·lent. Aquesta és una de les conclusions més rellevants de la present edició de l'informe, ja que ens permet allunyar la idea que l'activitat de les organitzacions de l'ESS s'aguanten només per una qüestió de militància. Evidentment, hi ha una component de militància o compromís amb l'organització, tant des de la perspectiva de les persones treballadores (que participen activament en la presa de decisions i en l'organització del treball), com de les clientes o usuàries (que en alguns casos són associades de consum i serveis), però cal remarcar —i dir-ho ben alt— que els productes i serveis oferts per l'ESS tenen uns estàndards de qualitat molt alts, i això és el que fa viable la seva activitat socioempresarial.

